

สตรีนิยม (Ecofeminism) กับความเคลื่อนไหวในสังคมไทย

ราณี หัสรังสี

สตรีนิเวศนิยม (Ecofeminism) กับความเคลื่อนไหวในสังคมไทย

สงวนลิขสิทธิ์/จัดทำโดย:

มูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท (FES)

อาคารธณภูมิ ชั้น 23 ถนนเพชรบุรีตัดใหม่ แขวงมักกะสัน เขตราชเทวี กทม 10400

โทรศัพท์: 0-2652-7178

เว็บไซต์: www.fes-thailand.org

ผู้เขียน:

ราณี หัสสรังสี

ออกแบบและจัดรูปเล่ม:

อรสมน ศานตวิวงศ์สกุล

ISBN: 978-616-91344-8-0

พิมพ์ครั้งที่ 1 จำนวน 500 เล่ม

ปี พ.ศ. 2561

พิมพ์ที่:

บริษัท นัชชาวัตน์ จำกัด (สำนักงานใหญ่) 42/19 หมู่ 5 ต.คูคต อ.ลำลูกกา จ.ปทุมธานี 12130

โทรศัพท์: 02-193-2549

เว็บไซต์: <http://natchawatcreation.com>

สตรีนิยม (Ecofeminism) กับความเคลื่อนไหวในสังคมไทย

ราณี หัสรังสี

มกราคม 2561

กิตติกรรมประกาศ

ก่อนอื่นใดขอขอบคุณมูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท (FES) เป็นอย่างยิ่ง ที่ให้โอกาสทำงานในช่วงเวลา 10 เดือน ศึกษาเรื่องสตรีนิเวศนิยม ขอขอบคุณ คุณทศนวรรณ บรรจง ผู้จัดการโครงการ มูลนิธิ FES ที่ต้อนรับ และสนับสนุนความคิดในการศึกษาเชื่อมโยงสตรีนิเวศนิยมกับนิเวศวิทยาในสังคมไทยอย่างกระตือรือร้น

การอ่านหนังสือ เอกสาร และการพบปะสนทนากับบุคคลในเครือข่ายต่างๆ ทำให้เห็นภาพสตรีนิเวศนิยม ในสังคมไทยชัดเจนมากขึ้น เห็นความมานะบากบั่น ความเมตตากรุณาในการสร้างความรู้ให้กับสังคมไทย ด้านสตรีนิเวศ สตรีศึกษา ดังเช่น รองศาสตราจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ การสำรวจพรมแดนแห่งความรู้เรื่องสตรีนิเวศนิยม โดย อาจารย์ ดร.สันธิดา กาญจนพันธุ์ และการสร้างความรู้ด้านการจัดการทรัพยากรอย่างต่อเนื่องเป็นขบวนของเครือข่ายนักวิชาการภาคเหนือ นำโดย ศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์

นับเป็นช่วงเวลาอันแสนวิเศษที่ได้กลับมาอ่านงานเขียนและงานแปลต่างๆ ทบทวนขบวนการเคลื่อนไหวสังคมไทย เช่น งานเขียนจากงานวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของรองศาสตราจารย์ ดร.ประภาส ปิ่นตบแต่ง ข้อคิด ข้อเขียนของคุณวนิดา ต้นติวิทยาพิทักษ์ (มด) ได้เห็นนัยยะสำคัญที่ศาสตราจารย์ ดร.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ กล่าวถึงความเคลื่อนไหวแบบผู้หญิงและสันติวิธีในสมัชชาคนจน ตลอดจนงานคิดและพยายามหาคำตอบ เรื่อง ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมไทย ที่นำโดย ศาสตราจารย์ ดร.ผาสุก พงษ์ไพจิตร ได้อ่านงานบุกเบิก สตรีนิเวศนิยมในการอธิบายความเคลื่อนไหวของผู้หญิงชาวบ้านในสมัชชาคนจน โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นลินี ต้นธูวณิช และงานสร้างความรู้สำคัญอีกชิ้นหนึ่งในยุคทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ของไทย ที่แสดงให้เห็นถึงผลประโยชน์ทับซ้อนของข้าราชการในธุรกิจพลังงาน โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นพพันธ์ วรรณเทพสกุล จึงขอกล่าวขอบคุณทุกท่านที่ได้สร้างผลงานดีๆ ให้ได้ศึกษาทำความเข้าใจ และขอขอบคุณนักวิชาการอีก หลายๆ ท่านทั้งในกรุงเทพฯ และท้องถิ่นที่มีอาจกล่าวนามมาได้ทั้งหมด รวมทั้งการตั้งคำถามกระตุ้นให้คิด ของรองศาสตราจารย์ ดร.ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี ขอขอบคุณนักวิชาการประเทศตะวันตกและประเทศ กำลังพัฒนาที่ได้พัฒนาแนวคิดสตรีนิเวศนิยม และความรู้ด้านนิเวศวิทยามาอย่างติดดิน

ขอขอบคุณนักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน ผู้นำชาวบ้าน ผู้ร่วมแลกเปลี่ยนสนทนากลุ่มย่อยสะท้อนความ เคลื่อนไหวงานปฏิบัติการในพื้นที่ และให้ความคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ยิ่ง จะขอกล่าวถึงเป็นองค์กรเพื่อให้ ครอบคลุมดังนี้ เครือข่ายเกษตรอินทรีย์ อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา กลุ่มมอสมทรัพย์และครัว ไปไหนดี สมาคมสตรีประมงพื้นบ้านภาคใต้ สมาคมรักษ์ทะเลไทย คณะทำงานวาระผู้หญิงชายแดนใต้ นักวิชาการท้องถิ่น จากสถาบันทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง มหาวิทยาลัย สงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ และภาควิชาวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ สถาบัน ส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนายั่งยืน องค์กร The Asia Indigenous Peoples Pact (AIPP) เครือข่าย ผู้หญิงชนเผ่าประเทศไทย สมาคมสมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย (ศ.ว.ท.) ศูนย์พิทักษ์และฟื้นฟูสิทธิชุมชนท้องถิ่น สวนปันนา จังหวัดลำพูน โครงการปฏิรูปการเกษตร

และพัฒนาชนบท จังหวัดลำพูน เครือข่ายเชียงใหม่เขียว สวย หอม กรีนเน็ต บ้านแม่ทา อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ นักวิชาการท้องถิ่น จากศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ขอขอบคุณรองศาสตราจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ ศูนย์สตรีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ศาสตราจารย์ ดร.ยศ สันตสมบัติ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คุณเรวดี ประเสริฐเจริญสุข มูลนิธิพัฒนายั่งยืน คุณสุภา ไยเมือง มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน คุณวัชรีย์ เผ่าเหลืองทอง กลุ่มศึกษาพลังงานทางเลือกเพื่ออนาคต สามารถ สระกวี กลุ่มออมทรัพย์และครัวใบโหนด ที่กรุณาให้สัมภาษณ์ให้ข้อคิดข้อสังเกต พร้อมรำลึกถึง ครูบาอาจารย์ด้านงานพัฒนา นิเวศวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ได้ถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ ขอแสดงความรำลึกถึงและความคารวะในวาระครบรอบสิบปีการจากไปของคุณวนิดา ดันติวิทยาพิทักษ์ (มด) มา ณ โอกาสนี้ด้วย

สิ่งสำคัญอย่างยิ่ง ขอขอบคุณครูอีกท่านหนึ่งของผู้เขียน คุณสนิทสุดา เอกชัย ที่ได้ให้คำแนะนำอันมีค่าอย่างยิ่ง ในการเขียนงานศึกษานี้ และกัลยาณมิตรอาจารย์ ดร.ดวงหทัย บุรณเจริญกิจ ที่ให้ข้อเสนอแนะปรับปรุง บทศึกษา คุณสุภาพรรณ พลังศักดิ์ ที่ช่วยอ่านและให้ข้อคิดเห็น

สำหรับความไม่สมบูรณ์ของบทศึกษา ผู้เขียนขออภัยไว้ และจะศึกษาพัฒนาต่อไปเมื่อมีโอกาส

บทคัดย่อ

ในสถานการณ์ที่ผู้หญิงมีบทบาทโดดเด่นในขบวนการทางสังคมร่วมสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทในขบวนการทรัพยากรธรรมชาติ เกษตร สิ่งแวดล้อม สุขภาพ นำไปสู่การตั้งคำถามว่า ความเคลื่อนไหวเหล่านี้ของผู้หญิง กับแนวคิดสตรีนิยมมีความสัมพันธ์กันหรือไม่อย่างไร และมีความท้าทายว่าแนวคิดสตรีนิยมจะมีได้เป็นเพียงนามธรรม แต่เป็นเครื่องมือในการอธิบายปรากฏการณ์สังคมเพื่อนำไปสู่ปฏิบัติการสร้างความเปลี่ยนแปลง ให้เกิดการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นรูปธรรมและมีพลัง นำพาสังคมไปสู่สิ่งที่ดีกว่าได้อย่างไร

งานศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจการใช้แนวคิดสตรีนิยมเป็นเครื่องมือปฏิบัติการทางสังคมการเมืองเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลง รวมทั้งสำรวจการใช้แนวคิดสตรีนิยมเพื่อเสริมสร้างพลังผู้หญิง สร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้ชาย ผู้หญิง และสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมและยั่งยืน การศึกษานี้ใช้วิธีการทบทวนวรรณกรรม การสนทนากลุ่มย่อย และการสัมภาษณ์เจาะลึกรายบุคคล เพื่อทำความเข้าใจถึงแนวคิดทฤษฎีสตรีนิยมและประสบการณ์การเคลื่อนไหว ของกลุ่มผู้หญิงกรณีต่างๆ ในบริบทสังคมการเมืองของประเทศไทยที่เป็นกิ่งประชาธิปไตยและประชาธิปไตย ยุคเศรษฐกิจก่อนและหลังพองสบู่แตก

งานศึกษานี้ทำให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิงกับชาย และความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างโลกวิทยาศาสตร์กับโลกธรรมชาติ ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่ถูกครอบงำและถูกกำกับโดยระบบปิตาธิปไตยและทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ รวมทั้งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญในการนำแนวคิดสตรีนิยม เชื่อมโยงการวิเคราะห์ทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ กระบวนการโลกาภิวัตน์ที่ทุนผูกขาดระดับท้องถิ่นและระดับโลกเข้ามาแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมจากประชาชนคนยากจนในท้องถิ่น ส่งผลกระทบถึงรากฐานชีวิตวัฒนธรรม ทำให้ผู้หญิงเข้าร่วมกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมต่างๆ ต่อสู้พิทักษ์ รักษาทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ ข้อเสนอแนะจากการศึกษานี้ เสนอว่าในสถานการณ์ที่สลับซับซ้อนมากขึ้นเช่นนี้ ควรพิจารณาเรื่องการเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชน และกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ทั้งหญิงและชายในการดูแลรักษาระบบนิเวศทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สุขภาพ ความปลอดภัย อธิปไตย อาหาร และการสร้างความป็นธรรมทางสังคม โดยการใช้และพัฒนาแนวคิดสตรีนิยม เป็นฐานวิเคราะห์ร่วมที่รวมมิติเพศภาวะ มิตินิเวศวิทยาการเมืองและวัฒนธรรม สร้างจิตสำนึกร่วมที่ผู้หญิงสามารถเข้าร่วมได้อย่างเต็มศักยภาพในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมต่างๆ ผ่านการเรียนรู้การแก้ปัญหาร่วมกัน การสร้างเครือข่ายและการขยายพันธมิตร

สารบัญ

กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อ	ค
เกริ่นนำ	1
บทที่ 1	2
- ทบทวนวรรณกรรมแนวคิดสตรีนิยม	
- สตรีนิยมในสังคมตะวันตก	
- สตรีนิยมในประเทศไทยกำลังพัฒนา	
- การก่อรูปสตรีนิยมในประเทศไทย	
บทที่ 2	13
- ภาพรวมสถานการณ์ประเด็นสตรีนิยมกับสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย	
- ความเปลี่ยนแปลงสภาพสิ่งแวดล้อมและการแย่งชิงทรัพยากร ช่วงก่อนยุคฟองสบู่แตก	
- สถานการณ์สิ่งแวดล้อมประเทศไทยหลังยุคฟองสบู่แตกถึงปัจจุบัน	
- สถานการณ์สิ่งแวดล้อมจากมุมมองเพศภาวะในสังคมไทย	
- แนวคิดสตรีนิยม ได้ถูกแนะนำและนำมาใช้อย่างไร	
- สตรีนิยมกับการเคลื่อนไหวเพื่อรักษาฐานชีวิต	
บทที่ 3	26
- ข้อสังเกตและข้อคิดเห็น	
- อิทธิพลของแนวคิดสตรีนิยมและหรือแนวคิดสตรีนิยมที่ส่งผลต่อการถกเถียงเรื่องสิ่งแวดล้อมในประเทศไทยคืออะไร	
- แนวคิดสตรีนิยมและหรือสตรีนิยม ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมอย่างไร	
- อะไรคือความสำเร็จและความท้าทาย	
- ข้อเสนอแนะ	
อ้างอิง	30
บรรณานุกรม	34

เกริ่นนำ

มิติเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันมีความซับซ้อนมากขึ้น ประเด็นเหล่านี้ไม่ได้เป็นเรื่องการใช้ทรัพยากรของประชาชนในแต่ละประเทศเท่านั้น การเปิดการค้าเสรีโดยกระบวนการโลกาภิวัตน์ ทำให้บริษัทข้ามชาติเข้ามาครอบงำแสวงหาผลประโยชน์ร่วมกับชนชั้นนำในประเทศอย่างกว้างขวางและซับซ้อนมากขึ้น นโยบายการจัดการทรัพยากร จึงมีความเกี่ยวข้องกับประเทศต่างๆมากขึ้น รัฐ ทุนผูกขาดในประเทศ และบริษัทข้ามชาติกลับมีบทบาทสำคัญต่อการวางกรอบนโยบายพัฒนาในเรื่องต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการผลิต การจัดการพลังงาน สิ่งแวดล้อม การใช้ที่ดิน ฯลฯ ในขณะที่การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนถูกรีดรอนและจำกัด ประชาชนคนส่วนใหญ่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียไม่มีส่วนร่วมในการกำหนดชะตากรรมของตนเอง

ผลประโยชน์มหาศาลของทุนผูกขาดในประเทศ และบริษัทข้ามชาติกลายเป็นตัวแปรที่สำคัญ อีกทั้งรัฐไทยได้เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียร่วมในฐานะเป็นหุ้นส่วนใหญ่และหรือเป็นเจ้าของทุนเสียเอง ดังนั้นเมื่อรัฐบาลที่ควบคุมอำนาจรัฐโดยทหารไม่ได้มาจากวิถีประชาธิปไตยที่มีการตรวจสอบถ่วงดุล ประชาชนไม่มีสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและการวิพากษ์วิจารณ์ การใช้อำนาจกองทัพบังคับควบคุมก็ยิ่งเพิ่มความซับซ้อนของปัญหาการจัดการทรัพยากร ทุนใหญ่ผูกขาด บริษัทในประเทศที่อิงอำนาจทหาร ร่วมมือกับบริษัทต่างประเทศในการเข้าถึงและครอบครองทรัพยากรของประเทศ ก็ยิ่งสร้างความไม่เป็นธรรมในสังคมเพิ่มมากขึ้น

การวิเคราะห์ปัญหาในระบบนิเวศของโลก และระบบนิเวศท้องถิ่นจึงไม่สามารถแยกออกจากการวิเคราะห์การขยายตัวของโลกาภิวัตน์โดยทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ และการเมืองที่ไม่เป็นประชาธิปไตยได้ การรุกที่ทำกินของประชาชนคนยากไร้ การขยายตัวของอุตสาหกรรมที่รุกพื้นที่แหล่งอาหารของประชาชนในท้องถิ่น การผลิตล้นเกิน การขยายแหล่งพลังงาน ฯลฯ ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศต่อวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในระดับต่างๆ

นอกจากนี้ประชาชนยังต้องเผชิญกับปัญหาภัยแล้ง น้ำท่วมใหญ่ฉับพลัน พายุลมแรง ฝนตกหนักผิดฤดู ความเปลี่ยนแปลงของอากาศที่รุนแรง หนาวจัดร้อนจัด ภัยพิบัติเหล่านี้มีที่มาจากน้ำมือของมนุษย์ที่ทำลายล้างระบบนิเวศ เป็นปรากฏการณ์ที่สะท้อนถึงวิกฤตเศรษฐกิจสังคมการเมืองและวิกฤตระบบนิเวศที่มาบรรจบกัน ทำให้ผู้หญิงกลุ่มต่างๆปรากฏตัวขึ้นเพื่อพิทักษ์ทรัพยากรและปกป้องวิถีชีวิต ครอบครัวชุมชนมากขึ้นเรื่อยๆ ตลอดจนการเผชิญกับภัยพิบัติที่เกิดขึ้นได้ก่อให้เกิดประสบการณ์ทางสังคมการเมือง และการจัดการรับมือภัยพิบัติในการเคลื่อนไหวที่ผ่านมา ประสบการณ์เหล่านี้จะยกระดับให้เป็นแนวคิดทฤษฎีความรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคมได้หรือไม่ อย่างไร ขณะเดียวกันแนวคิดสตรีนิเวศนิยมทั้งจากประเทศในซีกโลกตะวันตกและประเทศกำลังพัฒนา จะช่วยเสริมพลังขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อความเป็นธรรมทางสังคมและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการสร้างเสริมความเป็นธรรมทางเพศให้เกิดขึ้น ได้หรือไม่ อย่างไร และสามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางนโยบายสิ่งแวดล้อมได้หรือไม่ อย่างไร

การเก็บข้อมูลได้ใช้การทบทวนวรรณกรรมเป็นหลัก และการสนทนากลุ่มย่อยที่ภาคตะวันออก ภาคใต้ ภาคเหนือ การสัมภาษณ์รายบุคคล บทศึกษาเริ่มต้นด้วย บทที่ 1 ทบทวนวรรณกรรมแนวคิดสตรีนิเวศนิยม เน้นด้านทฤษฎี บทที่ 2 นำเสนอภาพรวมสถานการณ์สิ่งแวดล้อมกับบทบาทผู้หญิงในการเคลื่อนไหวเรื่องสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย การสำรวจว่าแนวคิดสตรีนิเวศนิยมได้ถูกนำมาใช้ในบริบทสังคมไทยด้านสิ่งแวดล้อมหรือไม่ อย่างไร เน้นด้านปฏิบัติการ บทที่ 3 เป็นการตั้งข้อสังเกต ให้ข้อคิดเห็นว่าแนวคิดสตรีนิเวศนิยมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางนโยบายสิ่งแวดล้อมได้หรือไม่ อย่างไร ความท้าทายคืออะไร

บทที่ 1

ทบทวนวรรณกรรมแนวคิดสตรีนิเวศนิยม

สตรีนิเวศนิยม ถือกำเนิดในซีกโลกตะวันตกอันเป็นผลผลิตของขบวนการเคลื่อนไหวด้านสันติภาพของนักสตรีนิยมและนักนิเวศวิทยาในยุคปลายทศวรรษ 1970 และต้นทศวรรษ 1980 สตรีนิเวศนิยม ได้ถูกขนานนามโดยนักเขียนชาวฝรั่งเศส ฟรานซิส โดบอนน์ (Francoise d'Eaubonne) ในปี 1974 และได้ถูกพัฒนาต่อโดย อีเนสตรา คิง (Ynestra King) ในปี 1976 ก่อรูปเป็นขบวนการเคลื่อนไหวในปี 1980 ซึ่งได้จัดสัมมนาสตรีนิเวศนิยมที่สหรัฐอเมริกาเป็นครั้งแรกในปีเดียวกันนี้เรื่องผู้หญิงกับชีวิตบนผืนโลก: สตรีนิเวศนิยม ในทศวรรษที่ 80 การประชุมสัมมนาครั้งนั้นได้สำรวจความเชื่อมโยงระหว่างสตรีนิยม ลัทธิทหาร สุขภาพ และนิเวศ ตามมาด้วยการก่อตั้งกลุ่ม the Women's Pentagon Action ที่ต่อต้านลัทธิทหาร ต่อต้านสงครามนิวเคลียร์ อีเนสตรา คิง (Ynestra King) ได้ประกาศว่า สตรีนิเวศนิยม คือความเชื่อมต่อกันและความเป็นองค์รวมของทฤษฎีและการปฏิบัติ นักสตรีนิยมมองเห็นการทำลายล้างโลกโดยบริษัท และภัยคุกคามของอาวุธนิวเคลียร์โดยกองทัพ ว่ามาจากรากความคิดเดียวกันกับการถือระบอบชายเป็นใหญ่ ซึ่งปฏิเสธสิทธิในเนื้อตัวร่างกายและเพศของผู้หญิง ใช้การครอบงำด้วยระบบที่สลับซับซ้อนและอำนาจรัฐที่ควบคุมให้ไปในทิศทางที่ต้องการ เมื่อใดก็ตามที่ผู้หญิงประท้วงต่อต้านการทำลายล้างระบบนิเวศ หรือการคุกคามของอาวุธนิวเคลียร์ต่อชีวิตบนโลก การพัฒนาด้านเทคโนโลยีชีวภาพ การตัดต่อพันธุกรรมและเทคโนโลยีด้านอนามัยเจริญพันธุ์ พวกเขาพบความเชื่อมโยงระหว่างการครอบงำโดยแนวคิดระบอบชายเป็นใหญ่ และความรุนแรงต่อผู้หญิง การล่าอาณานิคมที่กดขี่คนและธรรมชาติ มันทำให้พวกเขาตระหนักว่าการปลดปล่อยผู้หญิงจะมีอรรถประโยชน์ได้หากแยกขาดจากการต่อสู้ที่ใหญ่กว่าในการพิทักษ์ธรรมชาติและชีวิตบนโลก¹

คาเรน วอร์เรน (Karen Warren) นักปรัชญาสตรีนิเวศนิยม ได้ชี้ว่า สตรีนิเวศนิยม ถักทอจากทัศนะที่หลากหลายของผู้คนธรรมดาสามัญที่ถูกมองข้าม หรือประเมินคุณค่าต่ำในการสร้างวาทกรรม (ตัวอย่างเช่น กลุ่มชิปปี้กั) ในการพัฒนาทัศนะระดับโลกที่ครอบงำโดยระบบชายเป็นใหญ่² เอารัดเอาเปรียบผู้หญิงและธรรมชาติ นักสตรีนิเวศนิยมจำนวนมากมองว่าการแก้ไขปัญหาด้านนิเวศวิทยา เชื่อมโยงโดยตรงกับการแก้ไขปัญหาการกดขี่ผู้หญิง กล่าวคือการสิ้นสุดของระบบชายเป็นใหญ่จะนำมาทั้งการปลดปล่อยผู้หญิงและการลดวิกฤตด้านนิเวศวิทยา³

การศึกษาค้นคว้าเรื่องสตรีนิยมและนิเวศวิทยา จึงเป็นฐานสำคัญในการทำความเข้าใจแนวคิดสตรีนิเวศนิยม โดยเฉพาะเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิงชาย และความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างโลกวิทยาศาสตร์กับโลกธรรมชาติ นักสตรีนิเวศนิยม คือ นักสตรีนิยมที่เข้าใจประเด็นนิเวศวิทยาด้วยการวิเคราะห์และการใช้ความคิดแบบสตรีนิยม

สตรีนิเวศนิยมในสังคมตะวันตก⁴

สตรีนิเวศนิยม เป็นการนำฐานการวิเคราะห์ของสตรีนิยมเข้าไปในการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมทางสังคมกับสิ่งแวดล้อม สตรีนิเวศนิยมยุคแรกๆ อาศัยรากเหง้าของความคิดเรื่องปรัชญาคู่ตรงข้าม หญิงกับชายและทัศนะเกี่ยวกับความใกล้ชิดของผู้หญิงและธรรมชาติ เน้นความคิดระดับทฤษฎีที่เป็นนามธรรม⁵ การจัดแบ่งเป็นสองขั้วนี้เป็นการสร้างข้อสรุปที่ตายตัว ความคิดได้พัฒนาขึ้นจนกลายเป็นแนวความคิดสตรีนิเวศนิยม ในปลายศตวรรษที่ 20 ที่เชื่อมโยงขบวนการเคลื่อนไหวสิ่งแวดล้อมและสตรีนิยมเข้าด้วยกัน แนวคิดสตรีนิเวศนิยมได้พัฒนาร่วมไปกับแนวคิดนิเวศวิทยาสำนักต่างๆ

โดยดึงเอาความหวังใยเรื่องผลกระทบของกิจกรรมมนุษย์ต่อโลกธรรมชาติจากขบวนการสิ่งแวดล้อมและดึงเอาความคิดสตรีนิยมที่เห็นว่ามนุษย์ชาติมีความแตกต่างด้านเพศภาวะ ซึ่งก่อให้เกิดเพศหญิงตกอยู่ในฐานะที่เป็นรองถูกเอารัดเอาเปรียบและถูกกดขี่ข่มเหงมาถักทอเชื่อมร้อยกัน สตรีนิเวศนิยมจึงมีความหลากหลายมากซึ่งบรรดานักสตรีนิยมด้วยกันเองก็ไม่ได้เห็นพ้องต้องกันไปทั้งหมด ความหมายของสตรีนิเวศนิยมจึงลื่นไหลไปตามวัตถุประสงค์ในการนำไปใช้หรืออาจแปรผันไปตามจุดยืนทางการเมือง ตามแรงบันดาลใจในการเคลื่อนไหวทางการเมือง ตามประเด็นการรณรงค์ หรือตามความสำคัญของจิตวิญญาณและภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับโลก

ความคิดปรัชญาตะวันตกในช่วงเริ่มต้นของยุคการปฏิวัติอุตสาหกรรม จะพบว่ามีการรากฐานความรุนแรงอยู่ในปรัชญาสมัยใหม่ ซึ่งยังคงมีอิทธิพลต่อโลกปัจจุบันในงานเขียนของฟรานซิส เบคอน (Francis Bacon) “การกำเนิดของยุคแบบผู้ชาย (The Masculine Birth of Time)” เปรียบเทียบธรรมชาติกับผู้หญิงว่าเป็นสิ่งที่ต้องพิชิต ดังความคิดที่เสนอว่า “วิทยาศาสตร์เป็นกิจบริสุทธ์และเป็นของผู้ชายล้วนๆ ที่แสวงหาอำนาจเหนือ แทนที่จะผสมลักษณะที่เป็นหญิงไปพร้อมกัน” เบคอนมองโลกธรรมชาติว่ามีลักษณะเป็นแบบกลไก และมีอัตลักษณ์แบบอิตทิเพส เบคอนได้ทำลายวิธีการที่จะเข้าใจธรรมชาติโดยการมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติด้วยความอ่อนน้อมและเคารพ แต่สามารถเข้าใจได้ในลักษณะแบบจำลองของเครื่องจักร⁶ การที่มนุษย์มุ่งการพัฒนาโลกทางวัตถุ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีแบบสุดโต่ง กระทบต่อระดับรากฐานทางจิตวิญญาณ “มนุษย์เราได้สูญเสียความรู้สึกว่า โลกใบนี้ คือบ้านที่แท้จริงของเรา(This Earth is Our True Home)”⁷ การดำรงรักษาโลกใบนี้ แนวคิดนิเวศวิทยาเชิงลึก จึงเรียกร้องให้มีการปรับเปลี่ยนอย่างลึกซึ้งในระดับจิตสำนึก พื้นฟูทัศนคติการมองของรุ่นบรรพบุรุษ ตามธรรมเนียมประเพณีเดิมขึ้นมาให้มากขึ้น ที่ให้ความเคารพนบนอบต่อความเชื่อมโยงถักทออย่างลึกซึ้งของสรรพสิ่งในข่ายใยชีวิต และคิดทบทวนใหม่

ถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับธรรมชาติ⁸

สตรีนิเวศนิยมแนวจิตวิญญาณ ในฐานะที่ผู้หญิงเป็นเหยื่อร่วมกันกับธรรมชาติ แนวคิดนี้จึงมุ่งยืนยันความศักดิ์สิทธิ์ของโลกธรรมชาติให้ความสำคัญที่การดำรงอยู่ภายใน (อัตลักษณ์,ความเป็นตัวตน) ความเชื่อมสัมพันธ์ การเยียวยา และพลังภายใน ได้วิเคราะห์ระบบของสิ่งมีชีวิตทั้งหมดว่ามีวิวัฒนาการ ย่อมมีการเปลี่ยนแปลง ไม่ตายตัว มีความยืดหยุ่น สามารถฟื้นตัวเองได้ เพราะเป็นระบบที่เปิดตัวต่อความเปลี่ยนแปลงของสสาร พลังงานและข้อมูล มีการประสานความแตกต่างหลากหลายผ่านการปฏิสัมพันธ์ การหมุนหรือการเคลื่อนตัวที่มีความสลับซับซ้อนและมีกลยุทธ์ที่ยืดหยุ่น จึงมองอำนาจในลักษณะการมีส่วนร่วม การแบ่งปัน การเปิดกว้าง การมีความสัมพันธ์แบบพึ่งพาและเชื่อมโยงกัน มีความยืดหยุ่นและเปลี่ยนแปลงแตกต่างจากกระบวนทัศน์แบบครอบงำที่มองสิ่งต่างๆ แบบแยกส่วน ทำให้คนมีความเห็นห่างและแยกส่วนจากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมสัตว์และมนุษย์ด้วยกันเอง ทำให้คนไม่รู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของโลกจึงใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในลักษณะควบคุมและเอาชนะ เกิดการทำลายล้างอย่างมโหฬาร⁹

สตรีนิเวศนิยมแนวจิตวิญญาณ ได้ใช้แนวคิดเรื่องการใช้อำนาจแบบต่างๆในการทำความเข้าใจปัญหาที่ซับซ้อนของสังคม โดยชี้ให้เห็นผลของการใช้อำนาจแบบวัฒนธรรมครอบงำที่ส่งผลให้มนุษย์เราประสบปัญหาสังคมต่างๆ วิธีชีวิตที่ดีติดกับดักของบริโภคนิยมวัตถุนิยมของโลกอุตสาหกรรม ทำให้เรารู้สึกแปลกแยกแข่งขันกันเอง โดดเดี่ยวและอาจต้องเผชิญความเจ็บป่วยจากวิถีชีวิตแบบนี้ วิธีชีวิตบริโภคนิยมและวัตถุนิยมยังนำมาซึ่งการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นทั่วโลก สตรีนิเวศนิยมกลุ่มนี้จึงเสนอรูปแบบการใช้อำนาจร่วม (power with, power sharing) จากการเชื่อมโยงกัน และการใช้อำนาจจากภายใน (power from within) ของบุคคลหรือกลุ่มในการรับมือกับอำนาจเหนือกว่า (power over, power from above) ที่ครอบงำควบคุมคุกคาม ทำลาย

สตรีนิเวศนิยมแนวมาร์กซิสต์ เน้นการมองปัญหาสิ่งแวดล้อมว่าเกิดจากระบบปิตาธิปไตยที่ทำงานร่วมกับระบบทุนนิยม (Capitalist Patriarchy) ในการแสวงหาประโยชน์จากร่างกายและแรงงานของผู้ชายและผู้หญิงรวมทั้งแสวงหาประโยชน์จากธรรมชาติด้วย ดังนั้นถ้าจะยุติการครอบงำนี้ ก็จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนโครงสร้างความสัมพันธ์เสียใหม่ ด้วยการทลายการจัดลำดับชั้นทางเศรษฐกิจและสังคมและด้วยการปรับเปลี่ยนบทบาททางเพศ (Gender Roles) จึงได้วิจารณ์แนวคิดแบบแบ่งขั้วหญิงชายของแนวคิดนิเวศสตรีแนวถอนรากถอนโคน ที่มองเห็นการกดขี่เอารัดเอาเปรียบแต่มีมุมมองคือมุมมองเพศภาวะ และวิจารณ์แนวคิดที่ว่า ผู้หญิงมีความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมดีกว่าผู้ชาย มีศักยภาพในการพัฒนามากกว่านั้นว่า ความรู้ของผู้หญิงและผู้ชายเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมจะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับประสบการณ์ในการทำงานที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม

สตรีนิเวศนิยมสังคมนิยมสายนิเวศ มองว่าแนวคิดที่เน้นย้ำเรื่องความสัมพันธ์เฉพาะของผู้หญิงกับธรรมชาติและเมือง ทำให้เข้าใจไปว่าสิ่งที่ผู้ชายทำต่อโลกนั้นเลวร้ายไม่เหมือนกับผู้หญิง ทำให้ข้ามข้อเท็จจริงที่ว่าผู้ชายก็สามารถพัฒนาจริยธรรมการใส่ใจธรรมชาติได้เช่นกัน และยังได้สร้างแก่นสารที่ตายตัวจากการจัดแบ่งเป็นสองขั้วผู้ชายกับผู้หญิงนี้ โนม์เอียงที่จะมองผู้หญิงอย่างตีขลุมว่าเป็นกลุ่มคนชายขอบ โดยไม่เห็นประสบการณ์ที่แตกต่างกันของผู้หญิงที่มาจากชนชั้นวรรณะ เชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ที่หลากหลาย นอกจากนั้นยังล้มเหลวในการวิเคราะห์ทุนนิยมปิตาธิปไตยและการครอบงำของมันต่อธรรมชาติ ดังนั้นจึงไม่สามารถพัฒนายุทธศาสตร์เพื่อการเปลี่ยนแปลงที่มีประสิทธิภาพ สตรีนิเวศนิยมสายนิเวศที่ทำงานในกรอบการวิเคราะห์แบบสังคมนิยม เน้นความสัมพันธ์แบบวิพากษ์วิธี (dialectic) ระหว่างการผลิต (production) กับการให้กำเนิด, การบำรุงเลี้ยงชีวิต (reproduction) และการผลิต (production) กับระบบนิเวศ (ecology)¹⁰

กลุ่มสิ่งแวดล้อมนิยมแนวสตรีนิเวศนิยม (Feminist Environmentalism) เสนอว่า การกระจายอำนาจ

และทรัพยากรที่ไม่เสมอภาคกันนั้น ไม่เพียงแต่จะเกิดขึ้นภายใต้โครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง แต่การกระจายอำนาจและทรัพยากรดังกล่าวยังถูกกำหนด โดยความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิงชาย และความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชนชั้นในแต่ละพื้นที่ด้วย เงื่อนไขเชิงโครงสร้างและความสัมพันธ์เชิงอำนาจมีบทบาทในการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ในชีวิตประจำวันระหว่างผู้หญิง ผู้ชาย กับธรรมชาติ ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม ตลอดจนปฏิบัติการของผู้คนต่อผลกระทบนั้นด้วย

นิเวศวิทยาการเมืองแนวสตรีนิเวศนิยม (Feminist Political Ecology) เป็นกลุ่มที่ใช้มุมมองสตรีนิเวศนิยมไปช่วยในการศึกษานิเวศวิทยาการเมือง สนใจเรื่องการตัดสินใจของผู้ที่จัดการทรัพยากรธรรมชาติภายใต้เงื่อนไขที่แตกต่างกันด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคมในแต่ละพื้นที่ ความไม่เสมอภาคระหว่างผู้หญิงและผู้ชายในการเข้าถึงการใช้และการควบคุมทรัพยากรธรรมชาติ สำคัญของนิเวศวิทยาการเมืองแนวสตรีนิเวศนิยม มี 3 ด้าน คือ

ด้านแรก ความรู้ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย มี 2 ระบบ คือ ระบบความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ กับระบบความรู้ท้องถิ่นที่ใช้ในชีวิตประจำวัน หรือที่เรียกว่า วิทยาศาสตร์แห่งการอยู่รอด (Sciences of Survival) เป็นความรู้ที่เกิดจากการสังเกตและการสะสมประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน เป็นความรู้แบบองค์รวมที่หลอมรวมงานผลิตและงานให้กำเนิดและการดูแลชีวิตไว้ด้วยกัน รวมปริณิทัศน์สาธารณะและปริณิทัศน์ส่วนตัวไว้ด้วยกัน ความรู้ส่วนนี้เป็นความรู้ที่ผู้หญิงมีบทบาทจากการที่มีบทบาทหน้าที่หลายอย่างในชีวิตประจำวัน

ด้านที่สอง สิทธิและหน้าที่ด้านสิ่งแวดล้อมที่ไม่เสมอภาคกันระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย ให้ความสนใจว่าใครคือผู้มีสิทธิในการเข้าถึงและควบคุมทรัพยากรธรรมชาติ ใครมีหน้าที่รับผิดชอบดูแลจัดการที่ดิน น้ำ ป่า สัตว์ และในเชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน สิทธิ

และหน้าที่ด้านสิ่งแวดล้อมนี้เปลี่ยนแปลงไปได้เมื่อความสัมพันธ์เชิงอำนาจเปลี่ยนแปลงไป ความสัมพันธ์เชิงอำนาจนี้อาจจะเป็นความสัมพันธ์ในแง่เพศสภาพ ชนชั้น เชื้อชาติ ชาติพันธุ์ หรือพื้นที่ก็ได้ เช่น ผู้ชายมักจะได้สิทธิตามกฎหมายในการเข้าถึงและควบคุมทรัพยากร ในขณะที่ผู้หญิงมักจะไม่ได้สิทธิตามประเพณีในการเข้าถึงและการใช้ทรัพยากร

ด้านที่สาม การเมืองเรื่องสิ่งแวดล้อมและความเคลื่อนไหวระดับรากหญ้าที่แตกต่างกันระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย ประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อมเป็นประเด็นทางการเมือง ผู้หญิงมักจะเป็นแนวหน้าในขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพราะการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงนโยบายเชิงโครงสร้าง อาทิ การที่รัฐลดบทบาทในการให้บริการสังคมลงไป และการแปรรูปกิจการของรัฐให้เป็นของเอกชน ส่งผลกระทบคุณภาพชีวิต ความอยู่รอดของครอบครัว และชุมชน

ศักยภาพของวิธีการศึกษาแบบนิเวศวิทยาการเมืองแนวสตรีนิยม มีอำนาจในการอธิบายความซับซ้อนของความสัมพันธ์ระหว่างเพศสภาพและสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี เช่น การศึกษาการแปรรูปธรรมชาติให้เป็นสินค้าโดยพิจารณากระบวนการผลิตในทุกขั้นตอนของห่วงโซ่สินค้า (Commodity Chain) ไปจนถึงการบริโภคว่า ในกระบวนการดังกล่าวตั้งแต่การเข้าถึงทรัพยากร อำนาจในการตัดสินใจ การควบคุมการผลิตตลอดการบริโภคและรับผลประโยชน์ เพศสภาพ เชื้อชาติ ชาติพันธุ์ และชนชั้นเข้ามาเกี่ยวข้องในขั้นตอนต่างๆ อย่างไร อาทิ ใครเป็นคนปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ ปลูกที่ดินและทรัพยากร ใครเป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจใช้ทรัพยากร ใครคือผู้บริโภค และผู้บริโภคอยู่ที่ไหน เป็นต้น หรือการขยายตัวของทุนนิยมโลก การค้าระหว่างประเทศ และการทหารซึ่งเชื่อมชุมชนและระบบนิเวศในพื้นที่ต่างๆ ทั่วโลกเข้าด้วยกันนั้น ได้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่น ส่งผลกระทบต่อผู้หญิง ผู้ชายต่างชนชั้นและชาติพันธุ์ซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่นั้น ก่อให้เกิด

การถ่ายโอนอำนาจจากผู้หญิงไปสู่ผู้ชาย และจากชุมชนท้องถิ่นไปสู่สถาบันภายนอกอย่างไร รวมทั้งการศึกษาในประเด็นการสร้างความรู้แบบวิทยาศาสตร์ว่า การเผยแพร่เทคโนโลยีแบบตะวันตกพร้อมกับอุดมการณ์สยบธรรมชาตินี้ โดยผ่านลัทธิล่าอาณานิคมในศตวรรษที่ 18 หรือผ่านยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ผลักดันโดยบริษัทเอกชนในศตวรรษที่ 21 การเผยแพร่ดังกล่าวจะส่งผลต่อสถานะสิ่งแวดล้อมของโลกอย่างไร และมีมิติทางเพศสภาพอย่างไร เป็นต้น

การศึกษาสุขภาพในมุมมองของผู้หญิง¹¹ ผู้หญิงเป็นพวกแรกๆ ที่สังเกตเห็นปัญหา เช่น อาการเจ็บป่วยต่างๆ ที่เกิดจากการได้รับมลภาวะหรือสารพิษ รวมทั้งมะเร็งในทรวงอก มะเร็งปากมดลูก นักเคลื่อนไหวเรื่องสุขภาพผู้หญิงและความยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อมจึงเชื่อมโยงเรื่องสุขภาพ สิ่งแวดล้อม และการพัฒนาที่ไม่สมดุลเข้าด้วยกัน จึงมีการศึกษาอันตรายจากสารเคมีสังเคราะห์และสารก่อมะเร็งที่ปนเปื้อนในสิ่งแวดล้อมจนเป็นอันตรายต่อร่างกายของผู้หญิงตลอดจนสัตว์และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ในระบบนิเวศ โดยพิจารณาว่า ผลกระทบดังกล่าวจะรุนแรงมากน้อยแค่ไหน ขึ้นกับเพศ เชื้อชาติ ชนชั้น และพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่อาศัยอยู่ ไม่ว่าจะในระดับท้องถิ่นไปจนถึงระดับโลก โดยมากคนจนและชนกลุ่มน้อยมักจะได้รับผลกระทบต่อสุขภาพก่อนคนอื่น¹² อย่างไรก็ตาม การรวมตัวกันเคลื่อนไหวเรื่องสุขภาพของผู้หญิงและสิ่งแวดล้อมไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะระบบปิตาธิปไตยยึดถือวิธีการทางวิทยาศาสตร์ในการวิเคราะห์สาเหตุของความเจ็บป่วย วิธีการดังกล่าวต้องใช้เวลาทดลองและพิสูจน์นานมากกว่าจะได้ข้อสรุปที่แน่นอน จึงเป็นโอกาสที่ผู้ก่อมลภาวะอาศัยช่องว่างนี้ใช้เวลาในการปิดความรับผิดชอบ ทำให้กลุ่มผู้หญิงต้องหาทางรับมือ โดยการผลักดันหลักการปลอดภัยไว้ก่อน (Precautionary Principle) ซึ่งอนุมานจากแนวคิดการดูแลผู้อื่นของผู้หญิง นำเข้าสู่นโยบายและขบวนการเคลื่อนไหวของผู้บริโภคเพื่อความปลอดภัยทางชีวภาพ ในการต่อต้านบริษัทธุรกิจที่มุ่งหาประโยชน์อย่างขาดความรับผิดชอบ

ความเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมของกลุ่มผู้หญิงรากหญ้า การเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้หญิงในสเปนเพื่อต่อต้าน การทิ้งของเสียอันตรายจากโรงงานอุตสาหกรรม ในระหว่างที่กลุ่มผู้หญิงออกมาเคลื่อนไหวเรียกร้อง ทางการเมืองกลุ่มผู้หญิงได้ลงมือทำงานบ้านหลาย อย่างในพื้นที่สาธารณะ เช่น การปรุงอาหาร การเย็บผ้า การเลี้ยงเด็ก ซึ่งทำไปพร้อมๆกับการแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร กำหนดยุทธศาสตร์ และหาทุนเพื่อใช้ในการ รณรงค์ไปด้วย จึงเกิดการนิยามความหมายของพื้นที่ ทางสังคมใหม่เพื่อสะท้อนความสนใจและปัญหาของ ผู้หญิง โดยการขยายพื้นที่ส่วนตัวรุกเข้าไปในพื้นที่ สาธารณะ ผู้หญิงมักเข้าร่วมรณรงค์ด้านสิ่งแวดล้อม เพราะว่าการทำงานตามหน้าที่ประจำวันของผู้หญิง ทำให้ผู้หญิงเห็นปัญหาได้เร็วกว่าผู้ชาย เช่น ปัญหา ของเสียอันตราย และผู้หญิงอาศัยเครือข่ายการติดต่อ สัมพันธ์กับคนกลุ่มต่างๆในชีวิตประจำวัน ในการ เคลื่อนไหวแลกเปลี่ยนข้อมูลและระดมกำลังในฐานะ แม่และผู้ดูแลบ้าน¹³

มีการตั้งข้อสังเกตว่าในการเคลื่อนไหวเรียกร้องให้มีการแก้ไขปัญหามลพิษและการจัดการทรัพยากร ของผู้หญิงระดับรากหญ้าในหลายๆพื้นที่ทั่วโลก มักไม่ได้เกี่ยวข้องกับแนวความคิดเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับ ผู้หญิงและสิ่งแวดล้อมเลย จึงได้มีการตั้งข้อสังเกต อีกว่า ปัจจุบันทฤษฎีสตรีนิเวศนิยมที่ลึกซึ้งได้แยกทาง เดินไปคนละทางกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ระดับรากหญ้าที่ไม่ทราบทฤษฎี หรือถ้าทราบก็อาจจะ ไม่ได้พึ่งพาทฤษฎีดังกล่าวในปฏิบัติการด้านสิ่งแวดล้อม

แต่นักสตรีนิเวศนิยม ซิลีน เคราสส์ (Celene Krauss) ได้ อธิบายข้อสังเกตดังกล่าวว่า สาเหตุที่ผู้หญิงระดับ รากหญ้าซึ่งไม่เคยยุ่งเกี่ยวกับการเมืองเลย ลุกขึ้นมา ดำเนินการทางการเมืองนอกกรอบเพราะพวกเธอ ตระหนักว่า การใช้อำนาจกำหนดนโยบายในปริมนทล สาธารณะ เป็นสาเหตุทำให้เกิดความเสียหายใน ปริมนทลส่วนตัวเป็นสิ่งที่กระทบการดำรงชีวิตประจำวัน ของสมาชิกในครอบครัว อย่างไรก็ตามพวกเธอไม่ สามารถมีส่วนร่วมในการขบวนการกำหนดนโยบาย

อย่างเป็นทางการได้ เพราะพวกเธอถูกผู้มีอำนาจ ซึ่งมักจะเป็นผู้ชายที่มาจากชนชั้นกลางกีดกันด้วยเหตุผล ด้านชนชั้นและเพศสภาพ มักมองข้อเรียกร้องของเธอ เป็นเพียงเรื่องหยุมหยิมไร้สาระ

เมื่อผู้หญิงตระหนักในปัญหาดังกล่าวจึงได้เปลี่ยน ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวทางการเมืองใหม่ โดยผันเรื่อง ที่มีความสำคัญในปริมนทลส่วนตัวให้มีความสำคัญ ในปริมนทลสาธารณะ แปรเรื่องที่ตั้งคมมองไม่เห็น ให้เป็นเรื่องที่สังคมเห็นได้ชัดเจน แปรเรื่องราวใน ปริมนทลส่วนตัวที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ในชีวิต ประจำวันให้กลายเป็นเรื่องสาธารณะ แปรเรื่องที่ ถูกจัดว่าเป็นเรื่องรายละเอียดปลีกย่อยให้กลายเป็น เรื่องนโยบาย ผลักดันเรื่องของคนธรรมดาไร้อำนาจ ด้านกับอำนาจของผู้กำหนดนโยบายสาธารณะ ด้วย เหตุนี้ผู้หญิงจึงรวมกลุ่มเรียกร้องให้รัฐหันมารับผิดชอบ ในการพิทักษ์สิทธิของประชาชน โดยเฉพาะสิทธิของ ประชาชนระดับรากหญ้าซึ่งมักถูกละเลย

การเคลื่อนไหวดังกล่าวผู้หญิงต้องเผชิญกับการต่อต้าน และการข่มขู่จากผู้มีอำนาจ ด้วยเหตุผลด้านชนชั้น และเพศสภาพอีกเช่นกัน ทำให้ผู้หญิงต้องดึงทรัพยากร ในปริมนทลส่วนตัวมาเป็นอาวุธในการพาดพิงกับ ผู้มีอำนาจในปริมนทลสาธารณะ ทรัพยากรดังกล่าว คือคุณลักษณะของความเป็นแม่ และอารมณ์ความรู้สึก ต่างๆ ซึ่งเป็นที่ยกย่องกันภายในครอบครัว เช่น ความเอื้ออาทร แต่ไม่ได้รับการยกย่องในปริมนทล สาธารณะ กลุ่มผู้หญิงได้นำคุณลักษณะภายในปริมนทล ส่วนตัวเหล่านี้มาใช้ในการเสริมสร้างอำนาจของกลุ่ม ผู้หญิงในปริมนทลสาธารณะ เพื่อปกป้องและเยียวยา สมาชิกในครอบครัวจากพิษภัยต่างๆ

คำอธิบายอีกแบบหนึ่ง อธิบายว่าแม้ขบวนการเคลื่อนไหว ทางสิ่งแวดล้อมของผู้หญิงทั่วโลก จะไม่ได้มีความคิด สตรีนิเวศนิยมที่ชัดเจน แต่ก็ได้รับอิทธิพลทางความคิด และแรงบันดาลใจมาจากความคิดเรื่องความสัมพันธ์ ระหว่างธรรมชาติและวัฒนธรรม เพราะถือเป็นหน้าที่ รับผิดชอบที่จะเป็นผู้พิทักษ์ธรรมชาติ และมีความเคารพ

ต่อธรรมชาติที่เปรียบเสมือนมารดาของโลก ซึ่งบำรุงเลี้ยงสิ่งมีชีวิตต่างๆ และหล่อเลี้ยงจิตวิญญาณของมนุษย์ แม้ว่าจะมีการวิจารณ์การมองธรรมชาติกับผู้หญิงมีความคล้ายกันในเรื่องการถูกกดทับจากระบบชายเป็นใหญ่ว่าอาจทำให้มองข้ามความไม่เป็นธรรมชาติ ความสลับซับซ้อนของปัญหาอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิงชาย

จากแนวคิดทฤษฎีต่างๆ ที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าสตรีนิยมที่ทำงานบนฐานการวิเคราะห์นิเวศวิทยาการเมืองและสตรีนิยมยุคหลังสมัยใหม่ ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์เชื่อมโยงระหว่างเพศภาวะ ชนชั้นทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ กับสิ่งแวดล้อม ด้วยการวิเคราะห์การทับซ้อน (intersectionality) ของการกดขี่ ครอบงำ ทำความเข้าใจกับความซับซ้อน การสานร้อยและการปฏิสัมพันธ์ระหว่างระบอบอำนาจและระบอบการกดขี่ต่างๆ ในหลายบริบท ไม่ว่าจะเป็นชนชั้นวรรณะ มิติทางเพศ เผ่าพันธุ์ วัย และภาวะพิการ จากการวิเคราะห์ตามบริบทที่พิจารณาพหุอัตลักษณ์ (multiple identity) และอัตวิสัยของผู้กระทำนั้น การวิเคราะห์การทับซ้อน (intersectionality) ของการถูกกระทำ เป็นเครื่องมือทางยุทธศาสตร์อันเป็นประโยชน์ในการยกระดับประเด็นให้เป็นการเมืองและการต่อสู้เพื่อความยุติธรรมและการเปลี่ยนแปลง การต่อสู้เหล่านี้ครอบคลุมข้ามผ่านอัตลักษณ์เดียว และเชื่อมโยงการต่อสู้ต่าง ๆ ข้ามผ่านหลากหลายรูปแบบของการจัดลำดับชั้น การให้สิทธิพิเศษ และสถานะการทับซ้อนของความด้อยอำนาจ ได้กระจายรูปแบบทางสังคมของมิติหญิงชาย ให้ไปปรากฏตัวตนอีกในรูปแบบอื่นของความไม่เสมอภาคและอำนาจ เช่น ชาติพันธุ์ และสีผิว นี่คือนจุดเริ่มต้นที่เหมาะสมสำหรับการสร้างพันธมิตรทางยุทธศาสตร์ที่มีผู้ถือบทบาทหลากหลายและสะท้อนวาทะของออเดร ลอร์ด ที่ว่า “ไม่มีอะไรที่เป็นการต่อสู้เพื่อประเด็นเดียวดอก เพราะเราไม่ได้ดำรงชีวิตในประเด็นเดียว”¹⁴

สตรีนิยมในประเทศกำลังพัฒนา

ตัวอย่างเช่น ขบวนการชิบโก้ในอินเดีย ขบวนการเข้มขัดสีเขียวในเคนยา ล้วนถูกขนานนามว่าเป็นขบวนการเคลื่อนไหวสตรีนิยม ขบวนการเหล่านี้ได้แสดงถึงการเมืองแห่งการขัดแย้งกับอำนาจระดับท้องถิ่นของผู้หญิง ขบวนการเข้มขัดสีเขียวเป็นการรวมกลุ่มผู้หญิงปลูกต้นไม้เป็นแถบรอบๆ หมู่บ้านในชนบทเพื่อแก้ปัญหาการขาดไม้ฟืน แก้ปัญหาการสูญเสียหน้าดินและปัญหาการกลายเป็นทะเลทราย ต่อมาได้ขยายตัวเป็นขบวนการทั่วประเทศ¹⁵ มุ่งการถ่ายทอดเทคโนโลยีจากผู้เชี่ยวชาญไปสู่ชาวบ้าน¹⁶ สำหรับงานศึกษาครั้งนี้จะขอกล่าวถึงขบวนการชิบโก้ตัวอย่างพอสังเขป ในส่วนที่เชื่อมโยงกับสังคมไทย

ขบวนการชิบโก้ เป็นขบวนการที่ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญ ตั้งแต่แรกเริ่ม ได้สะท้อนถึงความสัมพันธ์แนบแน่นระหว่างผู้หญิงกับธรรมชาติ ขบวนการนี้มีสี่ตติยาเคราะห์หรือหิงสาเป็นเป้าหมายและมรรควิธี เมื่อปี 2532 เครือข่ายสันติวิธีได้เชิญ อินดู ทิกาการ์ ผู้มีบทบาทสำคัญในการทำงานกับผู้หญิงในขบวนการชิบโก้ มาเยือนประเทศไทย แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับขบวนการอนุรักษ์ธรรมชาติ¹⁷ เธอเชื่อมโยงผู้หญิงกับธรรมชาติว่า “เมื่อป่าถูกทำลายก็ทำให้พื้นดินขาดความอุดมสมบูรณ์ มีหน้าซำยังทำให้แม่น้ำตื้นเขินเพราะเวลาฝนตกลงมาน้ำก็จะชะล้างหน้าดินจากป่าลงมาสู่น้ำสิ่งที่เกิดขึ้นพร้อมๆ กันคือ คนต้องลงมาจากป่าเขาอพยพจากชนบทเข้ามาหางานทำ เพราะว่าความยากจนในชนบท เนื่องจากระบบนิเวศถูกทำลาย ขณะที่ผิวดินก่อนหินก้อนกรวดถูกรื้อถอนลงมาจากถิ่นที่เดิมชาวบ้านก็ถูกผลักดันให้ถอนตัวจากถิ่นของตนเข้ามาในเมืองด้วย กระบวนการนี้เกิดขึ้นพร้อมๆ กัน แล้วก็ปล่อยให้ผู้หญิงกับคนแก่อยู่ในหมู่บ้าน ในทางวัฒนธรรมอินเดียถือว่าผู้หญิงเป็นสัญลักษณ์ของพระพรหม เป็นสัญลักษณ์การสร้าง การกำเนิด ยังเป็นผู้สำคัญในการให้ความสุขแก่ลูกด้วย สังคมใดที่ไม่เคารพผู้หญิงและสังคมใดก็ตามที่ทำให้ผู้หญิงไม่เคารพตนเอง สังคมนั้นต้องเรียกว่าประสพหายนะ ไม่ว่าจะหายนะ

ทางสิ่งแวดล้อม หรือหายนะทางจิตใจก็ตาม เรื่องนี้มีความสำคัญยิ่ง การพัฒนาที่ถูกต้อง จะต้องให้ความสำคัญกับผู้หญิง จะต้องไม่ทำลายคุณค่าซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของผู้หญิง อันได้แก่ ความรัก ความเอื้อเฟื้อกัน”¹⁸ แนวคิดนี้ได้สะท้อนจุดร่วมกันกับการเคลื่อนไหวของขบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กลุ่มรากหญ้าในประเทศไทยเป็นอย่างมาก

นอกจากนี้ วันทนา ชิวา (Vandana Shiva) นักสตรีนิเวศนิยมชาวอินเดีย ได้เสนอมุมมองใหม่ๆจากผู้หญิงในสถานการณ์ใหม่ๆหรือเทคโนโลยีใหม่ๆ เช่น ชี้ให้เห็นอันตรายของการข้ามเส้นแบ่งระหว่างชนิดพันธุ์ (Transgenic Border Crossing) ในการผลิตระบบเกษตรอุตสาหกรรม เธอยกตัวอย่างโรควัวบ้า ที่เกิดขึ้นจากการนำอาหารสัตว์สำเร็จรูปไปเลี้ยงวัว ในอาหารนั้นมีส่วนผสมของเนื้อสัตว์หรือผลิตภัณฑ์จากสัตว์ แต่ตามธรรมชาติวัวเป็นสัตว์กินแต่พืชเมื่อต้องมากินอาหารสำเร็จรูปที่มีส่วนผสมของสัตว์ โรคในแกะจึงสามารถถ่ายทอดข้ามไปสู่วัวและคนโดยผ่านกระบวนการผลิตอาหารสัตว์และการเลี้ยงสัตว์ในระบบการเกษตรแบบอุตสาหกรรม ที่มุ่งแสวงหากำไรโดยแทรกแซงกฎของธรรมชาติ

ผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา Women, Environment and Development (WED) ความเคลื่อนไหวของผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมในประเทศกำลังพัฒนา ได้เป็นส่วนหนึ่งในการสร้างวาทกรรมการพัฒนา เรื่องผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (WED) ซึ่งมองว่าผู้หญิงในประเทศกำลังพัฒนามีสัญญาภาพในการเป็นผู้จัดการสิ่งแวดล้อมที่มีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เพราะผู้หญิงมีความรู้และประสบการณ์จากการทำงานประจำวันในสิ่งแวดล้อม ในปลายทศวรรษ 1980 วาทกรรม WED กลายเป็นเรื่องสำคัญในระดับนานาชาติในด้านการพัฒนาและสิ่งแวดล้อมมีการเปิดเวทีให้ผู้หญิงระดับรากหญ้าได้มีโอกาสพูดในที่ประชุมระดับนานาชาติ

หลังจากองค์กรพัฒนาต่างๆ ได้ดำเนินโครงการพัฒนาต่างๆ ตามแนวทาง WED ก็ได้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์วาทกรรมนี้และแนวความคิดสตรีนิเวศนิยมไปพร้อมๆกันว่า แนวคิดที่ว่าผู้หญิงมีความใกล้ชิดกับธรรมชาติมากกว่าผู้ชาย ไม่ได้เกิดจากลักษณะชีววิทยาแต่มาจากวัฒนธรรมการหล่อหลอมของสังคมต่างหากที่กำหนดให้ผู้หญิงใกล้ชิดกับธรรมชาติ ผ่านกระบวนการอบรมสั่งสอนกันมาหลายชั่วคน ในขณะที่ผู้ชายทำงานด้านการผลิตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก (productive) ผู้หญิงก็ทำงานด้านการสร้างชีวิตใหม่และการบำรุงเลี้ยงชีวิต (reproductive) อย่างไรก็ตามสังคมทุนนิยมบิดาธิปไตยก็ไม่ได้ให้ความสำคัญแก่บทบาทของผู้หญิงในด้าน การให้กำเนิดและบำรุงเลี้ยงชีวิต เพราะไปยกย่องให้ความสำคัญกับการผลิตที่ก่อให้เกิดรายได้มากกว่า ซึ่งมักเป็นงานของผู้ชาย

ขบวนการผู้หญิงกับวาระการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ
กลุ่มนักเคลื่อนไหวแนวสตรีนิเวศนิยมและหน่วยงานภาคประชาสังคมได้มีพัฒนาการของการต่อรองทางการเมืองในการนำเสนอประเด็นเพศภาวะเข้าไปในวาระว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในองค์กรระดับนานาชาติมาเป็นลำดับ ซึ่งเริ่มต้นกระบวนการดำเนินงานเพื่อต่อรองให้เกิดการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกของประเทศต่างๆ หลังจากการก่อตั้ง United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) เมื่อค.ศ. 1992 ในการประชุม UNCED ที่ริโอเดอจาเนโร แต่ความพยายามดังกล่าวต้องใช้ระยะเวลาอันยาวนาน และในที่สุดได้ปรากฏผลเป็นรูปธรรมในการประชุม Conference of the Parties (COP) ครั้งที่ 13 ที่บาหลี อินโดนีเซีย ซึ่งได้มีการนำเสนอวาทกรรม WED ขึ้นใหม่อีกครั้งในประเด็นเกี่ยวกับการปรับตัวและความเปราะบาง ได้ระบุว่าผู้หญิงเป็นกลุ่มที่มีความเปราะบางเป็นพิเศษ เนื่องจากบทบาทในการใช้ทรัพยากรซึ่งในปัจจุบันถูกคุกคามจากผลกระทบด้านลบจากภัยแล้งและพายุรุนแรงที่เป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ มีการเน้นย้ำถึงความรู้ สิทธิ และทักษะเฉพาะของผู้หญิงที่เกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งสืบเนื่องจากความผูกพันพิเศษ

ของผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อม จึงส่งผลให้ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลงและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการปรับตัวและการลดการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ หน่วยงานด้านความช่วยเหลือและการพัฒนาในระดับนานาชาติต่างได้ผนวกรวมเอาประเด็นนี้เข้าไปในนโยบายและแผนการจัดการรับมือกับภัยพิบัติธรรมชาติในปัจจุบัน

สำหรับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมระดับสากล ได้มีการจับมือเป็นพันธมิตรระหว่างขบวนการนักสตรีนิยมและขบวนการทางสังคมตั้งคำถามต่อหลักการเหตุผลของตลาดทุนนิยมกับโลกาภิวัตน์ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และเชื่อมประเด็นการพัฒนา กับมิติเพศภาวะเข้าในการประชุมสหประชาชาติ ว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืนที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร ในปีพ.ศ.2555 ขบวนการสตรีโลก (World March of Women) มีคำประกาศว่า “เราจำเป็นต้องเอาชนะรูปแบบการพัฒนาเช่นนี้ให้ได้” ในปีพ.ศ. 2557 ผู้หญิงจาก “ลา เวีย คัมเปสินา” (La Via Campesina) หรือขบวนการชาวนาระดับโลกได้นำเสนอแนวคิดนักสตรีนิยม ชาวนา ภาคประชาชน (feminism campesino popular) ซึ่งเชื่อมการต่อสู้เพื่ออธิปไตยทางอาหาร เข้ากับการยอมรับคุณค่างานของผู้หญิง เชื่อมการต่อสู้กับความรุนแรงต่อผู้หญิงเข้ากับการต่อสู้กับความรุนแรงเชิงโครงสร้างต่อกรณีการถูกแย่งชิงที่ดิน การถูกรื้อไล่ และการผลิตเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า (commercial monocultures) ทั้งนี้ขบวนการจะเรียกร้องในสิ่งเดียวกัน เช่น สิทธิของกลุ่มชนต่อที่ดิน ทำกินและรูปแบบเศรษฐกิจจากรากฐานเดิมของท้องถิ่น ความเชื่อมโยงระหว่างประเด็นงานดูแลผู้อื่นและอาหารก่อให้เกิดความเป็นพันธมิตรระหว่างนักสตรีนิยมกับขบวนการทางสังคมอื่นๆ อีกมากมาย¹⁹

สิ่งเหล่านี้คือตัวอย่างรูปธรรมของการเชื่อมร้อยกันระหว่างทฤษฎีกับการปฏิบัติการทางสังคมของสตรีนิเวศนิยมในระดับสากล ในยุคที่โลกเชื่อมต่อกันมากขึ้น ด้วยกระบวนการโลกาภิวัตน์ ศักยภาพการอธิบายการวิเคราะห์ของแนวคิดสตรีนิเวศนิยมจะเป็นประโยชน์ต่อขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมการเมืองของผู้หญิง

ด้านสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะผู้หญิงกลุ่มรากหญ้าในสังคมไทยอย่างไร

การก่อรูปสตรีนิเวศนิยมในประเทศไทย

ในงานวิชาการ งานศึกษาประสบการณ์การต่อสู้ของชาวลุ่มน้ำมูล กรณีศึกษาเขื่อนปากมูลและเขื่อนราษีไศล²⁰ ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีสมาชิกจำนวนมากเข้าร่วมการประชุมสมัชชาคนจน เป็นงานชิ้นแรกๆ ที่นำแนวคิดสตรีนิเวศมาสำรวจประเด็นเชิงทฤษฎีกับงานเคลื่อนไหวทางสังคม งานศึกษานี้ให้ความสำคัญกับอัตลักษณ์และตัวตนของผู้เคลื่อนไหวตระหนักถึงความแตกต่างในหมู่คนจน การสร้างตัวตนของคนจนที่เป็นหญิงอาจต่างกับคนจนที่เป็นชาย เนื่องจากคนจนสองกลุ่มนี้มีประสบการณ์ในครอบครัว เครือญาติ ชุมชน ความสัมพันธ์กับรัฐ และระบบทุนที่แตกต่างกัน การระดมมวลชนทั้งหญิงและชาย ในบางเรื่องทำให้ขอบเขตของบทบาทหญิงชายถูกลบออกไป แต่มักเป็นไปแบบชั่วคราว ในหลายกรณีมักเป็นไปเฉพาะทางทฤษฎีเท่านั้น บทบาทการเคลื่อนไหวของผู้หญิงมักเป็นไปตามประเพณีเดิมคือการนำเอาบทบาทในเรื่องการดูแลและการเลี้ยงดูในครอบครัวมาขยายในบทบาทพื้นที่สาธารณะ และถึงแม้ว่าผู้หญิงบางคนจะอยู่ในระดับนำแต่สภาวะการนำและการตัดสินใจยังคงเป็นของกลุ่มผู้ชาย จะมีเฉพาะการเคลื่อนไหวของผู้หญิงเท่านั้นที่การนำจะอยู่ในมือของผู้หญิง²¹

การที่มีผู้หญิงออกมาเคลื่อนไหวเรื่องทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมจำนวนมาก จึงปรากฏงานวิชาการสำรวจความรู้เรื่องสตรีนิเวศนิยม จากประสบการณ์ต่างประเทศอย่างเป็นระบบโดย สันฐิตา กาญจนพันธ์²² ในโอกาสวาระครบรอบ 60 ปี ฉลาดชาย รมิตานนท์ นักสตรีนิยมคนหนึ่งของไทย

นอกจากนั้นยังมีงานศึกษาเรื่องสตรีนิเวศและขบวนการทางสังคมว่าด้วยสิ่งแวดล้อม ที่เรียกร้องให้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม คำนี้ถึงมิติเพศภาวะ สตรีนิเวศและมิตินิเวศวิทยาแนวลิ้งไปพร้อมกัน²³

สำหรับหมูนักเคลื่อนไหวนักปฏิบัติการผู้หญิงด้านสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติ มักไม่ประกาศตัวว่ามีแนวคิดสตรีนิเวศนิยม และให้ความใส่ใจกับการทำงานเคลื่อนไหวมากกว่าสนใจศึกษาหรืออ้างอิงแนวคิดทฤษฎี ได้ทำงานสนับสนุนบทบาทผู้หญิงรากหญ้าในระดับที่แตกต่างกัน เช่นเดียวกับผู้หญิงระดับรากหญ้าที่ขึ้นมามีบทบาทที่ไม่ประกาศตัวว่าเป็นนักสตรีนิเวศนิยม พวกเขาได้ต่อสู้เคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้ชายด้วยคุณสมบัติอ่อนน้อมถ่อมตน การเชื่อมประสานไม่ตรีการเจรจาที่อดทนใจเย็น หรือการมีบทบาทในงานผู้หญิงและการพัฒนา (Women and Development) หรือ งานผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (Women, Environment and Development)

ในปี 2536 กลุ่มนักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชนนักเคลื่อนไหวด้านอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ 15 คน ได้เดินทางไปอินเดีย เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และฐานคิดกับนักเคลื่อนไหวในขบวนการชิปโก้ หลายคนได้นำประสบการณ์และแรงบันดาลใจมาสร้างปฏิบัติการในพื้นที่การทำงานของตนซึ่งมี วนิดา ต้นดิวิทยาพิทักษ์ (มด) รวมอยู่ด้วย เธอเริ่มต้นทำงานด้านสิ่งแวดล้อมในองค์กรพัฒนาเอกชนแห่งหนึ่งได้หนึ่งปีก่อนการไปแลกเปลี่ยนดูงานกับขบวนการชิปโก้ที่อินเดีย เมื่อกลับมาวนิดาได้นำแนวคิดสตรีนิเวศนิยม และแนวทางการต่อสู้เพื่อพิทักษ์สิ่งแวดล้อมจากอินเดียมาประยุกต์ร่วมกับเพื่อนๆ นักวิชาการ นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน นักศึกษา ทำงานร่วมกับชาวบ้านขับเคลื่อนขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในนาม "สมัชชาคนจน"

สนิทสุดา เอกชัย ได้สะท้อนให้เห็นหน้าตาของสตรีนิเวศนิยมในสังคมไทยในบทความ *A woman who helped the poor* ว่าสมัชชาคนจนกำเนิดโดยผู้หญิงและทำงานเคลื่อนไหวแบบผู้หญิงจากบทบาทของวนิดา ต้นดิวิทยาพิทักษ์ ซึ่งได้ทำงานอย่างหนักร่วมกับผู้คนที่ยากจนในประเทศในนามสมัชชาคนจน และเครือข่ายพันธมิตรต่างๆ จนเกิดการชุมนุม 99 วัน ที่หน้าทำเนียบรัฐบาลในช่วงปี 2540 มีคนเข้าร่วมจำนวน 20,000 คน วนิดา ได้ร่วมกับเพื่อนๆ นักพัฒนา

องค์กรพัฒนาเอกชน เป็นที่ปรึกษาของชาวบ้านสนับสนุนการเข้าร่วมต่อสู้ของผู้หญิงในสมัชชาคนจน²⁴ เปิดช่องทางให้ผู้หญิงชาวบ้านหลายคนได้พิสูจน์ความสามารถในการทำงานพัฒนาสังคม การได้เห็นคุณค่าของตนเอง และได้เพิ่มพูนทักษะด้านการเมืองของตนเองจนสามารถก้าวไปสู่การเป็นผู้นำ ในโครงสร้างการตัดสินใจของสมัชชาคนจนมีผู้นำหญิงร้อยละ 15

จากการสัมภาษณ์ถึงความเป็นมาของสมัชชาคนจนวนิดาให้ข้อมูลว่า "กลุ่มชาวบ้านเคยเป็นสมาชิกขององค์กรสมัชชาเกษตรกรรรายย่อย แต่แทนที่จะต่อสู้เพื่อคนจนองค์กรเริ่มข้องเกี่ยวกับการเมืองมากขึ้น ผู้นำซึ่งเป็นผู้ชายเริ่มใกล้ชิดกับอำนาจและสูญเสียบทบาทในการแก้ปัญหาชาวบ้าน ฉะนั้นจึงได้จัดประชุมกลุ่มชาวบ้านปรึกษาหารือว่าควรจะทำอะไรต่อไป พวกชาวบ้านต่างมีความเห็นร่วมกันว่าจำเป็นจะต้องมีองค์กรที่ร่วมกันแก้ปัญหาที่เกิดจากรัฐและทุน แต่จะทำอย่างไรฉันได้เรียนรู้จากความล้มเหลวขององค์กรที่ผ่านมาว่า การจัดองค์กรที่มีโครงสร้างจากบนลงล่างเป็นลำดับขั้นเป็นวิธีการที่พวกผู้ชายใช้ มันไม่ได้ผล มันก็กดดันเสียงจากข้างล่างที่จะไปถึงข้างบน และเปิดช่องทางให้การเมืองข้างนอกเข้ามาแทรกแซงด้วยอำนาจและเงิน"²⁶ วนิดา เห็นว่าการจัดองค์กรควรเป็นเครือข่ายแบบหลวมๆบนฐานของการแลกเปลี่ยนปรึกษาหารือในหมู่สมาชิกอย่างเท่าเทียม ใช้อำนาจตัดสินใจร่วมกันหรือมีโครงสร้างแบบแนวราบ การปรับโครงสร้างเช่นนี้สอดคล้องกับวิถีสตรีนิเวศนิยม และเป็นจุดกำเนิดสมัชชาคนจน

โครงสร้างองค์กรสมัชชาคนจนจึงมีลักษณะเป็นเครือข่ายที่มีความสัมพันธ์ภายในองค์กรในลักษณะ "วัฒนธรรมแบบเสมอหน้า" กล่าวคือให้อำนาจในการตัดสินใจเป็นของแต่ละกรณีปัญหา "สมัชชาพ่อครัวใหญ่" เป็นตัวแทนของแต่ละกลุ่มปัญหาซึ่งเป็นเวทีตัดสินใจแบบ "ผู้นำรวมหมู่" (collective leadership)²⁷ สมัชชาคนจนเติบโตอย่างรวดเร็วครอบคลุมทั่วประเทศรวบรวมเครือข่ายต่างๆที่ประสบปัญหาความเดือดร้อนจากนโยบายของรัฐที่ทำลายสิ่งแวดล้อมทรัพยากร

ในการดำรงชีวิต สร้างความหายนะให้กับชีวิตชาวบ้าน ทำลายสุขภาพและอนาคตของลูกหลาน การที่สมาชิกคนจนต้องระดมพลถึง 20,000 คนหน้าทำเนียบก็เพราะว่า “ถ้ามากันคนสองคนจะได้พบก็แต่ยาม ถ้ามี 10-20 คน อาจจะได้เจอเลขาฯ ศูนย์บริการประชาชน ถ้ามาเป็นร้อยได้เจอเลขาธิการรัฐมนตรี มาเป็นพันรัฐมนตรีช่วยฯ จะลงไปหา ถ้ามีเป็นสักหมื่นรัฐมนตรีจะลงมาเจรจาด้วย แต่จะให้นายกฯ มาพบปะเจรจาด้อยสักสองหมื่น”²⁸ การชุมนุมเป็นแรงกดดันโดยตรงด้วยจำนวนและกิจกรรมต่างๆ เช่น การล้อมทำเนียบ การเดินขบวนแสดงพลัง ฯลฯ และเป็นกระบวนการที่จะทำให้ชาวบ้านเห็นว่าตัวเองมีอำนาจ เห็นอำนาจของตัวเองจากการร่วมกันต่อสู้ เห็นข้อจำกัดของวิธีการแบบอื่น เช่น การพึ่งพาสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (สส.) นักการเมือง

ในบรรยากาศการเมืองที่เปิดกว้างมากขึ้นในช่วงนั้น สมาชิกคนจนได้อาศัยช่วงการชุมนุมสร้างกระบวนการเรียนรู้ภายในอย่างมากมาสร้างความรู้ใหม่ๆ เป็นกระบวนการที่จะนำไปสู่การสร้างอำนาจของคนจนด้วยตลอดจนเป็นวิธีการที่จะใช้ในการสื่อสารความเจ็บปวด ความทุกข์ยาก ข้อมูลข้อเท็จจริงเกี่ยวกับปัญหาข้อเรียกร้องต่อสังคมหรือสาธารณชน การชุมนุมที่ยืดเยื้อยาวนานจึงทำให้สามารถสร้างกิจกรรมเพื่อให้สาธารณชนเข้ามาร่วมรับรู้ปัญหาความเดือดร้อนโดยตรงด้วยตนเอง ได้รับรู้ว่าคุณคนกำลังประสบปัญหาอย่างไร และผ่านสื่อต่างๆ ที่เข้ามาทำข่าว การชุมนุมจึงไม่ใช่เป็นเพียงกิจกรรมการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อเรียกร้องเท่านั้น

นอกจากการทำงานร่วมกับชาวบ้านและเครือข่ายพันธมิตรแล้ว วนิดาได้พยายามชักชวนคนชั้นกลางในเมืองมาสนับสนุนการเคลื่อนไหวของชาวบ้าน “เรากำลังต่อสู้เพื่อให้ชาวบ้านเป็นผู้รักษาป่า เรากำลังต่อสู้คัดค้านความคิดที่ว่าคนอยู่ร่วมกับป่าไม่ได้ เพราะในอดีตมนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติได้ และมนุษย์ที่อยู่ร่วมกับธรรมชาติได้ดีที่สุด ก็คือมนุษย์ที่อยู่ในชนบทมนุษย์ที่ทำการเกษตร พวกเขาจะช่วยพวกเราดูแล

แม่น้ำลำธาร ภูเขา ป่าไม้”²⁹ กระแสสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับชาติและระดับสากล ทำให้มีกลุ่มคนซึ่งมีสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นจำนวนมาก บุคคลและองค์กรเหล่านี้ได้เข้ามาร่วมในขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อมกรณีสมาชิกคนจนเป็นจำนวนมาก และมีบทบาทในการช่วยหนุนเสริมองค์กรและเครือข่ายชาวบ้านอย่างสำคัญในมิติที่มากกว่าการช่วยเหลือเพราะมนุษยธรรม นั่นก็คือการเข้าไปร่วมคิดค้น สังเคราะห์ประสบการณ์ และสร้างองค์ความรู้ร่วมกับชาวบ้านในด้านการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน³⁰

“เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ผู้หญิงเข้าร่วมในขบวนการต่อสู้จำนวนมากทั้งในฐานะแกนนำ และผู้ร่วมขบวนการต่อสู้คือ ผู้หญิงเป็นทั้งเจ้าของที่ดิน ซึ่งเป็นมรดกตกทอดมาแต่บรรพบุรุษ และเป็นผู้ที่สูญเสียแหล่งทรัพยากรในการหารายได้เลี้ยงครอบครัว”³¹ การชุมนุมที่ยืดเยื้อยังเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ผู้สูงอายุเข้าร่วมจำนวนมาก เนื่องจากสมาชิกคนจนมีข้อตกลงร่วมกันให้แต่ละครัวเรือนส่งตัวแทนมาร่วมชุมนุม จึงมักส่งผู้ที่ไม่ใช่ตัวหลักในการหาเลี้ยงชีพของครอบครัว ข้อเรียกร้องหลายข้อของสมาชิกคนจนได้พัฒนามาจากผู้เข้าร่วมชุมนุม “ถ้าเป็นประชาธิปไตยก็ต้องเป็นประชาธิปไตยที่กินได้ ข้อเรียกร้องเชิงนโยบายและทางเลือกของสังคมของสมาชิกคนจนจึงยืนอยู่บนฐานของปัญหาที่แต่ละกรณีปัญหาประสบอยู่ การเสนอทางเลือกในการจัดการน้ำโดยองค์กรชุมชนก็เพราะจะได้ไม่ต้องมาพูดกันเรื่องค่าชดเชยในเรื่องเงื่อนไข แต่ก็ต้องยอมรับความจริงที่ว่าในสมาชิกคนจนก็มีการเรียกร้องในเรื่องค่าชดเชยที่ดินที่ถูกน้ำท่วม ค่าชดเชยประมง ค่าชดเชยปลาและผักหวานที่หายไป เพราะปัญหาเหล่านี้คือเรื่องเฉพาะหน้าที่ชาวบ้านกำลังประสบอยู่ เราจะให้ชาวบ้านมาชุมนุมเพื่อเรียกร้องผลักดันในเชิงนามธรรมแต่เพียงอย่างเดียวได้อย่างไรในเมื่อปากท้องของพี่น้องยังหิวอยู่”³²

“การมีรัฐบาลที่ดียังไม่พอ เราต้องการโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจใหม่ที่เสมอภาคและเป็นธรรม

สำหรับคนจน”³³ ฐานคิดเช่นนี้ได้เชื่อมโยงบทบาทผู้หญิงและการปกป้องวิถีชีวิต การพิทักษ์รักษาระบบนิเวศกับความเป็นธรรมทางสังคมอย่างเป็นรูปธรรม สัมชชาคนจนจึงสามารถเป็นตัวแทนที่สะท้อนภาพของขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อมโดยรวม ซึ่งชี้ให้เห็นถึงการเติบโตขององค์กรนอกระบบราชการในชนบทที่เข้ามามีบทบาทในการแข่งขันอำนาจทางการเมืองด้วยการเคลื่อนไหวผลักดันให้มีการตัดสินใจในเชิงนโยบาย และเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับรัฐได้เป็นอย่างดีในช่วงที่ประเทศไทยมีการเมืองเปิดเป็นประชาธิปไตย

คนยากจนต่อสู้กับโครงการขนาดใหญ่ด้วยแนวคิดอหิงสาธรรม “วนิดาเห็นว่าทุกชีวิตที่เดินอยู่ในขบวนต่อสู้สันติวิธีที่เธอเกี่ยวข้องหรือเป็นผู้นำอยู่ล้วนมีความหมายทั้งสิ้น มีผู้สงสัยว่าเธอนำชาวบ้านต่อสู้ด้วยสันติวิธีทำไม เพราะวิธีเช่นนี้ดูจะเป็นเบี้ยล่างฝ่ายที่ต่อสู้ด้วยมากเกินไป เธอตอบว่า ดูชาวบ้านสิ มีแต่คนเฒ่า คนแก่ ผู้หญิง เด็ก เราใช้สันติวิธีเพื่อลดความรุนแรงจากเจ้าหน้าที่รัฐ และใช้วิธีให้คนมารู้เรื่องราวผ่านประสบการณ์จริง”³⁴ หลักอหิงสาธรรมมีความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ ต่อการต่อสู้ของประชาชนในสถานการณ์การแย่งชิงทรัพยากร

จะเห็นได้ว่าความผูกพันกับท้องถิ่น การประสานความร่วมมือสมานไมตรี การใช้อำนาจร่วม การใช้ความเอื้ออาทร การใช้พลังสันติวิธีในการทำงานและการเคลื่อนไหวต่อสู้ การเคลื่อนไหวของผู้หญิงได้ใช้คุณลักษณะสำคัญที่สตรีนิเวศนิยมมีใช้ ซึ่งจะเห็นชัดเจนมากขึ้นในกรณีศึกษาต่างๆ ในบทต่อไป

บทที่ 2

ภาพรวมสถานการณ์ประเด็นสตรีนิเวศนิยมกับสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย

วิกฤตสิ่งแวดล้อมประเทศไทยแยกไม่ออกจากวิกฤตระบบนิเวศโลก ที่เกิดจากความเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมโลก (Global Environmental Change) ซึ่งมีความหมายกว้างกว่าความเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ (Climate Change) อันเป็นผลจากพฤติกรรมของมนุษย์ (วิถีชีวิตแบบบริโภคนิยมและวัตถุนิยม) ที่กระทำต่อระบบนิเวศโลก กระทบต่อผืนน้ำ ชั้นบรรยากาศ ชีวภาพพื้นผิวโลก เปลือกโลก ความเปลี่ยนแปลงของระบบธรรมชาติที่เกิดจากน้ำมือของมนุษย์ เป็นผลจากความเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายในระบบการผลิตทั้งภาคเกษตรและอุตสาหกรรม ความเปลี่ยนแปลงในการใช้ที่ดิน การใช้สารเคมี ใช้อยู่ในภาคเกษตรกรรมอย่างเข้มข้น การปล่อยสารพิษจากอุตสาหกรรมก่อให้เกิดมลภาวะทางน้ำ ทางอากาศ กระบวนการผลิตที่ไม่ยั่งยืนเหล่านี้ได้ก่อมลภาวะต่อทรัพยากรธรรมชาติ และคุณภาพชีวิตของมนุษย์และเพิ่มภัยอันตรายต่อระบบนิเวศ³⁵ ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ได้เกิดขึ้นทั่วทุกมุมโลก

บรรดาวิกฤตการณ์ต่างๆ ที่โลกกำลังเผชิญอยู่ล้วนแสดงว่าต้นแบบการพัฒนาซึ่งใช้กันอยู่ทุกวันนี้ มิฉะนั้นจะนำไปสู่ทางตัน ความเจริญเติบโตที่เกิดขึ้นกับประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายในขณะนี้ ไม่ได้นำไปสู่การพัฒนาคน การสร้างงานและการขจัดความยากจนอย่างที่คาดหวัง แต่กลับสร้างความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมที่มากขึ้นตามลำดับ พร้อมกับความสัมพันธ์ทางสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ จึงถึงเวลาแล้วที่เราจะต้องคิด ตรีศตรองอย่างจริงจังกับวิถีปฏิบัติแบบเดิมๆ ที่เคยใช้กันมา และหาหนทางใหม่ๆ นำบทเรียนจากวิกฤตการณ์เหล่านี้มาใช้ และค้นหาเป้าหมายและมาตรการของการพัฒนาและความก้าวหน้าทางสังคมกันใหม่อย่างหยั่งลึกถึงราก³⁶

ความเปลี่ยนแปลงสภาพสิ่งแวดล้อมและการแย่งชิงทรัพยากร ช่วงก่อนยุคพองสบู่แตก

ประเทศไทยได้มีอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วมากกว่าสองทศวรรษ ในช่วงปี พ.ศ. 2523-2532 นับเป็นยุคโชติช่วงชัชวาลย์ที่ประเทศไทยมุ่งพัฒนาสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (Newly Industrialized Countries หรือ NICs) ก่อนจะเริ่มภาวะเศรษฐกิจถดถอย และพองสบู่แตก ในปี พ.ศ. 2540 บทสารคดีเรื่อง *Behind the Smile: Voices of Thailand* โดย สนิทสุดา เอกชัย นักข่าวหนังสือพิมพ์ Bangkok Post³⁷ ได้สัมภาษณ์ชาวบ้านในส่วนต่างๆ ของประเทศ พบว่าสภาพสังคมมีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและรุนแรง มีการกว้านซื้อแก๊งกำไรที่ดินอย่างมากมาย บทสารคดีได้สะท้อนชีวิตผู้คนทั้งผู้ชาย ผู้หญิง ผู้สูงอายุ และเด็ก ได้สัมผัสความหวังกังวลของผู้เฒ่าต่ออนาคตของลูกหลานเมื่อทรัพยากรถูกทำลายด้วยการพัฒนาต่างๆ ที่มาจากภายนอก เช่น การปลูกไม้โตเร็วที่กินน้ำมากและทำลายระบบนิเวศ ชีวิตของชาวบ้านที่ถูกอพยพจากที่ทำกินอุดมสมบูรณ์เพื่อสร้างเขื่อนไปอยู่นิคมสร้างตนเองที่ชีวิตผ่านไปสิบปีก็ไม่สามารพฟื้นคืนได้ ชาวประมงพื้นบ้านที่ถูกอ้างสิทธิครอบครองที่ดินที่สืบทอดมาแต่บรรพบุรุษโดยนายทุนนอกชุมชน เป็นต้น

นักวิชาการด้านสังคมวิทยา ยศ สันตสมบัติ ได้สรุปประสบการณ์ที่สัมผัสชนบททั่วประเทศเมื่อวิจัยเรื่องสิทธิชุมชนว่า กระแสโลกาภิวัตน์ชักนำทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ให้รุกคืบสู่สังคมไทย ทรัพยากรธรรมชาติและสังคมชนบทเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ดินน้ำป่าและทรัพยากรชีวภาพที่เคยเป็นฐานหล่อเลี้ยงชีวิตของคนรากหญ้าถูกคุกคามจากกระบวนการยึดทรัพย์ (dispossession) และกีดกันสิทธิ (exclusion)

โดยทุนขนาดใหญ่ ซึ่งมีพรรคการเมือง และระบบราชการเป็นกลไกเบิกนำทาง³⁸

การสังเกตการณ์ความเปลี่ยนแปลงในชนบทหลังจากนั้นอีกสิบปี ภายหลังจากวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2541 วอลเดน เบลโล และคณะ ได้ทำงานวิจัยเพื่อเขียนหนังสือ *โศกนาฏกรรมสยาม การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่*³⁹ โดยความร่วมมือของนักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ นักวิชาการต่างๆ ได้เชื่อมโยงข้อมูลระดับจุลภาคและมหภาคชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาเศรษฐกิจในช่วงเศรษฐกิจฟองสบู่ได้ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศอย่างรวดเร็วและรุนแรง ในช่วงเวลาดังกล่าวการตัดไม้ทำลายป่าก็ขยายตัวอย่างรวดเร็ว เกิดกรณีโคลนถล่มใหญ่ในปี 2532 รัฐบาลจึงมีคำสั่งยกเลิกสัมปทานป่าไม้ทั่วประเทศ เหตุการณ์โคลนถล่มที่ภาคใต้เป็นสัญญาณแรกๆ ที่บ่งชี้ถึงความพังทลายของระบบนิเวศในประเทศไทย

ด้วยนโยบายจัดการป่าไม้ของรัฐ การประกาศพื้นที่ป่าสงวนและวนอุทยานทับที่ทำกินของชาวบ้าน ส่งผลกระทบกับชาวบ้านที่มีชีวิตอยู่กับป่าแต่ดั้งเดิม เกษตรกรรายย่อยบนพื้นที่สูงในภาคเหนือที่เคยใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติและมีระบบการผลิตที่เกื้อกูลกับธรรมชาติ ต้องถูกเคลื่อนย้ายชุมชนออกจากพื้นที่อยู่อาศัย ถูกจำกัดพื้นที่ทำกินโดยนโยบายของรัฐ ส่งผลต่อระบบการผลิตแบบหมุนเวียนให้ต้องลดรอบการผลิต หรือผลิตซ้ำในพื้นที่เดิม ทำให้ดินไม่ได้พักฟื้นเพื่อกลับมาอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติได้อีกต่อไป เกษตรกรจึงใช้ปุ๋ยเคมีมากขึ้น และการมีพื้นที่จำกัดทำให้ต้องหันไปปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อสร้างรายได้ เช่น การปลูกข้าวโพดที่ใช้ปุ๋ยและสารเคมีอย่างมาก

สาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่คุกคามระบบนิเวศชนบทไทย ตั้งแต่ปี 2503 ที่การสร้างเขื่อนเริ่มขึ้นอย่างเอาใจจริง เอาใจ ประมาณกันว่าป่าไม้กว่า 2000 ตารางกิโลเมตรหายไปอยู่ใต้อ่างเก็บน้ำของเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำ⁴⁰ การสร้างเขื่อน 13 เขื่อน ได้สร้างความเสียหายต่อผู้คน

อย่างใหญ่หลวง มีครอบครัวกว่า 24,002 ต้องพลัดถิ่นาคาที่อยู่⁴¹ ขบวนการต่อสู้เพื่อทรัพยากรธรรมชาติในสมัยชาคนจน ยุค 99 วัน ในช่วงปี 2540 กลุ่มปัญหาเรื่องเขื่อนกับป่าไม้ที่ดิน จึงเป็นกลุ่มที่ใหญ่กว่ากลุ่มปัญหาอื่นๆ ในเวลานั้น

นอกจากนี้การลงทุนจากต่างประเทศที่ถาโถมเข้ามาในประเทศไทยในช่วงพ.ศ. 2523-2532 ร้อยละ 70 ของการลงทุนจากต่างประเทศทั้งหมดอยู่ในเขตวงแหวนรอบในของกรุงเทพและปริมณฑล โรงงานต่างๆ เหล่านี้ได้สร้างกากพิษร้ายแรงมากถึงร้อยละ 70 ของกากพิษทั้งหมด ประเทศไทยต้องเผชิญกับมลพิษทางน้ำอันใหญ่หลวงที่ระบายสู่ทะเลอ่าวไทย⁴² เมื่อน้ำท่วมครั้งใหญ่ในปี 2554 โรงงานอุตสาหกรรมเหล่านี้จึงถูกผลกระทบและสร้างผลกระทบด้านมลพิษอย่างรุนแรงซ้ำเติม ด้วยเหตุที่การสร้างโรงงานเกิดขึ้นอย่างไม่มี การคำนึงถึงระบบนิเวศ

สถานการณ์สิ่งแวดล้อมประเทศไทยหลังยุคฟองสบู่แตกถึงปัจจุบัน

หลังจากยุคฟองสบู่แตก การเข้ามาของทุนนิยมเสรีนิยมใหม่เต็มรูปแบบมากขึ้น มีการเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบเพื่อเปิดทางการให้สัมปทานการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ ทำให้การเข้ามาใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นเป็นเรื่องของคนต่างถิ่นที่มาไกล จากกรุงเทพฯ และจากต่างประเทศ ข้ามระบบนิเวศมาแย่งชิงทรัพยากรคนท้องถิ่นในนามของกฎหมายและการพัฒนามากขึ้น ทั้งเหมืองแร่ ปิโตรเลียม การสัมปทานป่าไม้ การรวบซื้อที่ดินรวมเป็นแปลงใหญ่ การจัดการน้ำและพลังงานเพื่อการนิคมอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ หรือแม้แต่การท่องเที่ยว

ตั้งแต่ยุคเศรษฐกิจฟองสบู่ที่มีการเก็งกำไรที่ดิน ปัญหาการไร้ที่ดินและสูญเสียที่ดินของเกษตรกรและผู้ยากจนทวีความรุนแรงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันประเทศไทยมีพื้นที่เกษตรกรรมทั้งสิ้นกว่า 149.24 ล้านไร่ แต่มากกว่าครึ่งเป็นพื้นที่เช่า คิดเป็นร้อยละ 52 ของพื้นที่

เกษตรกรรมทั้งหมด หรือประมาณ 77.64 ล้านไร่⁴³ การใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรรายย่อยกับการถือครองที่ดินเป็นตัวเลขที่สวนทางกัน จากข้อมูลการถือครองที่ดินที่มีเอกสารสิทธิประเภทโฉนดที่ดินในปี 2555 ของกรมที่ดินพบว่า⁴⁴ ผู้ถือครองที่ดินน้อยกว่า 5 ไร่ มีสัดส่วนร้อยละ 72.07 ในขณะที่ผู้ที่ถือครองที่ดินตั้งแต่ 50 ไร่ขึ้นไป มีสัดส่วนเพียงร้อยละ 1.02 หากแบ่งผู้ถือครองที่ดินออกเป็น 10 กลุ่มตามขนาดการถือครองที่ดิน พบว่าผู้ถือครองที่ดินร้อยละ 10 ที่มีการถือครองที่ดินมากที่สุด มีส่วนแบ่งการถือครองที่ดินมากกว่าร้อยละ 60 ของพื้นที่ทั้งหมด ส่วนผู้ถือครองที่ดินอีกร้อยละ 90 ที่เหลือ ถือครองที่ดินเป็นจำนวนประมาณร้อยละ 40 ของพื้นที่ทั้งหมด ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการกระจุกตัวของการถือครองที่ดินเป็นอย่างมาก แม้ว่าจะมีงานวิจัยด้านที่ดิน แต่ก็ไม่มีพลังพอที่จะชี้ประเด็นปัญหาที่แท้จริงต่อสังคมได้

การรุกของทุนใหญ่อย่างรวดเร็วเข้ามาครอบงำและยื้อแย่งทรัพยากรจากชุมชนท้องถิ่นใน “ระบบเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่” (Neo-Liberalism) ยิ่งหนักขึ้นหลังยุคฟองสบู่แตก บริษัทส่วนใหญ่ร่วมทุนจากหลายสัญชาติและผนึกกำลังกับข้าราชการ นักการเมือง หรือผู้มีอิทธิพลท้องถิ่น ทำให้ทุกโครงการที่เคยยับยั้งไว้ได้กลับเข้ามาทั้งหมด “แม้แต่ว่าทกรรมประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) เบื้องหลังก็คือทุนนิยมโลกาภิวัตน์เสรีนิยมใหม่ที่เป็นกระแสหลักของสังคมได้พยายามสร้างให้เชื่อความรู้ความจริงเพียงชุดเดียว นำเสนอเฉพาะข้อมูลบางอย่างให้มีพลังกว่าข้อมูลชุดอื่น โดยปฏิเสธความรู้ความจริงที่หลากหลาย เช่น ข้อมูลเกาะลันตา จ.กระบี่ นำเสนอแต่แผนที่ท่องเที่ยว โรงแรม ร้านอาหาร ฯลฯ แต่ไม่มีข้อมูลวิถีชีวิตชุมชนพื้นเมืองดั้งเดิม “ชาวอูรักลาไวย์ หรือกลุ่มชนเผ่าพื้นเมืองบนดอย ที่กำลังประสบปัญหาการรุกรานของทุนขนาดใหญ่ให้ออกสู่การรับรู้ของสังคม”⁴⁵

ชุมชนท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเต็มตัว สะท้อนจากสภาพป่าภาคเหนือตอนบน เช่น

เมืองน่านซึ่งเป็นเทือกเขามิป่าไม้อุดมสมบูรณ์ ได้เปลี่ยนจากศูนย์กลางเรื่องป่าชุมชนกลายเป็นเมืองเขาหัวโล้นอย่างรวดเร็วจากการปลูกข้าวโพดที่เป็นพืชเศรษฐกิจชุมชนไม่เพียงเปลี่ยนวิถีการผลิต แต่ยังปรับเปลี่ยนชุดความรู้และระบบคิดแบบใหญ่ตามวิถีของทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ ทำให้เกิดสถานการณ์ 3 สูง คือ ชุมชนชนชาติสูงขึ้น เอารัดเอาเปรียบคนสูงขึ้น และเกิดการมองข้ามอัตลักษณ์ หรือศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์สูงขึ้น⁴⁶

การรุกรานของทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ส่งผลให้จิตสำนึกความเป็นชุมชน และความเชื่อเรื่องแม่ธรรมชาติ (Mother Earth) ของคนอยู่กับป่าที่เคยฝังลึกในจิตวิญญาณอ่อนแอลง ในสมัยก่อนเมื่อประมาณ 100-150 ปีที่ผ่านมา สังคมไทยมีวิถีที่ยั่งยืนในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ มีความเคารพและเห็นคุณค่าธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ ป่าไม้ แม่น้ำ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังที่เราเห็นภาพของการพันผ้า 7 สีที่ต้นไม้ใหญ่ เมื่อใดที่เราเห็นว่าสิ่งใดศักดิ์สิทธิ์ เราจะเคารพและดูแลรักษาสิ่งนั้น⁴⁷ ขบวนการพิทักษ์ป่าของชุมชนท้องถิ่นก็นำพิธีกรรมนี้มาต่อสู้ด้วยวิธีการบวชป่าโดยนำผ้ามาโอบรอบต้นไม้ใหญ่ในป่าไว้ ในนิเวศเชิงพุทธ (Buddhist Ecology) มนุษย์มีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงใยและพึ่งพิงอิงอาศัยกันของสรรพสิ่งในธรรมชาติ “ท่านพุทธทาส กล่าวว่า ธรรมะ มีความหมายที่หลากหลายทั้งเป็นธรรมชาติ (เป็นธรรมะหรือเชิงนิเวศธรรม) เป็นการกระทำที่ถูกต้อง อหิงสาและการไม่เบียดเบียน ความเห็นอกเห็นใจ และความรัก ความเมตตากรุณาต่อกัน”⁴⁸ คุณค่าเหล่านี้กำลังห่างไกลจากผู้คนที่อยู่ในสังคมบริโภคนิยมแบบเมือง ซึ่งเป็นชีวิตที่ห่างไกลจากวิถีชีวิตที่พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ แต่มีแนวโน้มใช้ทรัพยากรมากขึ้นทุกวัน

พวกเขาเหล่านี้ส่วนมากเป็นชนชั้นกลางและเป็นเสียงสำคัญในการกำหนดนโยบายสาธารณะ ซึ่งส่งผลต่อนโยบายการจัดการทรัพยากรของประเทศกลับไม่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องระบบนิเวศ มองเห็นทรัพยากรธรรมชาติเป็นเพียงแหล่งวัตถุดิบฐานเศรษฐกิจ หรือ

เป็นแหล่งพักผ่อนท่องเที่ยวแสวงหาความเพลิดเพลินเท่านั้น ยังขาดความสำนึกถึงความสำคัญของระบบนิเวศและความตระหนักถึงความรุนแรงของวิกฤตสิ่งแวดล้อมและวิกฤตโลกร้อนอย่างเท่าที่ควร แม้ว่าเหตุการณ์ภัยพิบัติสึนามิเมื่อปี 2547 และมหาวาตภัยเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่เมื่อปี 2554 จะส่งสัญญาณเตือนภัยถึงความเปราะบางของระบบนิเวศที่รุนแรงมากขึ้นก็ตาม

ฐานทรัพยากรธรรมชาติเป็นฐานของวิถีชีวิตเกษตรกรรม ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่สำคัญในประเทศไทยเป็นปัญหาที่สืบเนื่องมาจากนโยบายการพัฒนาของรัฐที่กระทบต่อฐานทรัพยากรธรรมชาติ ผู้หญิงซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวและชุมชนท้องถิ่นได้รับผลกระทบจากการยึดที่ทำกินของชาวบ้านโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ เนื่องจากการประกาศเขตอุทยานของรัฐทับซ้อนกับพื้นที่ที่ชาวบ้านอาศัยและทำมาหากินมาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษ ปัญหาเหล่านี้เกิดจากการจัดการที่ดินที่ไม่มีความชัดเจน และปัญหายิ่งรุนแรงมากขึ้นเมื่อคณะรัฐบาลทหารประกาศคสช.ที่ 64 และ 66 (พ.ศ. 2557) ก่อให้เกิดการรื้อไล่ขอคืนพื้นที่ป่าจากชาวบ้าน โดยไม่ต้องรอคำสั่งศาล ทำให้ชาวบ้านสูญเสียพื้นที่ทำกิน และการยกเลิกรัฐธรรมนูญปี 2550 ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถอ้างอิงเรื่องสิทธิได้ ทั้งกลุ่มชนเผ่าในภาคเหนือและกลุ่มชาวเลที่ภาคใต้ต่างก็ได้รับผลกระทบจากนโยบายของรัฐเช่นเดียวกัน แม้ว่าจะมีมติกรมการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวเล แต่ชาวเลก็ยังคงจับดำเนินคดีอยู่เนื่องจากมีข้อพิพาทกับกรมอุทยานแห่งชาติ

การที่รัฐรวมศูนย์มากขึ้นภายใต้รัฐบาลทหาร เปลี่ยนวาทกรรมจากการส่งเสริม “ปลูกพืชเศรษฐกิจ” เป็น “ทวงคืนผืนป่า” หรือ “การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ” แท้จริงแล้วเป็นการยึดกุมอำนาจการใช้ที่ดินแบบหนึ่งซึ่งยิ่งสร้างความไม่เป็นธรรมและความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากรอย่างรุนแรงมากขึ้น แผนด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและพลังงาน ปรากฏโครงการอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ การสร้างโรงไฟฟ้าถ่านหิน

โรงไฟฟ้าพลังงานชีวมวลอีกหลายแห่งที่ต้องการสร้าง แม้ว่ารัฐบาลจะรับวาระการพัฒนาใหม่ของโลก ที่เรียกว่าเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนมาเป็นวาระของชาติ แต่การจัดการทรัพยากรภายในประเทศก็ยังคงเน้นการสร้างความจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก

สถานการณ์สิ่งแวดล้อมจากมุมมองเพศภาวะในสังคมไทย

กลุ่มผู้หญิงรากหญ้ากับประชาธิปไตยโดยตรง บทบาทของผู้หญิงสามารถแสดงศักยภาพได้อย่างมากในเงื่อนงำที่สังคมไทยมีประชาธิปไตย จากการเมืองกึ่งประชาธิปไตยในช่วงเศรษฐกิจฟองสบู่ เข้าสู่ประชาธิปไตยช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจ ที่สังคมเรียกร้องการปฏิรูปสังคม เศรษฐกิจ การเมือง หลังรัฐธรรมนูญ 2540 บรรยายการการเมืองเปิดทำให้ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร สิทธิในการชุมนุมเรียกร้องความเป็นธรรม และตระหนักถึงความสำคัญของผู้หญิงประชาธิปไตยโดยตรงหรือประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมที่แก้ปัญหาประชาธิปไตยแบบเลือกตั้งที่กลายเป็นเผด็จการรัฐสภา จนกระทั่งมาถึงการรัฐประหารในปี 2549 และการยึดอำนาจแบบเบ็ดเสร็จโดยกองทัพ ในปี 2557 สิทธิเสรีภาพต่างๆของประชาชนถูกลดทอน การเคลื่อนไหวของภาคประชาชนถูกกดแค้นตามลำดับ

กลุ่มผู้หญิงต่างๆ ได้เข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวสังคมด้านทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และเกษตรของประเทศไทยอย่างเข้มแข็งมาโดยตลอด⁴⁹ เช่น ขบวนการป่าชุมชน การต่อต้านเขื่อนและอ่างเก็บน้ำ การต่อต้านโครงการโรงงานบำบัดน้ำเสีย โครงการโรงไฟฟ้าพลังถ่านหิน หลายๆ กรณีได้เกิดผู้นำผู้หญิงชาวบ้านในท้องถิ่นที่เข้มแข็ง การที่ผู้หญิงออกมาเคลื่อนไหวเรื่องสิทธิที่ทำกิน ปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และลงมือทำเกษตรอินทรีย์จำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ ทำให้องค์กรพัฒนาเอกชนด้านผู้หญิงริเริ่มเครือข่ายผู้หญิงรากหญ้า (Grassroots Women Network) ในช่วงปี 2537-2540 ต่อมาได้เกิดเครือข่ายผู้หญิงเพื่อความก้าวหน้า ซึ่งครอบคลุม

ประเด็นผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมด้วย สำหรับองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมก็ได้ริเริ่มเครือข่ายสตรีชนเผ่าพื้นเมือง เครือข่ายสตรีประมงพื้นบ้าน เครือข่ายสตรีป่าไม้ที่ดิน แต่การทำงานยังเป็นเครือข่ายแบบหลวมๆ ทำงานเชิงประเด็น ไม่ได้มีการเชื่อมโยงให้เห็นภาพรวมอย่างเท่าที่ควร จนมีการตั้งข้อสังเกตจากนักวิชาการว่า “การเคลื่อนไหวหรือเข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องรักษา ผืนป่า แม่น้ำที่ดินและท้องทะเล หรือผลกระทบจากภาวะมลพิษ ก็ล้วนมีผู้หญิงเป็นกลุ่มสำคัญในการเคลื่อนไหว กลับไม่ค่อยถูกนับรวมอยู่ในขบวนการสตรีนิยมไทย ในอีกด้านหนึ่งขบวนการสิ่งแวดล้อมไทย นักเคลื่อนไหวปกป้องสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ ก็มีภาวะมีเดบอดในมิติเพศภาวะ”⁵⁰ จึงเป็นสิ่งที่ขบวนการต่างๆ นานามาพิจารณาใคร่ครวญ

การทบทวนปฏิญญาปักกิ่งและแผนปฏิบัติการเพื่อความก้าวหน้าของสตรีของขบวนการผู้หญิง⁵¹ ก็ได้เห็นช่องว่างในการขับเคลื่อนงานโดยเฉพาะประเด็นผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมแผนปฏิบัติการปักกิ่งระบุให้สตรีเข้ามาเกี่ยวข้องอย่างเต็มที่ในการตัดสินใจทุกระดับที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ทั้งในฐานะผู้บริหาร ออกแบบวางแผนปฏิบัติงานและประเมินผลของโครงการสิ่งแวดล้อม ให้บูรณาการประเด็นมุมมองของหญิงชายเข้าไว้ในนโยบายและโครงการต่างๆ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน จัดตั้งหรือเสริมความแข็งแกร่งให้กลไกระดับชาติระดับภูมิภาคและระหว่างประเทศ เพื่อประเมินผลกระทบของนโยบาย การพัฒนาและสิ่งแวดล้อมที่มีต่อสตรี จากการวิเคราะห์ถึงกระแสการพัฒนาประเทศในช่วงระยะเวลาสี่สิบปีที่ผ่านมาของเครือข่ายผู้หญิง พบว่าผู้หญิงได้รับผลกระทบจากการพัฒนาที่ดินหรือโครงการขนาดใหญ่ ซึ่งผู้หญิงแทบไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การพัฒนาแนวคิดประเด็นผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมยังอ่อนด้อย และไม่สามารถทำให้ผู้หญิงเข้าถึงเนื้อหาการเปลี่ยนแปลงได้อย่างแท้จริง ประเด็นสำคัญที่สุดของการขับเคลื่อนคือการพัฒนาอย่างมีธรรมาภิบาลและความเป็นธรรม การเข้าไม่ถึงทรัพยากรโดยเฉพาะสิทธิในที่ดินและ

ทรัพยากรธรรมชาติเป็นสาเหตุสำคัญของปัญหาความยากจนสัมพัทธ์ของผู้หญิง ในการเคลื่อนไหวเพื่อความเป็นธรรมทางสังคมและความเสมอภาคระหว่างเพศ จำเป็นต้องเชื่อมโยงประเด็นต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างไม่แยกส่วน และต้องตั้งคำถามกับการพัฒนาประเทศและการขับเคลื่อนงานผู้หญิงที่ผ่านมาว่า สุดท้ายแล้วเรามาถูกทางหรือไม่

นอกจากนี้การเคลื่อนไหวของเครือข่ายผู้หญิงชนเผ่าก็มีมากขึ้น เนื่องจากกลุ่มชนเผ่าไม่ได้รับสิทธิหรือไม่ได้รับประโยชน์จากกฎหมายหรือนโยบายต่างๆ สาเหตุหนึ่งคือ ทศนคดีในด้านลบที่มีต่อกลุ่มชนเผ่าหรือชาวพื้นเมือง ทศนคดีดังกล่าวทำให้กลุ่มคนเหล่านี้ตกเป็นเป้าของอำนาจรัฐตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อนโยบายกระแสอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติแบบอนุรักษ์มีความเข้มข้น นโยบายการพัฒนาที่ยั่งยืนยังไม่มีมาตรการระดับเรื่องเขตเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม พิเศษของชนเผ่า และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ก็ยังไม่ได้รับการเหลียวแล อนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิชนเผ่าพื้นเมืองไม่ได้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริงเนื่องจากอนุสัญญายังขัดกับกฎหมายของประเทศไทยอยู่ ชาวเล แม้ว่าจะมีการขึ้นทะเบียนมรดกทางภูมิปัญญา เช่น ภาษามอแกน แต่ก็ไม่ได้มีประโยชน์กับชาวบ้านมากนักเนื่องจากชาวบ้านยังถูกรุกไล่จากอำนาจรัฐ ผู้หญิงชนเผ่าหรือกลุ่มชาติพันธุ์จึงประสบปัญหาหลายข้อมากกว่ากลุ่มอื่นๆ

กลุ่มผู้หญิงกับคุณภาพชีวิต ทูนิยมเสรีนิยมใหม่ที่ใช้แรงงานหญิงอย่างมาก (feminization of labour) หมู่บ้านไม่ได้อยู่โดดเดี่ยวอีกต่อไปชนบทกับเมืองเชื่อมโยงกันมากขึ้น คนงานในเมืองกับคนงานในชนบทคนงานในระบบกับคนงานนอกระบบถ่ายเทไปมา และมีพลวัตสูง การรับมือปัญหาต่างๆ ที่เข้ามากระทบชีวิต ครอบครัวและชุมชน หากมองจากจุดยืนผู้หญิง การที่จะร่วมโอบอุ้มให้ครอบครัวและชุมชนอยู่รอดร่วมกับผู้ชายนั้น อาจไม่ได้เป็นประเด็นหนึ่งประเด็นใดโดดๆ การเชื่อมโยงมิติต่างๆ เข้าด้วยกันจะเป็นการขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับปฏิบัติการ และ

ขยายฐานมวลชนและพันธมิตรให้กว้างขวางมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวิเคราะห์เรื่องสุขภาพ ความปลอดภัยและความมั่นคงอาหาร ขบวนการเคลื่อนไหวด้านเกษตรและความมั่นคงทางอาหารได้เชื่อมโยงถึงบทบาทผู้หญิงว่า “เรื่องอาหารเป็นเรื่องของผู้หญิง เพราะระบบอาหารแต่เดิมอยู่ในมือของผู้หญิง น้ำอาหารที่มนุษย์เติบโตขึ้นมาจากนมแม่ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของระบบอาหาร ถ้าจะพรากเรื่องอาหารไปจากมือผู้หญิง พรากอำนาจการจัดการอาหารไปจากประชาชน ก็เหมือนการพรากแม่ไปจากระบบอาหาร”⁵² การที่ครอบครัวชุมชนสมัยใหม่ซื้ออาหารสำเร็จรูปมารับประทานเพราะผู้หญิงหลุดออกจากห่วงโซ่อาหารระดับครัวเรือน ผู้หญิงไม่ได้ปรุงอาหารเองต้องละทิ้งบทบาทการดูแลครอบครัว(reproduction) เพราะถูกดึงเข้าสู่ระบบการผลิต(production)ในตลาดแรงงาน ราคาถูกที่บีบคั้นให้ไม่มีเวลาให้กับครอบครัวหรือแม้กระทั่งตัวเอง ทำให้ชีวิตต้องตกอยู่ใต้อิทธิพลของบริษัทผูกขาดอาหารมากขึ้น การผลิตอาหารแบบเน้นปริมาณจำนวนมากใช้ทั้งสารเคมี ยาปฏิชีวนะ ทำให้อาหารมีสารปนเปื้อนที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพในปริมาณที่สูง จำเป็นต้องเสริมสร้างการวิเคราะห์ร่วมกันระหว่างผู้ทำการผลิตอาหารรายย่อยหรือเกษตรกรรายย่อยกับผู้บริโภค โดยเฉพาะผู้หญิงเพื่อให้ครอบครัว ชุมชน สังคม มีอธิปไตยด้านอาหารมากขึ้น

ในสังคมสมัยใหม่ สตรีนิเวศนิยมจำเป็นต้องเชื่อมโยงกลุ่มผู้หญิงเกษตรกร แรงงานหญิงทั้งในระบบและนอกระบบ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มคนทำงานในเมือง กลุ่มผู้บริโภค เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม

แนวคิดสตรีนิเวศนิยม ได้ถูกแนะนำและนำมาใช้อย่างไร

สตรีนิเวศนิยม เป็นฐานการวิเคราะห์ที่ใช้ความรู้สตรีนิยมเชื่อมโยงกับความรู้อื่นๆในสาขาวิชาเข้ามาอธิบายปรากฏการณ์และหาทางออกจากวิกฤต

สิ่งแวดล้อมและสังคมที่ดำรงอยู่ แนวคิดสตรีนิเวศนิยมเป็นแนวคิดหนึ่งในอีกหลายๆแนวคิดที่จะนำมาใช้ในการวิเคราะห์สังคมและชุมชน โดยไม่จำเป็นต้องยึดโยงกับแนวคิดใดแนวคิดหนึ่งแบบหนึ่งตายตัว ความสำคัญของแนวคิดอยู่ที่การสร้างชีวิตที่ดีกว่าของประชาชน ดังนั้นจึงต้องพิสูจน์และพัฒนาแนวคิดท่ามกลางการปฏิบัติการที่เป็นจริง

แนวคิดสตรีนิเวศนิยม ได้อธิบายว่า ผู้หญิงมักเป็นกลุ่มแรกๆที่มีบทบาทเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมในชุมชน อาจเพราะว่าเป็นสิ่งที่พวกเธอมีความรู้ดีที่สุด ผู้หญิงเหล่านี้ไม่ได้รักธรรมชาติแบบนามธรรม แต่เพราะมันเป็นบ้าน ถิ่นเกิด และสุขภาพของลูกหลานในชุมชน ผู้หญิงจะมีบทบาทเด่นในเรื่องเหล่านี้ อาจเพราะบ้านได้ถูกสังคมจัดให้ว่าเป็นพื้นที่ของผู้หญิง ด้วยเหตุว่าการทำลายสิ่งแวดล้อมส่งผลกระทบต่อโดยตรงต่อวิถีชีวิตของผู้หญิง การเคลื่อนไหวของผู้หญิงที่เป็นชาวบ้าน คนงานระดับล่าง ชนเผ่าพื้นเมือง จึงเป็นประเด็นสิ่งแวดล้อมที่เป็นจริงมาก (very pragmatic environmental issues)⁵³

สำหรับสังคมไทยกลุ่มผู้หญิงได้เกิดการเรียนรู้จากการเคลื่อนไหวปฏิบัติการทางสังคม และการมีปฏิสัมพันธ์แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่ายต่างๆทั้งในประเทศและต่างประเทศ กรณีต่างๆที่จะกล่าวต่อไปนี่จึงเป็นตัวอย่งบางส่วนของกรเคลื่อนไหวปฏิบัติการที่มีนักสตรีนิเวศนิยมทั้งหญิงและชายเป็นแกนนำ

กรณีความเคลื่อนไหวของชาวบ้านเขื่อน ชาวบ้านอีสานกลุ่มใหญ่ร่วมกับชาวบ้านจากหลายแห่งของประเทศ ภายใต้ชื่อ “สมัชชาคนจน” กลุ่มที่มีขนาดใหญ่และมีการเคลื่อนไหวต่อเนื่องมี 2 กลุ่มคือ กลุ่มชาวบ้านจาก 55 หมู่บ้านใน 5 อำเภอ จังหวัดอุบลราชธานีที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนปากมูล และกลุ่มชาวบ้านจาก 6 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอของ 3 จังหวัดคือ ศรีสะเกษ ร้อยเอ็ด และสุรินทร์ ทำให้ชาวบ้านต้องสูญเสียแหล่งหากิน⁵⁴ “เราไม่ได้ยากจน เพราะ

ไม่ทำมาหากิน แต่เรายากจนเพราะโครงการของรัฐ ชีวิตของเราอาศัยธรรมชาติ ธรรมชาติให้มนุษย์เรา อยู่กันอย่างเสมอภาคในฐานะของความเป็นคน ธรรมชาติแบ่งปันให้พวกเราแล้ว แต่คนที่มือถือพล คนที่มีอำนาจแย่งชิงไปโดยไม่ฟังเสียงคนจน”⁵⁵

“แม่ใหญ่คนหนึ่งเป็นผู้นำการต่อสู้ของชาวบ้านปากมูน พุดภาษาไทยภาคกลางไม่ได้ แต่พุดภาษาอีสานบอกว่า ถ้ามีคนขึ้นมาบนบ้านแล้วบอกให้ถอนเสาเรือน ออกไปอพยพออกไป จะมีความรู้สึกอย่างไร นี่คือ คำพูดของแม่ใหญ่เต่า นางาน ซึ่งท่านได้เสียชีวิตไปแล้ว ในขณะที่การต่อสู้ของชาวบ้านปากมูนยังคงอยู่”⁵⁶

แม่สมปอง เวียงจันทร์ แกนนำชาวบ้านปากมูนคนหนึ่ง กล่าวถึงการที่ผู้หญิงออกมาต่อสู้ว่า “..ในฐานะที่เราเป็นผู้หญิง ซึ่งอดีตไม่มีผู้หญิงที่จะออกมาต่อสู้ พอเห็นเธอ (วนิดา) ออกมาต่อสู้เป็นตัวอย่าง ก็ทำให้ผู้หญิงปากมูนออกมาต่อสู้ ฉะนั้นขบวนการต่อสู้จึงมีผู้หญิง ถือเป็นการฝ่าฝืนจารีตประเพณี เพราะอดีตบ้านเราถือคองถือฮีด จะไม่ให้ผู้หญิงออกจากบ้าน มด (วนิดา) ถือเป็นผู้หญิงคนแรกที่น่าพาผู้หญิงใน หมู่บ้านออกมาสู่สาธารณะได้เยอะ”⁵⁷

การทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนในโครงการส่งเสริม บทบาทผู้หญิงกับการพัฒนา ก็ได้พัฒนาทักษะผู้นำ ผู้หญิงในการคิดอย่างเป็นระบบสามารถแลกเปลี่ยน ถกเถียงในเวทีการประชุมดังเช่น แม่ผา กองธรรม ผู้นำชาวบ้านเขื่อนราษีไศล เดิมโตมาจากกลุ่มมอทรพย์ และกลุ่มแม่บ้านทอผ้าย้อมสีธรรมชาติได้เป็นแกนนำ สำคัญในการเจรจาต่อรองต่อสู้เรียกร้องสิทธิที่ทำกิน ในขบวนการสมัชชาคนจนในปี พ.ศ. 2538⁵⁸

การขับเคลื่อนแนวคิดเพศภาวะกับการพัฒนา (Gender and Development) ชนิดา จรรยาเทศ ได้สรุป ความเป็นมาของแนวคิดและการทำงานส่งเสริมบทบาท หญิงชายว่า มีจุดเริ่มต้นในงานพัฒนาของไทยในช่วงปี พ.ศ.2532⁵⁹ เมื่อกลุ่มนักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชนไทย

ได้จัดฝึกอบรมเรื่อง บทบาทหญิงชายกับการพัฒนา (Gender and Development) ด้วยการสนับสนุนของ วิทยากรและแหล่งทุนต่างประเทศ คณะผู้ที่ขับเคลื่อน ขณะนั้นเห็นร่วมกันว่าควรศึกษา ทำความเข้าใจเนื้อหา ความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายในบริบทของสังคม วัฒนธรรมไทยให้เกิดความชัดเจนยิ่งขึ้นก่อน จึงมีการจัด ประชุมปฏิบัติการต่อเนื่องในภาคต่างๆ ร่วมกับนักพัฒนา ที่สนใจ ความพยายามแรกๆ ได้เชื่อมโยงเรื่องบทบาท หญิงชายกับงานพัฒนา (โดยเฉพาะงานพัฒนาชนบท เน้นหลักในเรื่องเกษตรและทรัพยากรธรรมชาติ) หลายคนในกลุ่มยอมรับว่า ความรู้ความเข้าใจเรื่องสตรี นิยมในขณะนั้นยังมีน้อย และสับสนระหว่างเรื่องสตรี นิยมกับบทบาทหญิงชายหรือเพศภาวะ ต่างกับปัจจุบัน ที่ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดสตรีนิยมมีความหลากหลาย มากขึ้นและการศึกษาเรื่องสตรีนิยมในสังคมไทยก็มี มากขึ้น แต่ทว่าความสนใจในหมู่คนทำงานพัฒนาใน เรื่องนี้ก็ยังไม่ได้ขยายวงไปอย่างเท่าที่ควร แม้ว่าหลาย กรณีที่ประสบความสำเร็จจากการประยุกต์แนวคิดนี้ มาใช้ในการทำงานพัฒนาเช่น กรณีกลุ่มมอทรพย์ กลุ่มเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น

กรณีกลุ่มมอทรพย์สู่ครัวไปไหนอด อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา⁶⁰ การอบรมเรื่องบทบาทหญิงชายใน การพัฒนา เมื่อปี 2535 ได้สร้างฐานคิดให้กับสามารถ สระกวี นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชนภาคใต้ที่เข้าร่วม และนำเครื่องมือในการวิเคราะห์เพศภาวะมาใช้ในการ ทำงานในพื้นที่ มีทั้งปฏิบัติการจริงและทฤษฎี “การมี ทฤษฎีทำให้มองเห็นประเด็นผู้หญิงและสังคมโดยรวม เข้าใจเรื่องทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยม ถูกบ่มเพาะ โดยระบบชายเป็นใหญ่ ได้มองเห็นว่าปัญหาเชิง โครงสร้างนั้นหนักมาก ระบบคิดฝังอยู่ในหัวผู้หญิง หนักกว่าผู้ชาย เพราะผู้หญิงถูกปิดแคบ ไม่ได้ออกไปข้างนอก ถูกปิดกั้นการเรียนรู้ เนื่องจากผู้หญิงถูก กระทำมายาวนานมาก ในขณะที่ผู้ชายได้เรียนรู้ สัมผัสโลกว่าเปลี่ยนไปอย่างไร ปรับตัวได้มากกว่า แต่ผู้หญิงไม่ได้มีโอกาสเรียนรู้ตัวเอง มีแต่เรื่องบ้าน ลูกผีและนินทา จึงคับแคบกว่าผู้ชาย ผู้หญิงไม่อยาก

ทำงานเรื่องส่วนรวม คิดแต่เรื่องส่วนตัว ไม่เห็นความสำคัญงานส่วนรวมทำให้ผู้หญิงต้องการมีโลกแบบผู้ชายเป็นใหญ่ ถ้าผู้หญิงได้มีโอกาสเรียนรู้อะไรเองและเรียนรู้โลกกว้างก็จะเชื่อมโยงได้ว่าส่วนรวมเกี่ยวข้องกับส่วนตัวอย่างไร การที่ผู้หญิงอดทนกว่าผู้ชายเพราะผู้หญิงไม่มีพื้นที่แสดงออก ต้องอดทนเพราะพื้นที่ไม่เท่ากัน ประเด็นผู้หญิงถูกกด 2 ชั้น ทั้งทางสังคมและทางเพศ จึงต้องให้โอกาสผู้หญิงก่อน”

การออกแบบกลุ่มออมทรัพย์ จึงเกิดจากการวิเคราะห์เพศภาวะของกลุ่ม “การทำงานเป้าหมายการรวมกลุ่มเน้นที่ผู้หญิง จึงริเริ่มกิจกรรมออมทรัพย์ เพราะผู้ชายไม่ถนัด ผู้ชายส่วนมากไม่ชอบทำบัญชี เพราะผู้ชายได้มีวิถีชีวิต แบบนักเลง จะเดินถือสมุดบัญชีและไม่บรรทัดเป็นเรื่องง่ายๆ กังๆ ต่างจากวิถีของผู้หญิงที่เป็นแม่บ้านที่เป็นเงินของครอบครัว กลุ่มออมทรัพย์จึงสอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้หญิงอยู่แล้ว สุดท้ายทำให้กลุ่มออมทรัพย์มีแต่ผู้หญิง กลุ่มออมทรัพย์จำกัดการถือหุ้นไม่เกิน 10 หุ้น ต่อคน ให้มีการเลือกตั้งกรรมการ และเป็นได้ไม่เกิน 3 วาระ วาระละ 1 ปี แล้วให้เป็นที่ปรึกษาฝึกคนใหม่ๆ ขึ้นมา ให้หัดเขียน หัดทำ มีทั้งคนตกงานกลับมา คนที่ทำงานประจำมีเวลาเสาร์อาทิตย์ กลุ่มผ่านประสบการณ์การบริหารจัดการและพัฒนาระบบ มีการสร้างระบบการตรวจสอบเพื่อป้องกันระบบอำนาจ ระบบอุปถัมภ์ จะเห็นได้ว่าฐานคิดนี้ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และกำหนดความสัมพันธ์ใหม่เพื่อมุ่งไปสู่การเคารพศักดิ์ศรีของกันและกัน”

ในชุมชนมีวิกฤตการเงินดอกเบี้ยแพง กลุ่มออมทรัพย์คิดดอกเบี้ยร้อยละ 3 ต่อเดือน ถูกกว่าการไปกู้หนี้ยืมสินนอกระบบ เมื่อกลุ่มออมทรัพย์ได้กำไร ครั้งหนึ่งปันผลครั้งหนึ่งจัดสรรผลประโยชน์กระจายกลับไปให้คนส่วนใหญ่ “คนทั่วไปไม่รู้ว่าการจำกัดการถือครองหุ้นเป็นทางออกของระบบการเงิน หลักคิดของกลุ่มจึงต่างกับธนาคาร ธนาคารกำไรตกอยู่กับปัจเจกและนายทุนธนาคาร ในแต่ละปีธนาคารได้กำไรสุทธิหลายหมื่นล้านบาท การที่เงินของประชาชนหายเข้าสู่ระบบธนาคารเป็นส่วนหนึ่งของการก่อให้เกิดความยากจนเชิงโครงสร้าง ขณะนี้ทรัพย์สินของกลุ่มมีประมาณ

70 ล้านบาท มีสมาชิก 6,000 กว่าคน สมาชิกเพิ่มขึ้นเรื่อยๆโดยตัวระบบเอื้อให้ทุกคนเข้ามาได้ไม่ให้เกิดผูกกีดกัน” สามารถอธิบาย

เมื่อพูดถึงความเท่าเทียมในบทบาทหญิงชาย กลุ่มแกนนำผู้หญิงตอบว่า “ในกลุ่มมีความเท่าเทียม แต่สังคมทั่วไปยังไม่มีความเท่าเทียม” กลุ่มผู้หญิงออมทรัพย์ยังได้พัฒนากิจกรรมกลุ่มด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นกองทุนธุรกิจทำในชุมชน ในตลาด จัดสวัสดิการจัดสรรค่ารักษาพยาบาล ประกันชีวิต พัฒนากลุ่มพัฒนาบุคลากร เช่นการฝึกทำบัญชี จัดทำกองทุนที่ดิน นำเงินไปไถ่ที่ดินที่เกือบหลุดมือของสมาชิกคืน นำเงินไปซื้อที่ดินทำกิน เป็นต้น

“การจัดตั้งกลุ่มทำครัวใบโหนด เป็นกิจกรรมหนึ่งที่ย้ายมาจากกลุ่มออมทรัพย์ สร้างเป็นพื้นที่ของชุมชน เชื่อมกับคนภายนอกชุมชนเป็นตลาดผู้ผลิตเชื่อมกลุ่มปลูกผักพื้นบ้าน (ซึ่งเป็นผู้สูงอายุ) กับผู้บริโภค เป็นศูนย์เรียนรู้ศูนย์เฝ้าระวังภัยพิบัติช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติ เป็นศูนย์เรียนรู้ฝึกอบรมให้ความรู้ปัญหาสารเคมีในการเกษตร รณรงค์เลิกใช้สารพิษที่มีอันตรายร้ายแรงร่วมกับเครือข่ายเกษตรทางเลือกทั่วประเทศ เป็นต้น สังคมเริ่มยอมรับกลุ่มผู้หญิงกลุ่มนี้” สามารถให้ข้อมูลเพิ่มเติมในฐานะที่ปรึกษา

กรณีป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว⁶¹ ในวิทยานิพนธ์ วิเศษ สุจินพรหม ได้ให้ข้อมูลเบื้องต้นว่า โครงการปฏิรูปการเกษตรและพัฒนาชนบท ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานในพื้นที่บ้านทุ่งยาว จังหวัดลำพูน ได้ใช้แนวการทำงานความร่วมมือหญิงชายกับการพัฒนาในปี พ.ศ. 2540 โดยดำเนินกิจกรรมฟื้นฟูกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นใหม่ในชื่อ “ธนาคารหมู่บ้าน” เน้นกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย และเป็นเวทีการเรียนรู้ของผู้หญิงต่อปัญหาต่างๆ ในชุมชน กลุ่มผู้หญิงบ้านทุ่งยาวเป็นกรณีหนึ่งที่ชี้ให้เห็นถึงการก่อตัวของสตรีนิเวศนิยมแนวบทบาทหญิงชายกับการพัฒนา (Gender and Development) การที่ผู้นำกลุ่มผู้หญิงได้เข้าไปเป็นกรรมการธนาคารหมู่บ้าน จึงผลักดันให้โครงการปฏิรูปการเกษตรและพัฒนาชนบทจัดทำโครงการวิจัยผู้หญิงกับการพัฒนา

โดยให้กลุ่มแม่บ้านทำการศึกษาอาหารจากป่าชุมชนสำรวจผลผลิตจากป่าที่ไม่ใช่ไม้ (Non-timber Product) ตลอดทั้งปี และสรุปรวบรวมนำเสนอรายงานต่อที่ประชุมในหมู่บ้าน ผลพบว่าประโยชน์ที่ได้ นำเป็นอาหารคิดเป็นมูลค่า 710,000 บาทต่อปี บริโภคภายในครอบครัวร้อยละ 70 อีกร้อยละ 30 ขายเป็นรายได้

เมื่อผู้หญิงร่วมงานวิจัยและตระหนักถึงบทบาทตนเอง จึงเปลี่ยนความคิดจากเดิมที่มองการตรวจจับผู้ละเมิดระเบียบกฎเกณฑ์การรักษาป่าว่าควรจะเป็นหน้าที่ของผู้ชายเพราะต้องมีความเด็ดขาด ในบางกรณีต้องเสี่ยงจากการถูกทำร้าย มาสู่ความคิดที่ว่าผู้หญิงควรมีส่วนร่วมในการตรวจป่าด้วยเพราะผู้หญิงส่วนใหญ่ออกไปหาของป่าอยู่ตลอดปี จึงเปรียบเหมือนผู้ตรวจป่า ในขณะที่ผู้ชายที่ไปไหน จุดไหนมีไม้ถูกตัดมีไฟไหม้ป่า ขณะที่ผู้ชายที่เป็นกรรมการป่าชุมชนบางคนไม่เคยเข้าไปในป่าตลอดปี จะไปรู้ได้อย่างไรว่าในป่าเกิดอะไรขึ้น

การรายงานผลการศึกษาอาหารป่าของผู้หญิง จึงเป็นการเข้าไปร่วมสร้างพื้นที่ของผู้หญิงในป่าชุมชน และการให้ความหมายป่าชุมชนขึ้นมาใหม่ของผู้หญิงไปกระทบต่อการให้ความหมายป่าชุมชนที่นิยามโดยผู้ชาย ปฏิกริยาของผู้ชายต่อการรายงานผลการศึกษาอาหารป่าในช่วงแรก ก็คือการปฏิเสธตัวตนของผู้หญิงไม่ยอมรับในสิ่งที่ผู้หญิงรู้ ความรู้ของผู้หญิงไม่ถูกจัดว่าเป็นความรู้ ผู้หญิงจะรู้เรื่องป่าได้อย่างไร เป็นคำถามที่เกิดขึ้นในหมู่ผู้ชาย แต่เมื่อมีเหตุการณ์การประกาศให้ป่าชุมชนที่ชาวบ้านรักษาเป็นวนอุทยานของกรมป่าไม้ เป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่ทำให้เห็นคุณค่าความรู้ของผู้หญิงและเห็นบทบาทผู้หญิงกับป่า ผู้หญิงได้ออกมาเคลื่อนไหวคัดค้านเจ้าหน้าที่ข้าราชการป่าไม้ขอให้ยกเลิกประกาศวนอุทยาน โดยให้เหตุผลว่ากฎระเบียบของวนอุทยานจะไปขัดต่อกฎเกณฑ์ตามประเพณีในการดูแลรักษาป่าของชาวบ้าน และไปกีดกันสิทธิของผู้หญิงในการเข้าไปเก็บหาของป่า เพื่อนำมาขายและบริโภคภายในครัวเรือน โดยอ้างข้อมูลที่ผู้หญิงได้ทำงานวิจัยมา

ผู้ชายในหมู่บ้านเริ่มยอมรับบทบาทการรักษาป่าของผู้หญิงเป็นกรณีพิเศษ เพราะตนเองไม่มีอำนาจต่อรองกับราชการได้ ผู้นำที่เป็นผู้ชายจะเกรงใจข้าราชการและหวังว่าสถานภาพความสัมพันธ์กับกำนัน ข้าราชการและนักการเมืองท้องถิ่นจะเสียไป⁶² ขณะที่บรรดาผู้หญิงในหมู่บ้านไม่มีลักษณะความสัมพันธ์ดังกล่าว จึงไม่ต้องหวังสถานภาพตนเอง และออกมาคัดค้าน ต่อรองกับข้าราชการได้เต็มที่

ผลการศึกษาอาหารจากป่าของผู้หญิงนี้ยังนำไปเผยแพร่ในเวทีเครือข่ายป่าชุมชน เวทีการอภิปรายในระดับภาค และเป็นวิทยากรบรรยายเรื่องคนอยู่กับป่าได้อย่างไรด้วย ได้มีการจัดประชุมสมัชชาป่าชุมชนภาคเหนือครั้งแรก ที่ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาวในปี พ.ศ. 2542 ผู้หญิงได้รับเลือกเป็นกรรมการป่าชุมชน ผู้หญิงไม่เพียงแต่เป็นคนทำหน้าที่ทำอาหารเลี้ยงผู้มาดูงานเท่านั้น แต่ยังสามารถเป็นวิทยากรบรรยายเรื่องป่าอีกด้วย ผู้หญิงมีตัวตนในพื้นที่ป่าชุมชนมากขึ้น “ผู้หญิงพูดเรื่องป่าในมุมมองของผู้หญิงเกี่ยวกับอาหาร ส่วนผู้ชายก็พูดแต่เรื่องการจัดการไม้ คนที่มาดูงาน เขาจะสนใจเรื่องอาหารมากกว่าเรื่องการจัดการป่าไม้ซึ่งไปดูที่ไหนก็เหมือนกัน” แม่ภาคี วรรณสัก ประธานกลุ่มแม่บ้าน บอกว่า “ในอนาคตเราจะดึงผู้หญิงคนอื่นมาเป็นกรรมการและเข้าร่วมประชุมกรรมการป่าเพิ่มขึ้น ผู้หญิงหลายคนมีแววเริ่มกล้าพูดได้แล้ว”⁶³

ผู้หญิงในเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดลำพูน มีบทบาทสำคัญรับผิดชอบโครงการด้านการบริหารงบประมาณใช้จ่ายในกิจกรรมของเครือข่าย สนับสนุนกิจกรรมป่าชุมชนในระดับหมู่บ้าน ผู้หญิงต้องควบคุมติดตามงานด้วยตนเอง การควบคุมงบประมาณของเครือข่ายป่าชุมชนเท่ากับสามารถทำให้ผู้หญิงควบคุมองค์กรเครือข่ายป่าชุมชนให้ดำเนินกิจกรรมตามวัตถุประสงค์ที่ผู้หญิงได้วางไว้ ทำให้กรรมการป่าชุมชนผู้ชายเกิดการยอมรับผู้หญิงในฐานะผู้อนุรักษ์ป่าในระดับหนึ่ง กรณีเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ แม่ทา เชียงใหม่ โครงการพัฒนาองค์กรชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ ซึ่งร่วมในคณะทำงานส่งเสริมบทบาทหญิงชายในการพัฒนา⁶⁴ ทำงานด้านเกษตรทางเลือกในพื้นที่ ต.แม่ทา

กิ่งอ.แม่อน จ.เชียงใหม่ ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2529 ช่วงแรกเป็นการทำงานร่วมกับผู้นำชุมชน ซึ่งเป็นผู้ชายทั้งหมด เมื่อผ่านไป 5 ปี พ่อบ้านได้สะท้อนปัญหาความขัดแย้งในครอบครัวว่าแม่บ้านเริ่มไม่เข้าใจในงานพัฒนาที่พ่อบ้านเข้าร่วมมากขึ้น เนื่องจากขาดการถ่ายทอดในครอบครัว ถ้าแม่บ้านไม่สนับสนุน พ่อบ้านก็ออกมาทำงานชุมชนไม่ได้ พ่อบ้านจึงเสนอให้โครงการทำงานกับแม่บ้านด้วย โดยเปิดโอกาสให้ทั้งพ่อบ้านและแม่บ้านมาวิเคราะห์ปัญหาร่วมกัน จึงเริ่มมองเห็นปัญหาว่าเกิดจากการที่ผู้ชายไม่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้เข้าร่วมและตัวแม่บ้านเองก็มีความกลัวไม่ออกไปดูงานหรือร่วมกิจกรรมอื่น ๆ นอกชุมชน เพราะวัฒนธรรมของชุมชนภาคเหนือ การที่ผู้หญิงออกไปนอกชุมชนบ่อยๆ จะถูกมองไปในทางไม่ดี จึงต้องร่วมกันคิดว่าจะทำให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมอย่างไร

โดยการวิเคราะห์ปัญหาร่วม และการสร้างสำนึกร่วมระหว่างหญิงชายให้เห็นปัญหาการเกษตรแผนใหม่ ที่ส่งผลต่อชีวิตครอบครัวและชุมชนทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม สู่การหาทางออกเพื่อให้ครอบครัวและชุมชนอยู่รอดโดยการทำเกษตรทางเลือก ผู้หญิงเริ่มเข้าใจความสำคัญของตนเองในการมีส่วนร่วมผลัดกันงานร่วมกับผู้ชาย เห็นเป้าหมายและทิศทางร่วมกัน การเคลื่อนงานในแง่ของการมีส่วนร่วมหญิงชายก็คลี่คลายมาเรื่อย กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษแม่ทามีผู้หญิงเป็นประธานกลุ่มและร่วมเป็นกรรมการ ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตของครอบครัวที่ผู้หญิงมีบทบาทอยู่เดิม ทำให้งานกลุ่มและองค์กรชุมชนมีความเข้มแข็ง

กรณีกลุ่มเกษตรอินทรีย์และความมั่นคงทางอาหารอำเภอสนามไชยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา⁶⁵ จากการสังเกตวิถีชีวิตของคนในชุมชนของนักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน “โดยเฉพาะวิถีชีวิตของผู้หญิงซึ่งหาอยู่หากินกับป่าใกล้บ้าน เก็บพืชผัก เช่น หน่อไม้ หน่อข้าป่า ยอดหวาย ดอกกระเจียว มาทำอาหารในครัวเรือน และขายตามงานวัด ตลาดนัด จากนั้นชวนเด็กๆ เก็บข้อมูลการใช้ประโยชน์จากไผ่ป่าที่บ้านของเด็กแต่ละคน ประมวลข้อมูลให้เห็นทรัพยากรธรรมชาติ

และรายได้ในชุมชน และพูดคุยกับแม่ของเด็กๆ จนกระทั่งรวมตัวเป็นกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการพัฒนาแม่บ้านอย่างแท้จริง จนกลายเป็นพื้นที่ทางสังคมของผู้หญิงที่มาแลกเปลี่ยนพูดคุย และร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนเพื่อหาแนวทางแก้ไขเรื่องต่างๆ”⁶⁶

ประกอบกับหลังวิกฤตเศรษฐกิจปี2540 ผู้หญิงรุ่นใหม่หลายคนที่ไม่ทำงานในโรงงานได้รับผลกระทบจากการเลิกจ้าง หรือบางคนเมื่อมีลูกคนแรก เพื่อเลี้ยงลูกและให้ครอบครัวอยู่กันพร้อมหน้าก็กลับมาตั้งหลักที่หมู่บ้าน ทำให้กลุ่มแม่บ้านมีกำลังคนรุ่นใหม่เพิ่มขึ้น จึงได้ตั้งกลุ่มเกษตรอินทรีย์ขึ้น เชื่อมโยงกับเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกทั่วประเทศ ซึ่งเข้าร่วมการประชุม 99 วันในสมัยชาคนจนด้วย ทำให้สมาชิกกลุ่มได้มีความตื่นตัวทางการเมืองภาคประชาชนและเข้าใจปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาของรัฐ เห็นปัญหาเกษตรกรรมสมัยใหม่ชัดเจนมากขึ้น นั่นทวัน หาญดี ได้แสดงความคิดเห็นว่า “ทุกวันนี้อาหารถูกทำให้เป็นการค้า แต่จริงๆแล้วอาหารคือชีวิต ระบบการเกษตรเป็นพื้นฐานของการสร้างชีวิต ให้ทุกคนสามารถอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์”⁶⁷ กลุ่มเกษตรอินทรีย์ได้ขยายเครือข่ายออกไปอย่างกว้างขวาง เชื่อมผู้ผลิตและผู้บริโภค เชื่อมการวิเคราะห์ปัญหาสุขภาพความปลอดภัยจากการใช้สารเคมีในการเกษตรกับบริษัทผลิตอาหารและสารเคมีระดับโลก ขับเคลื่อนเรื่องสุขภาพ ความปลอดภัยและความมั่นคงทางอาหาร ร่วมกับมูลนิธิชีววิถี (BIOTHAI)

ในปี 2550 บริษัท เนชั่นแนล เพาเวอร์ ซัพพลาย จำกัด (มหาชน) ในเครือดับเบิลเอ ซึ่งเป็นกลุ่มอุตสาหกรรมกระดาษขนาดใหญ่ที่ครอบครองพื้นที่ปลูกต้นยูคาลิปตัสแปลงใหญ่ในภาคตะวันออกของประเทศ ผ่านการคัดเลือกให้สร้างโรงไฟฟ้าถ่านหินขนาด 600 เมกะวัตต์ ในพื้นที่เขาหินซ้อน ฉะเชิงเทรา ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อการผลิตพืชผักอินทรีย์ และระบบนิเวศบริเวณนั้น ตั้งแต่ปี 2555 บริษัทฯ ได้ยื่นรายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ Environmental Health Impact Assessment (EHIA)

ให้คณะกรรมการผู้ชำนาญการ (คชก.) พิจารณามาแล้วทั้งหมด 3 รอบ แต่ไม่ผ่านความเห็นชอบจาก คชก. แต่บริษัทก็ยังพยายามดำเนินการอย่างไม่ยอมหยุดยั้งร่วมมือกับกลุ่มอุตสาหกรรมถ่านหินใช้วาทกรรมถ่านหินสะอาด โฆษณาชักจูงโน้มน้าวชาวบ้านให้เห็นประโยชน์ของโรงไฟฟ้า ขณะที่กลุ่มเคลื่อนไหวคัดค้านได้กล่าวถึงความห่วงใยในปัญหาความเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศที่จะเกิดขึ้นจากโรงไฟฟ้าถ่านหิน และการปนเปื้อนสารพิษในระบบอาหาร เป็นการต่อสู้ด้วยความรู้และผลประโยชน์ที่ต่างกัน

เครือข่ายเกษตรอินทรีย์ เครือข่ายประชาชนร่วมกับเครือข่ายสิ่งแวดล้อม ภาคตะวันออก ได้ขอใช้สิทธิตามมาตรา 11 พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ และได้รับการสนับสนุนให้ทำการประเมินผลกระทบทางสุขภาพโดยชุมชน (Community Health Impact Assessment CHIA) หรือ HIA ชุมชน ซึ่งเห็นว่าโรงไฟฟ้าถ่านหินจะส่งผลกระทบต่อภาคเกษตรโดยตรง เพราะพืชผักเกษตรอินทรีย์ มะม่วง และเห็ดฟางล้วนเป็นพืชอาหารที่มีความอ่อนไหวต่อมลพิษที่เกิดจากโรงไฟฟ้าถ่านหิน ซึ่งเป็นการนำเสนอข้อมูลอีกด้านจากรายงานการประเมินผลกระทบทางสุขภาพโดยชุมชน “HIA ชุมชน...เป็นเครื่องมือหนึ่งที่สร้างความเข้มแข็งในข้อมูลความรู้ สร้างอำนาจทางปัญญา ลดความขัดแย้งและขยายแนวร่วม สร้างพลังความร่วมมือทุกส่วนในท้องถิ่น ในการกำหนดอนาคตตนเองและสังคม เป็นสิทธิของประชาชนที่ถูกรับรองไว้ใน พรบ.สุขภาพแห่งชาติและรัฐธรรมนูญในราชอาณาจักรไทย เราได้ขยายประสบการณ์ HIA ชุมชน โดยการเชื่อมพลังความร่วมมือ องค์กรภาคประชาชน องค์กรส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ เอกชนและภาควิชาการ ในพื้นที่ ดันน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ”⁶⁸

นอกจากนี้เครือข่ายเกษตรอินทรีย์ อ.สนามชัยเขต จ.ฉะเชิงเทรา ร่วมกับเครือข่ายองค์กรสิ่งแวดล้อม ได้มีการวิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ ระบบนิเวศของชุมชนท้องถิ่น เพื่อรวบรวมข้อมูลข้อสังเกตอย่างเป็นระบบจากกลุ่มเกษตรอินทรีย์ในเครือข่าย

ซึ่งมีวิถีชีวิตใกล้ชิดกับธรรมชาติและมีความเข้าใจที่ลึกซึ้งละเอียดอ่อนเกี่ยวกับระบบนิเวศที่มีผลต่อชีวิตและสิ่งแวดล้อมในชุมชนท้องถิ่น เพื่อรับมือกับความเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และใช้เป็นหลักฐานให้สังคมได้ตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศที่เกิดจากปัจจัยต่างๆด้านสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมซึ่งล้วนเป็นการกระทำของมนุษย์ เพื่อรณรงค์เรื่องความเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม และความเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศให้เกิดความเข้าใจและความตระหนักในสังคมไทย

กรณีการต่อสู้พิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติกับโครงการอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ขณะที่เกษตรกรคนยากจนต้องละทิ้งชนบทไปทำงานในเมือง ชนบทกลับกลายเป็นแหล่งทรัพยากรอันอุดมสมบูรณ์ที่รัฐและกลุ่มธุรกิจอุตสาหกรรม ทุนขนาดใหญ่ทั้งในและนอกประเทศ ได้ใช้สำหรับการลงทุนขนาดใหญ่เพื่อตัดดวงแสวงหากำไรมหาศาล หลังวิกฤตปี 2540 ภายใต้การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจโดยการกำกับขององค์กรโลกาภิวัตน์ที่มีลักษณะกึ่งรัฐ-กึ่งเอกชนซึ่งดำเนินกิจการที่แตกแขนงครอบคลุมกิจการอุตสาหกรรมที่สำคัญของประเทศ เช่น พลังงาน ปิโตรเคมี ไฟฟ้า น้ำประปา นิคมอุตสาหกรรม ฯลฯ บริษัทใหญ่ที่สำคัญในธุรกิจพลังงานและไฟฟ้า คือ บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) หรือ ปตท. และการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) แดกบริษัทลูก บริษัทหลานเข้ามาครอบครองธุรกิจพลังงานอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในช่วงหลังคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) ทำรัฐประหารในปี 2549 จนถึงปัจจุบัน ทำให้กลุ่มธุรกิจพลังงานมีอำนาจและอิทธิพลสูงมากต่อการกำหนดนโยบายพลังงาน⁶⁹

ในช่วงปี 2549 ถึงปี 2554 ในระดับนโยบายของรัฐบาลได้มีการแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวกับพลังงานหลายฉบับ อาทิ ในสมัยรัฐบาลพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ แก้ไข พ.ร.บ.ปิโตรเลียม (ฉบับที่ 6) พ.ศ. 2550 ทำให้เกิดค่าลดหย่อนค่าภาคหลวงปิโตรเลียม รวมถึงการอนุมัติแปลงสัมปทานใหม่ๆ โดยไม่จำกัดแปลง

สำรวจให้กับธุรกิจพลังงานหลายกลุ่ม และในปีเดียวกันนั้นได้มีการแก้ไข พ.ร.บ.คุณสมบัติมาตรฐาน สำหรับกรรมการและพนักงานรัฐวิสาหกิจ (ฉบับที่ 5 และ 6) พ.ศ. 2550 เพื่อเปิดทางให้ข้าราชการระดับสูงไปนั่งเป็นกรรมการในบริษัทลูกของรัฐวิสาหกิจได้หลายแห่ง⁷⁰ ตั้งแต่ปี 2537 การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) ได้ตกลงในหลักการที่จะทำสัญญาซื้อไฟฟ้าจากโรงไฟฟ้าผู้ผลิตอิสระ Independent Power Producer (IPP) 7 โครงการ ซึ่งรวมโครงการโรงไฟฟ้าถ่านหินบ่อนอก และบ้านกรูด ซึ่งเป็นพื้นที่ติดชายฝั่งทะเล ชาวบ้านประกอบอาชีพประมง ชายหาดแสนสวยซึ่งเหมาะกับการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวสำหรับเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ

กลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านกรูดได้ร่วมการเคลื่อนไหวกับกลุ่มอนุรักษ์บ่อนอก ก่อนรัฐธรรมนุญ 2540 ซึ่งรับรองสิทธิชุมชนจะมีผลบังคับใช้ แต่เป็นการใช้สิทธิธรรมชาติที่ชุมชนต้องมีสิทธิปกป้องตัวเอง ต่อมาเมื่อมีการรับรองสิทธิเสรีภาพทางการเมืองและสิทธิชุมชนอย่างชัดเจนกว้างขวางในรัฐธรรมนูญ รัฐบาล หน่วยงาน เจ้าหน้าที่รัฐ และกลุ่มทุนต่างอ้างการไม่มีกฎหมายรองรับในรัฐธรรมนูญ อาศัยช่องว่างทางกฎหมาย การปกปิดข้อมูล ฯลฯ มาเอื้อประโยชน์ต่อโครงการของกลุ่มทุน⁷¹

ทั้งสองกลุ่มได้มีผู้หญิงเป็นกำลังหลักในการเคลื่อนไหว กลุ่มอนุรักษ์บ่อนอกได้มี กรอมา พงษ์น้อย เป็นผู้นำหญิงที่ต่อสู้ร่วมเคียงบ่าเคียงไหล่กับสามี เมื่อสามีเธอถูกยิงเสียชีวิตเธอก็ได้ทำหน้าที่ผู้นำกลุ่มที่เข้มแข็งสืบต่อกลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านกรูดได้มีจินตนา แก้วขาว เป็นประธานกลุ่มที่เข้มแข็ง การที่ผู้หญิงเป็นผู้นำการต่อสู้ก็ยิ่งระดมการมีส่วนร่วมของผู้หญิงได้เพิ่มมากขึ้น และเป็นแบบอย่างการต่อสู้ให้กับผู้หญิงชุมชนท้องถิ่นต่างๆ

การต่อสู้โดยใช้ภูมิปัญญาและชีวิตจริงของชาวบ้าน ประกอบกับการทำงานข้อมูลของนักวิชาการ นักพัฒนา

องค์กรพัฒนาเอกชนที่นำข้อมูลให้ลงสู่ฐานล่างมากที่สุด และการนำเสนอข่าวของสื่อมวลชนด้านสิ่งแวดล้อม ได้ทำให้เรื่องยากๆที่ซับซ้อนในอดีต เช่น รายงานประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) ที่ถูกผูกขาดความรู้โดยผู้เชี่ยวชาญ กลายเป็นเรื่องธรรมดาที่ชาวบ้านลุกขึ้นมาตรวจสอบ และวิจารณ์อย่างมีข้อเท็จจริงที่ปฏิเสธไม่ได้

กลุ่มอนุรักษ์บ่อนอกและบ้านกรูด ได้ต่อสู้กับโครงการโรงไฟฟ้าพลังงานถ่านหินอย่างยืดเยื้อ ได้มองเห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เป็นธรรมในสังคม “ในการต่อสู้ของภาคประชาชนที่ต้องการรักษาวิถีชีวิตของพวกเขา เป็นการต่อสู้ที่ไม่เท่าเทียมกันแน่นอน เพราะชาวบ้านแค่อยากได้ป่าที่เป็นสมบัติสาธารณะคืนมาเพื่อให้ได้หายใจสบาย รวมถึงเก็บไว้ให้ลูกหลาน แต่การต่อสู้ของนายทุนเพื่อรักษาลผลประโยชน์ รักษา กำไรจากการลงทุนในภาคอุตสาหกรรม ฝ่ายหนึ่งสู้เพื่อหวังคืนผืนป่ามาเป็นของส่วนรวมที่ต้องใช้เงินที่มีน้อยนิดจำนวนสิบบาท หรือร้อยบาท แต่อีกฝ่ายสู้ด้วยเงินจำนวนหลายแสนล้านบาททำลายผืนป่าพื้นที่ชุ่มน้ำ ที่ต้องการถมเพื่อสร้างโรงงาน มันช่างต่างกันอย่างมากเลย”⁷²

สตรีนิเวศนิยมกับการเคลื่อนไหวเพื่อรักษาฐานชีวิต

กรณีศึกษาต่างๆ ที่กล่าวมานี้ แสดงให้เห็นความพยายามของผู้หญิงในการพิทักษ์รักษาฐานชีวิตของครอบครัวและชุมชน หากพิจารณาฐานชีวิตจากการจัดสวัสดิการตามฐานของแหล่งที่มา ฐานชีวิตของคนส่วนใหญ่ในสังคมยังเชื่อมโยงกับฐานทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า ความหลากหลายทางชีวภาพ และพันธุกรรม ซึ่งประชาชนในชุมชนเกษตรกรรม คือ กลุ่มคนที่มีชีวิตพึ่งพิงสวัสดิการฐานนี้มากที่สุด เป็นสวัสดิการที่ทุกคนพึงเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้ ฐานนี้ยังเป็นแหล่งพักพิงเลี้ยงดูชีวิตคนส่วนใหญ่ของประเทศ หากฐานนี้ไม่มั่นคง ครอบครัวและชุมชนที่อาศัยฐานนี้ก็ขาดความมั่นคงด้วยการเคลื่อนไหวของสตรีนิเวศนิยมในประเทศไทยเกิดขึ้น

อย่างกว้างขวางเพื่อปกป้องสวัสดิการฐานนี้ สวัสดิการพื้นฐานของชีวิตอีกฐานหนึ่งคือ สวัสดิการฐานชีวิตวัฒนธรรม ที่มีรูปแบบการให้ความช่วยเหลือทางสังคมผ่านระบบเครือญาติและชุมชน และการเกื้อกูลภายใต้ระบบอุปถัมภ์ เป็นการพึ่งพาตนเองและพึ่งพากันเองของผู้คน

ในสังคมที่ใหญ่ขึ้น รัฐมีพันธหน้าที่ต้องดูแลประชาชน จึงจัดสวัสดิการฐานสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนที่เป็นการบริการสังคมครอบคลุมด้านการศึกษา การสาธารณสุข การเคหะ การมีงานทำ และการบริการข่าวสารข้อมูลเพื่อสวัสดิภาพของประชาชน และการสังคมสงเคราะห์ และเมื่อคนเคลื่อนย้ายเข้าสู่เมืองและโรงงานมากขึ้น และฐานทรัพยากรธรรมชาติกับฐานชีวิตวัฒนธรรมเสื่อมโทรมลง สังคมจำเป็นต้องพัฒนาสวัสดิการฐานประกัน ซึ่งตั้งอยู่บนหลักการ “การประกัน” (Insurance Scheme) คือการสร้างระบบการออม เพื่อสวัสดิการและการประกันการมีรายได้เมื่อเกษียณอายุการทำงานหรือสุขภาพการประกันการว่างงานหรือเจ็บป่วย รวมทั้งกลุ่มออมทรัพย์ซึ่งกลุ่มผู้หญิงในชุมชนต่างๆ จะมีความเข้มแข็งในด้านนี้ สวัสดิการชุมชนวันละ 1 บาท ธนาคารข้าว ก็จัดอยู่บนฐานประกันนี้⁷³

เมื่อคนส่วนใหญ่เข้าสู่ระบบการจ้างงาน ค่าแรงที่เป็นธรรมจึงเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ต้องขับเคลื่อนไปพร้อมกับเรื่องสวัสดิการสังคมทั้งนี้เพราะเป็นแหล่งรายได้หลัก และแม้ว่าปัจจุบันภาคเกษตรในชนบทเป็นแหล่งรายได้เสริมแต่ชนบทยังเป็นแหล่งพักพิงของคนส่วนใหญ่โดยเฉพาะผู้หญิง เด็ก ผู้สูงอายุ หากการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ยังดำเนินไปโดยการทำลายฐานสวัสดิการทรัพยากรธรรมชาติ และผลักดันให้ผู้คนต้องไหลบ่ากันเข้าเมือง หลุดลอยจากฐานสวัสดิการชีวิตวัฒนธรรมที่เคยพึ่งพา คนส่วนใหญ่ในประเทศก็จะเผชิญกับชีวิตที่มีความยากลำบากมากยิ่งขึ้น

การสร้างสังคมแห่งการดูแลและแบ่งปันกัน (caring and sharing) ซึ่งในเชิงอุดมการณ์หมายถึงการฟื้นคืนความสัมพันธ์ในเชิงคุณค่า ให้มาทดแทนความสัมพันธ์เชิงมูลค่าที่ครอบงำสังคมมากเกินไป จึงเป็นอีกมิติหนึ่งที่สตรีนิยมให้ความสนใจ ซึ่งสอดคล้องกับการรวมกลุ่มจิตอาสาที่มีมากขึ้นทั้งในระดับประเทศและที่ดำเนินการข้ามประเทศในระดับภูมิภาค ส่วนในเชิงนโยบายสังคมนั้น หมายถึงการสร้างส่วนร่วม (commons) ในมิติต่าง ๆ ให้มากขึ้น เช่น การดูแลทรัพยากรร่วมกัน ระบบสวัสดิการที่ครอบคลุมอย่างเป็นสากล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในด้านการศึกษา และการสาธารณสุข⁷⁴

สตรีนิเวศนิยมจึงจำเป็นต้องเชื่อมโยงกับขบวนการสตรีนิยมและขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมต่างๆ เพื่อปกป้องฐานชีวิตในสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

บทที่ 3 ข้อสังเกตและข้อคิดเห็น

อิทธิพลของแนวคิดสตรีนิเวศนิยมและหรือแนวคิดสตรีนิยม ที่ส่งผลต่อการถกเถียงเรื่องสิ่งแวดล้อมในประเทศไทยคืออะไร

ตัวอย่างประสบการณ์ผู้หญิงกรณีสมัชชาคนจน กรณีผู้หญิงกับป่าชุมชนทุ่งยาว ผู้หญิงต่อสู้เรื่องเขื่อน ผู้หญิงกลุ่มเกษตรอินทรีย์ ผู้หญิงกลุ่มออมทรัพย์ ผู้หญิงกับการคัดค้านโครงการอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ เป็นความเคลื่อนไหวของการก่อตัวบนฐานคิดสตรีนิเวศนิยมในสังคมไทย สะท้อนให้เห็นว่าผู้หญิงได้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวด้วยเหตุผลสำคัญเพื่อปกป้องฐานชีวิตครอบครัว ชุมชน และการรักษาทรัพยากรให้รุ่นลูกรุ่นหลาน ผู้หญิงได้เปิดพื้นที่ ได้พยายามตัวเองเพื่อให้สังคมเห็นตัวตน สามารถแสดงตัวตนในการเข้าถึงสิทธิต่างๆ ได้ช่วงชิงต่อสู้ผ่านการนิยาม เช่น การนิยามจากข้างล่าง จากการใช้ชีวิตประจำวันขึ้นมา โดยการสร้างกฎเกณฑ์หรือข้อบัญญัติของชุมชนขึ้นมาร่วมกับผู้ชาย ตลอดจนการต่อสู้อิทธิกบฏหมายของรัฐ อาทิ สิทธิชุมชน ป่าชุมชน โฉนดชุมชน การประเมินผลกระทบสุขภาพชุมชน การปกป้องความมั่นคงทางอาหาร ได้เปิดพื้นที่ความรู้บอกว่าคนในพื้นที่ชุมชนมีความคิด มุมมอง มีการนิยามความหมายที่แตกต่าง เพื่อโต้แย้งกับภาพที่ครอบงำและสามารถชี้ให้เห็น “กลไก” ที่บกพร่องบิดเบือนได้ชัดเจนขึ้น

การที่การต่อสู้คัดค้านโครงการขนาดใหญ่มีเดิมพันใหญ่มาก ทำให้มีการคุกคาม ข่มขู่ เอาชีวิต หรือใช้ทุกกระบวนการในสังคมไม่ว่าจะเป็น วิชาการ กฎหมาย คุกตะราง และอำนาจเถื่อนที่รุนแรงเพื่อสยบการต่อสู้ของประชาชนที่ต่อต้านคัดค้าน การต่อสู้ของผู้หญิงได้เสริมสร้างกระบวนการแก้ปัญหาอย่างสันติวิธี และขยายพันธมิตรอย่างกว้างขวาง ไม่เพียงแต่ระดับท้องถิ่นแต่รวมถึงระดับสากล การปกป้องระบบนิเวศท้องถิ่นเป็นการปกป้องระบบนิเวศโลกด้วย

แนวคิดสตรีนิเวศนิยมและหรือสตรีนิเวศนิยม ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมอย่างไร

ผู้หญิงมักปรากฏในงานวิจัยท้องถิ่นเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ตลอดจนการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสุขภาพระดับชุมชน เกิดเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมด้านทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเพื่อความเป็นธรรมในหลายแห่ง เรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรด้วยชุมชนท้องถิ่น และได้ร่วมสร้างวาทกรรมใหม่ๆ ที่ได้รับการยอมรับในสังคม เช่น “สิทธิชุมชน” “สิทธิหน้าหมู่บ้าน” “กรรมสิทธิ์ส่วนรวม” “การจัดการของชุมชน” “การจัดการเชิงซ้อน” “สังคมพหุนิยม” ในระดับท้องถิ่นเริ่มมีวาทกรรมเรื่องการมีส่วนร่วม การจัดการสุขภาพ ธรรมชาติบำบัด ฯลฯ แต่อำนาจท้องถิ่นยังคงเป็นองคคัพพีใหญ่ที่ซับซ้อน และบางแห่งยังถูกใช้เพื่อแสวงประโยชน์มากกว่าตอบสนองต่อปัญหาชุมชน และภายหลังจากการยึดอำนาจของรัฐบาลทหารครั้งนี้ การปกครองท้องถิ่นก็ถูกดึงกลับสู่ศูนย์กลาง

การที่ผู้หญิงร่วมวิจัย ร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์ ร่วมสร้างวาทกรรม ได้เสริมอำนาจการอธิบายให้กับชุมชนสามารถสร้างการต่อสู้อันนโยบายได้มากขึ้น⁷⁵ ดังนั้นกระบวนการทำงานสร้างความรู้ผู้หญิงหรือสตรีศึกษา การนำมิติหญิงชายมาใช้ในการวิเคราะห์ปัญหาสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติ สร้างความรู้สึกร่วมและสร้างจิตสำนึกร่วม ทำให้การระดมพลังภายในชุมชนและสังคมมีมากขึ้นดังเช่นกรณีศึกษาต่างๆ ที่ได้กล่าวมาแล้ว

วาทกรรมใหม่ๆ ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในระบบคิดทางกฎหมาย ทำให้เกิดหมวด “สิทธิชุมชน” ในรัฐธรรมนูญ รับรองความมีอยู่ของชุมชน และศาล

ได้นำหลักการสิทธิชุมชนไปพิพากษาในบางคดี จนนำไปสู่การผลักดันร่าง “พ.ร.บ.ป่าชุมชน” สู่สภาผู้แทนราษฎร เป็นการต่อสู้เชิงนโยบายที่สะท้อนความขัดแย้งในชุดความคิดเรื่อง “การจัดการทรัพยากรโดยชุมชน” กับ “การจัดการทรัพยากรโดยภาครัฐ” ที่ชัดเจน แม้การผลักดัน “พ.ร.บ.ป่าชุมชน” จะไม่สำเร็จ แต่แนวคิดป่าชุมชนได้เป็นที่รับรู้อย่างแพร่หลาย การเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมเติบโตขึ้น มีการนำมิติวัฒนธรรมเข้ามาในการอนุรักษ์ทรัพยากร เช่น การบวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ ซึ่งเป็นกระแสที่เกิดขึ้นทุกภาคของประเทศ นอกจากการขับเคลื่อนเรื่องสิทธิชุมชนในเชิงวาทกรรม และในเชิงกฎหมายแล้ว ยังเป็น “ปฏิบัติการทางอำนาจ” ของภาคประชาชนเพื่อจัดการอำนาจระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่นใหม่ หลังการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นพบว่าขบวนการภาคประชาชนมีการเคลื่อนไหวระดับท้องถิ่นค่อนข้างมาก⁷⁶ ผู้หญิงได้เข้าร่วมในระดับต่างๆ มีการพยายามเข้าไปใช้อำนาจท้องถิ่นในลักษณะการจัดการร่วม (Co-management) เช่น ทำ “ข้อบัญญัติท้องถิ่น” มารองรับกฎจารีตของชุมชนให้มีฐานะทางกฎหมายเพื่อต่อรองกลไกภาครัฐและทุน ซึ่งเป็นยุทธวิธีหนึ่งที่เกิดขึ้นในพื้นที่ที่ชาวบ้านมีศักยภาพเข้มแข็ง สามารถเข้าไปกำหนดนโยบายจัดการทรัพยากร แม้ขบวนการต่อสู้ของชุมชนจะมีพลังบวกในหลายด้านแต่ที่ผ่านมาทำได้เพียงการตรึงกำลังยังไม่สามารถเปลี่ยนแปลงโครงสร้างหรือวิธีคิดของสังคมได้

การที่ผู้หญิงในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศออกมาเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการพัฒนาต่างๆ ที่ก่อให้เกิดมลภาวะ ไม่ว่าจะเป็นโครงการไฟฟ้าพลังงานถ่านหิน โครงการโรงไฟฟ้าขนาดเล็กชีวมวล หรือโรงงานอุตสาหกรรมต่างๆ เช่น โรงงานผลิตน้ำตาล จึงเกิดข้อเสนอแนะต่อรัฐให้มีการพัฒนากลไกเสริมสร้างความเท่าเทียมของหญิงชายในกระบวนการตัดสินใจและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม โดยต้องมีแผนยกระดับเสริมสร้างความรู้ความสามารถและการบริการข้อมูลข่าวสารต่างๆ และสร้างกลไกการติดตามการประเมินผลในการใช้กฎหมาย สร้างตัวชี้วัดการพัฒนาและสิ่งแวดล้อมที่กระทบต่อผู้หญิง

เป็นจุดเริ่มต้นเรียกร้องให้รัฐบาลมีมิติเพศภาวะในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม⁷⁷

อะไรคือความสำเร็จและความท้าทาย

การที่ผู้หญิงปรากฏตัวตนมีส่วนช่วยเสริมการอธิบายกับสังคม ต่อสู้กับความไม่เป็นธรรมในการจัดการทรัพยากรในสังคมที่มักเป็นสิ่งที่ถูกแฝงเร้นอยู่ มองไม่เห็นหรือถูกกลดทอนความซับซ้อน ความละเอียดอ่อนลงไป เช่น จากป่าที่มีกฎเกณฑ์จารีตประเพณีมากมาย มีกรรมสิทธิชุมชน มีกระบวนการระงับข้อพิพาทของชุมชน ฯลฯ ถูกปรับลดทอนลงเหลือแค่คำว่า อุทยาน เขตป่าสงวน หรือเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ทำให้สังคมไม่เห็นหรือถูกกลดทอนความซับซ้อน เห็นวิถีชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่กับป่า และเปิดพื้นที่การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรมากขึ้น อย่างไรก็ตามในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมด้านทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและเกษตร แม้จะมีผู้หญิงเข้าร่วมเป็นกำลังสำคัญในระดับการจัดการมีผู้หญิงที่เข้มแข็งเป็นผู้นำและสร้างหลักการประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ ประชาธิปไตยทางตรงขึ้น แต่ยังไม่มีการนำมิติเพศภาวะและแนวคิดสตรีนิเวศนิยมเข้าไปร่วมวิเคราะห์กำหนดยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวอย่างจริงจังเท่าที่ควร

ในสถานการณ์ปัจจุบันที่สลับซับซ้อนกว่าเมื่อยี่สิบปีก่อน การมองความไม่เป็นธรรมทางสังคมในการจัดการทรัพยากรและทรัพยากรธรรมชาติต้องมองผ่านหน่วยของ “ความสัมพันธ์” ระหว่างกลุ่มต่างๆ ในหลายแง่มุม ในเชิงการครอบงำ หรือบิดเบือน การให้ความหมายไม่ใช่เพียงเรื่องการแย่งชิงทรัพยากรและเศรษฐกิจเท่านั้น ต้องให้ความสำคัญกับพื้นที่ที่อยู่ระหว่างสังคมกับปัจเจก ซึ่งมี “ความสัมพันธ์” หลายแบบที่สลับซับซ้อน และในพื้นที่นั้นยังมีการก่อตัวของคนกลุ่มต่างๆ ที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมอย่างต่อเนื่อง เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มคนจน กลุ่มผู้หญิง กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มแรงงาน ฯลฯ โดยมีตัวขับเคลื่อนของความไม่เป็นธรรมจาก “กลไกเชิงสถาบัน” หลายรูปแบบในสังคม เช่น นโยบาย ภาษี ระบบสิทธิ การจัดการ

แรงงาน ฯลฯ ที่ไม่ทำงาน บิดเบือน หรือบิดเบี้ยว ก่อให้เกิดปัญหา⁷⁸ สตรีนิเวศนิยมจะร่วมเป็นขบวนการ เชื่อมร้อยความหลากหลายเหล่านี้ได้อย่างไร

นอกจากนี้ การผลักรถไฟให้สังคมต้องจ่าย เช่น โรงงานอุตสาหกรรมปล่อยควันพิษต่างๆ ออกไปในอากาศ แล้วไม่ต้องรับผิดชอบ ชุมชนมีภาระความเสี่ยงมากขึ้น เช่น ชุมชนในระบบนิเวศที่บริสุทธิ์ต้องรับสารพิษจากกระบวนการทำเหมือง หรือโรงไฟฟ้า พลังงานถ่านหิน การผลักรถไฟการพิสูจน์ให้ประชาชนที่รับผลกระทบ ทำให้คนจำนวนมากสูญเสียความเป็นอัตลักษณ์ของตน ต้องสูญเสียที่ทำกินต้องกลายเป็นคนงานรับจ้างในเมือง คนงานนอกระบบ คนงานที่ถูกเอารัดเอาเปรียบในหลายรูปแบบ ซึ่งเข้าไม่ถึงทรัพยากรต่างๆ ในสังคมจึงเหมือนมนุษย์ล่องหน⁷⁹ สตรีนิเวศนิยมจะส่งเสียงเพื่อให้สังคมเห็นตัวตนของกลุ่มคนเหล่านี้ โดยเฉพาะกลุ่มผู้หญิงระดับรากหญ้าได้อย่างไร

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมประกอบด้วย เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน เครือข่ายนักวิชาการทั้งในกรุงเทพฯ และภูมิภาคต่างๆ เครือข่ายสื่อมวลชน เครือข่ายนักศึกษา เครือข่ายชาวนา เกษตรกร เครือข่ายแรงงาน เครือข่ายองค์กรประชาชนระดับรากหญ้าต่างๆ ซึ่งรวมกลุ่มผู้หญิงและกลุ่มคนที่หลากหลายอื่นๆ ได้ร่วมกันต่อสู้กับเผด็จการทหารและเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิเสรีภาพเมื่อเกิดรัฐประหารในปี 2534 ตลอดช่วง 15 ปี ก่อนเกิดการรัฐประหารในปี 2549 ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อความเป็นธรรมต่างๆ ได้เปิดพื้นที่ทางสังคมการเมืองให้กับประชาชนกลุ่มต่างๆ รวมทั้งผู้หญิงรากหญ้า การแตกแยกทางการเมืองครั้งใหญ่แบ่งขั้วเป็นสีเหลืองแดง ในเครือข่ายพันธมิตรประชาธิปไตยระดับต่างๆ สังคมการเมืองไทยเผชิญกับความขัดแย้งที่สลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้นจนเกิดการรัฐประหารครั้งล่าสุดในปี 2557 เป็นสถานการณ์สังคมการเมืองที่ถอยกลับ อำนาจการเมืองถูกผูกขาดโดยกองทัพและกลุ่มทุนขนาดใหญ่ “ประชาชนในพื้นที่ต้องเผชิญกับอำนาจที่ทรงพลังทั้งหลายที่มาจากข้างนอกและอยู่ห่างไกล ด้วยการ

สมคบของอำนาจและอิทธิพลท้องถิ่น ดุลอำนาจจึงมีความลึกลับมากต้องวิเคราะห์การครอบงำควบ 2 ระดับ ทั้งระดับท้องถิ่นโดยโครงสร้างอำนาจของสังคม และระบบตลาดของประเทศ และอีกระดับหนึ่งคือระดับโลก โดยพลังอำนาจของทุนนิยมโลกและบริษัทข้ามชาติ”⁸⁰

สถานการณ์ดังกล่าวเป็นความท้าทายต่อการเคลื่อนไหวของสตรีนิเวศนิยมในยุคปัจจุบันเป็นอย่างยิ่ง การเชื่อมร้อยกันระหว่างทฤษฎีกับการปฏิบัติการทางสังคมของสตรีนิเวศนิยมในระดับสากลกับระดับท้องถิ่น⁸¹ เสริมสร้างศักยภาพการวิเคราะห์และการอธิบายของกลุ่มคนชายขอบที่หลากหลาย สตรีนิเวศนิยมจะมีได้เป็นเพียงแนวคิดนามธรรมแต่เป็นเครื่องมือในการอธิบายปรากฏการณ์สังคม เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาอย่างเป็นรูปธรรมและมีพลังได้อย่างไร จะนำพาสังคมไปสู่ชีวิตที่ดีกว่าได้อย่างไร

ข้อเสนอแนะ

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมร่วมสมัย ควรพิจารณาเรื่องการเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชน โดยคำนึงถึงมิติต่างๆ ดังนี้

การใช้และพัฒนาแนวคิดสตรีนิเวศนิยม เป็นฐานวิเคราะห์ร่วมที่รวมมิติเพศภาวะ มิตินิเวศวิทยาการเมือง และวัฒนธรรม สร้างจิตสำนึกร่วมที่ผู้หญิงสามารถเข้าร่วมได้อย่างเต็มศักยภาพ ทั้งในขบวนการผู้หญิง ขบวนการเคลื่อนไหวทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและเกษตร เชื่อมทฤษฎีกับการปฏิบัติ (praxis) เชื่อมความรู้ระดับมหภาคกับระดับจุลภาค สร้างการเรียนรู้ที่เท่าทันสถานการณ์ โดยมีสตรีศึกษาเป็นเครื่องมือในการสร้างความรู้และการวิเคราะห์

การใช้แนวคิดสตรีนิเวศนิยม สร้างความร่วมมือและขยายความร่วมมือกับเครือข่ายพันธมิตรต่างๆ ผ่านการเรียนรู้ การแก้ปัญหาาร่วมกันในการดูแลรักษา ระบบนิเวศทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม สุขภาพ

ความปลอดภัย อธิปไตยอาหาร และการสร้างความ เป็นธรรมทางสังคม เชื่อมโยงเรื่องเศรษฐกิจ (production) และการบำรุงเลี้ยงชีวิต ครอบครัวยุคใหม่ (reproduction) กับการพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เชื่อมการวิเคราะห์และปฏิบัติการร่วมกัน ระหว่างเกษตรกรกับแรงงานทั้งในระบบและนอกระบบ ผู้ทำการผลิตการเกษตรรายย่อยกับผู้บริโภค เชื่อมโยงวิถีชีวิตเมืองกับชนบท เชื่อมโยงคุณภาพชีวิตของคน ชั้นกลางกับเรื่องปากท้องของคนระดับรากหญ้า ผ่านเครือข่ายผู้หญิงในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ต่างๆ

การใช้แนวคิดสตรีนิเวศนิยม เชื่อมความรู้ด้านการ จัดการสิ่งแวดล้อม 2 ระบบ คือ ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ กับความรู้ท้องถิ่นที่ใช้ใน ชีวิตประจำวัน หรือที่เรียกว่า วิทยาศาสตร์แห่งการ อยู่รอด (Sciences of Survival) ร่วมมือกับสถาบัน การศึกษาท้องถิ่น เสริมสร้างความรู้ ข้อมูลวิชาการ กับความรู้ท้องถิ่นให้กับกลุ่มผู้หญิงและกลุ่มผู้ชายใน พื้นที่ เครือข่ายพันธมิตรและภาคประชาสังคม โดย คำนึงถึงประสบการณ์ในชีวิตประจำวันที่แตกต่างกัน เพื่อให้มีสมรรถนะในการพิทักษ์รักษาระบบนิเวศ ปกป้อง ชุมชนท้องถิ่นและโลก ตลอดจนการรับมือกับความ เปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ สภาพสิ่งแวดล้อม และการจัดการภัยพิบัติ

การใช้แนวคิดสตรีนิเวศนิยม ระดมทรัพยากรใน ลักษณะเครือข่าย เสริมสร้างทักษะการเจรจาต่อรอง ให้กับแกนนำชุมชน และนักกิจกรรมทางสังคม สร้าง กลไกใหม่ๆ ในการสื่อสารกับสังคม พัฒนาทักษะ การใช้ social media และสื่อต่างๆ ในการรณรงค์ ต่อสังคม และการสร้างโอกาสให้สังคมได้เรียนรู้ จากประสบการณ์จริง มีความรู้ความเข้าใจในระบบ นิเวศวิทยาการเมืองวัฒนธรรม และเพศภาวะกับ ทุนนิยมเสรีนิยมใหม่

อ้างอิง

- 1 Manisha Rao ,Ecofeminism at the Crossroads in India: A Review, DEP n. 20 / 2012
- 2 ระบบชายเป็นใหญ่ หรือระบบปิตาธิปไตย (Patriarchy) เป็นระบบสังคมที่ทำให้สถานภาพและตำแหน่งของเพศชายเหนือเพศหญิง และให้คุณค่าความเป็นชายมากกว่าความเป็นหญิง ระบบนี้ได้สร้างเครื่องมือสำคัญเพื่อดำรงและถ่ายทอดวัฒนธรรมชายเป็นใหญ่ ด้วยระบบเพศภาวะ (gender system) ที่กำหนดและหล่อหลอมบทบาทหน้าที่ อำนาจ สถานภาพ คุณค่าและความสัมพันธ์ที่แตกต่างและไม่เท่าเทียมระหว่างเพศ ความเป็นเพศ/เพศภาวะ จึงเป็นสิ่งประกอบสร้างของสังคม (ฉลาดชาย รมิตานนท์, เล่าเรื่องเบื้องต้น สตรีศึกษา สตรีนิยม, ศูนย์สตรีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2555)
- 3 Karen J. Warren, Ecofeminist Philosophy, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2000
- 4 สันฐิตา กาญจนพันธ์ , ผู้หญิง ผู้ชาย และความเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม ในหนังสือความคิดสีเขียว วาทกรรม และความเคลื่อนไหว, สถาบันวิจัยสังคม และคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2554 (การศึกษาทฤษฎีสตรีนิเวศวิทยาในบทนี้ ได้ใช้ความรู้จากหนังสือเล่มนี้เป็นพื้นฐานสำคัญ)
- 5 เพิ่งอ้าง, สันฐิตา กาญจนพันธ์
- 6 เดวิด คินส์ลีย์ เทียน, สถาพรธณ ศุภมันตรา แพล, นิเวศวิทยากับศาสนา จิตวิญญาณเชิงนิเวศในมุมมองต่างวัฒนธรรม, สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา 2551
- 7 Carol Christ, "Rethinking Theology and Nature," in Reweaving the World: The Emergence of Ecofeminism, ed. Irene Diamond and Gloria Feman Orenstein San Francisco: Sierra Club Books, 1990), 58. อ้างใน Karen J. Warren, Ecofeminist Philosophy, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2000
- 8 Karen J. Warren, Ecofeminist Philosophy, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2000
- 9 อวยพร เชื้อนกแก้ว, เส้นทางสู่การเปลี่ยนแปลง, กรุงเทพฯ, มูลนิธิผู้หญิง, 2555
- 10 Merchant 1992, อ้างใน Manisha Rao, Ecofeminism at the Crossroads in India: A Review, DEP n. 20 / 2012
- 11 อ้างแล้ว, สันฐิตา กาญจนพันธ์, 2554
- 12 องค์การอนามัยโลก, งบประมาณทางสุขภาพในช่วงชีวิตเรา บรรลุความเป็นธรรมทางสุขภาพด้วยปัจจัยสังคมที่กำหนดสุขภาพ, ศฤสิทธิ์ พรรณารุโณทัย บรรณาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.), 2009
- 13 อ้างแล้ว, สันฐิตา กาญจนพันธ์, 2554
- 14 Christa Wichterich, Feminisms on the Move Against the Backlash, Towards New Solidarities, October 2016
- 15 Manisha Rao, Ecofeminism at the Crossroads in India: A Review, DEP n. 20 / 2012
- 16 กาญจนนา แก้วเทพ, ผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อม ในหนังสือ สตรีศึกษา 1, โครงการหนังสือเล่ม "ผู้หญิงกับประเด็นต่างๆ", คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี, 2541
- 17 อินดู ทิกการการ์ ได้บรรยายที่ธรรมศาสตร์ หัวข้อ การพัฒนา นิเวศวิทยา และผู้หญิง จัดโดย กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม และโครงการสันติภาพเพื่อการพัฒนา เมื่อปี 2532 ในหนังสือโอบกอด หน้า 75
- 18 พระไพศาล วิสาโล บรรณาธิการ, โอบกอด บทเรียนและแรงบันดาลใจในการพิทักษ์ป่าของขบวนการชิปโก้, กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม และโครงการสันติภาพเพื่อการพัฒนา, 2534
- 19 คริสตา วิชเทอร์ริช, สตรีนิยมเดินหน้า ด้านปฏิกริยาตอบโต้ สู่ความเป็นปึกแผ่นครั้งใหม่, มูลนิธิฟรีดริค เฮแบร์ท (FES), ตุลาคม 2559
- 20 นลินี ต้นธวานิตย์ และคณะ, ประสบการณ์การต่อสู้ของชาวลุ่มน้ำมูล กรณีศึกษาเขื่อนปากมูลและเขื่อนราษีไศล, วิถีชีวิต วิถีสู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย, ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ, ซิลค์เวอร์มบุคส์, 2545
- 21 West และ Blumberg, 1990, Reconstructing Social Protest from a Feminist Perspective. in Women and Social Protest. อ้างใน นลินี ต้นธวานิตย์ และคณะ, ประสบการณ์การต่อสู้ของชาวลุ่มน้ำมูล กรณีศึกษาเขื่อนปากมูลและเขื่อนราษีไศล, วิถีชีวิต วิถีสู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย, ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ, ซิลค์เวอร์มบุคส์, 2545
- 22 สันฐิตา กาญจนพันธ์, บทความผู้หญิงในการถกเถียงเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมนิยม ในหนังสือ อยู่ชายขอบมองสอดความรู้, อานันท์ กาญจนพันธ์ บรรณาธิการ, ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ, 2549 และต่อมาได้ปรับปรุงตีพิมพ์ใหม่ เรื่องผู้หญิง ผู้ชาย และความเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม ในหนังสือความคิดสีเขียว วาทกรรม และความเคลื่อนไหว, สถาบันวิจัยสังคม และคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2554

- 23 สุชาดา ทวีสิทธิ์ บรรณาธิการ, วารสารสตรีนิยมไทย the thai Feminist review, จุดยืน stance, ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ปีที่ 3 2552
- 24 Sanitsuda Ekachai, A woman who helped the poor ,General news – Bangkok Post , December 13, 2007 บทความนี้ได้สัมภาษณ์วันดา ต้นดิวิทยาพิทักษ์ ในห้วงเวลาสุดท้ายของชีวิตเธอ
- 25 ประภาส ปิ่นตบแต่ง, การเมืองบนท้องถนน 99 วันสมัชชาคนจน และประวัติศาสตร์การเดินขบวน ชุมนุมประท้วงในสังคมไทย,ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2541
- 26 อ้างแล้ว, Sanitsuda Ekachai, 2007
- 27 อ้างแล้ว ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2541
- 28 วันดา ต้นดิวิทยาพิทักษ์, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2540, อ้างใน ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2541
- 29 วันดา ต้นดิวิทยาพิทักษ์, *ทำไมต้องช่วยคนจน*, ปาฐกถามูลนิธิโกลบอลคิมทอง ประจำปี 2540 ณ หอศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 20 กุมภาพันธ์ 2540
- 30 อ้างแล้ว, ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2541
- 31 อ้างแล้ว, Sanitsuda Ekachai, 2007
- 32 วันดา ต้นดิวิทยาพิทักษ์, ที่ปรึกษาสมัชชาคนจน, 15 กันยายน 2540 อ้างใน ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2541
- 33 อ้างแล้วใน Sanitsuda Ekachai, 2007 (ภายหลังจากการให้สัมภาษณ์ไม่นาน วันดาได้จากโลกนี้ไปด้วยวัยเพียง 52 ปี, เธอป่วยเป็นมะเร็งเต้านมและเสียชีวิตเมื่อวันที่ 6 ธันวาคม 2550)
- 34 ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, พิศ(ข)ผู้หญิง ในชีวิตของ “สันติวิธี”, การแสดงปาฐกถาพิเศษ ป่วย อังการณณ์ ครั้งที่ 14 คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์, 9 มีนาคม 2558
- 35 Ursula Oswald Spring, Handbook on Sustainability Transition and Sustainable Peace. Springer International Publishing Switzerland 2016
- 36 จากแนวทางการเขียนรายงานสถานการณ์ประเทศสำหรับรายงานประจำปี SOCIAL WATCH REPORT, 2554
- 37 Sanitsuda Ekachai, Behind the Smile: Voices of Thailand, Thai Development Support Committee, 1990 ด้วยการสนับสนุนข้อมูลพื้นที่จากองค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ ทั่วประเทศ ช่วงปี 2531-2532
- 38 <https://www.facebook.com/yos.santasombat/posts/10154681451967606>
- 39 วอลเดน เบลโล่ และคณะ เขียน, สุรนุช ชงศิลา แปล, โศกนาฏกรรมสยาม การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่, สำนักพิมพ์มูลนิธิโกลบอลคิมทอง, 2542
- 40 David Hubbel, Antithetical perceptions of development and environment: village people and the state in rural Thailand, Master thesis, York University, Toronto, 1992 อ้างใน วอลเดน
- 41 Malee Traisawasdichai 'Large dams Versus "Common Good" of People', The Nation, 25 January 1994. อ้างใน วอลเดน, 2542
- 42 อ้างแล้ว, วอลเดน เบลโล่ และคณะ, 2542
- 43 ผลสำรวจลักษณะการถือครองที่ดินเพื่อการเกษตร, สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ปี 2556
- 44 ดวงมณี เลาวกุล, *การกระจุกตัวของความมั่งคั่งในสังคมไทย*, ในหนังสือ *สู่สังคมไทยเสมอหน้า*, ผาสุก พงษ์ไพจิตร, สำนักพิมพ์มติชน 2557
- 45 นฤมล อรุโณทัย, *เวทีร่วมคิดร่วมเคลื่อนไหว แนวคิดการจัดการทรัพยากรบนฐานคิดแม่ธรณี (Mother Earth) ในรัฐธรรมนูญ: แรงบันดาลใจจากโบลิเวีย*, คณะทำงานวาระทางสังคม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับ โครงการศึกษาและปฏิบัติการงานพัฒนา (FOCUS), 2558
- 46 คณะทำงานวาระทางสังคม, รายงานสังคมไทย 2559, สังคมสังเกต สังเกตสังคม, สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559
- 47 Leslie Sponsel, *เสวนาเรื่อง Spiritual Ecology*, สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556
- 48 Leslie Sponsel, การบรรยาย "Natural Wisdom : Exploring Buddhist Ecology and Environmentalism" สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2560
- 49 ผาสุก พงษ์ไพจิตร, *ว่าด้วยขบวนการทางสังคมและเมืองไทย*, ในหนังสือ *วิถีชีวิต วิถีสู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย*, ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ, ซิลค์เวอร์มบุคส์, 2545

- 50 ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, นิเวศและเพศภาวะกับเสียงที่เงียบหายในสตรีนิยมและขบวนการสิ่งแวดล้อมไทย, วารสารสตรีนิยมไทย, จุดยืน stance, สุชาดา ทวีสิทธิ์ บรรณาธิการ, ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2552
- 51 เอกสาร รายงานการประชุมเพื่อทบทวนปฏิญญาปักกิ่ง และ แผนปฏิบัติการเพื่อความก้าวหน้าของสตรี, มูลนิธิผู้หญิงร่วมกับ คณะทำงานวาระทางสังคม, สนับสนุนโดย UN Women, 28 กันยายน พ.ศ. 2557
- 52 วิฑูรย์ เลี่ยมจำรูญ, ผู้อำนวยการมูลนิธิชีววิถี (BIOTHAI), รายงานเวทีสัมมนาเครือข่ายผู้หญิงภาคประชาสังคมกับการขับเคลื่อนและติดตามการดำเนินงานของรัฐบาลตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs), มูลนิธิผู้หญิงและเครือข่าย, 2560
- 53 Karen J. Warren, Ecofeminist Philosophy, Rowman & Littlefield Publishers, Inc. 2000
- 54 นลินี ต้นธวานิตย์ และคณะ, ประสบการณ์การต่อสู้ของชาวลุ่มน้ำมูล กรณีศึกษาเขื่อนปากมูลและเขื่อนราษีไศล, ในหนังสือวิถีชีวิต วิถีสู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย, ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ, ซิลค์เวอร์มบุคส์, 2545
- 55 มยุรี อ่อนกะตา, ตัวแทนชาวบ้านผู้รับผลกระทบจากเขื่อน นำเสนอในช่วงเวทีชาวบ้าน, ในเวที “แก้โครงสร้างอย่างไร จึงจะหายจน”, ในหนังสือความจริงของความจน, คณะทำงานวาระทางสังคม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544
- 56 วนิดา ต้นดิวิทยาพิทักษ์, ทำไมต้องช่วยคนจน ปาฐกถามูลนิธิโกลคิมทอง ประจำปี 2540, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กุมภาพันธ์ 2540
- 57 สมปอง เวียงจันทร์, มดกับชาวบ้านปากมูน, หนังสืองานเพลงศพ วนิดา ต้นดิวิทยาพิทักษ์, 12 ธันวาคม 2550
- 58 อ่างแล้ว ปรเกษ ปิ่นตบแต่ง, 2541 และ นลินี ต้นธวานิตย์ และคณะ, 2545
- 59 คณะทำงานส่งเสริมบทบาทหญิงชายในการพัฒนา, เอกสารประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เหลียวหลังแลหน้างานส่งเสริมบทบาทหญิงชายในการพัฒนา ปี พ.ศ. 2539
- 60 ข้อมูลในหัวข้อนี้ได้จากการสัมภาษณ์ สามารถ สระกวี และการสนทนากลุ่มย่อยที่ครัวใบโหนด, อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา, 6 พฤษภาคม 2560
- 61 ข้อมูลส่วนใหญ่ในหัวข้อนี้มาจาก การศึกษาของ วิเศษ สุจินพรัหม, การเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะของผู้หญิงในการจัดการป่าชุมชน จังหวัดลำพูน, วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2544
- 62 อนุวงศ์ แซ่ตั้ง, นางภาณี วรรณสัก, “แม่” ของคนบ้านทุ่งยาว, ในผลงานรางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 10 ประจำปี 2551
- 63 เพิ่งอ่า, อนุวงศ์ แซ่ตั้ง
- 64 เอกสารประมวลเนื้อหาจากการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ “เหลียวหลังแลหน้างานส่งเสริมบทบาทหญิงชายในการพัฒนา” คณะทำงานส่งเสริมบทบาทหญิงชายในการพัฒนา, 2539
- 65 ข้อมูลส่วนใหญ่มาจากการสนทนากลุ่มย่อยกับแกนนำเครือข่าย ที่สำนักงานเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา, 5 มีนาคม 2560
- 66 สัมภาษณ์ นันทวัน หาญดี นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน ผู้ริเริ่มก่อตั้งกลุ่ม, 6 มีนาคม 2560
- 67 เอกสารเผยแพร่ กินอะไรดี? เรื่องราวอาหารดี ๆ จากอำเภอสนามชัยเขต, โครงการ 304 กินได้, 2559
- 68 นันทวัน หาญดี, บทปาฐกถาพิเศษ ในพิธีเปิดสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ ครั้งที่ 5 พ.ศ. 2555 หัวข้อ “ทุกนโยบาย ห่วงใยสุขภาพ”, 2555
- 69 เจาะขุมอำนาจการเมือง-เครือข่ายข้าราชการครอบงำธุรกิจพลังงาน, 19 สิงหาคม 2012 <http://thaipublica.org/2012/08/the-dominant-political-power-and-network-officials/>
- 70 นพพันธ์ วรรณเทพสกุล, บริษัทกึ่งรัฐกึ่งเอกชน: ธุรกิจกับเครือข่ายข้าราชการ ในหนังสือ ผู้สังคมไทย เสมอหน้า ผาสุก พงษ์ไพจิตร บรรณาธิการ, สำนักพิมพ์มติชน, 2557
- 71 สุนี ไชยรส, คำกล่าวแนะนำปาฐก, ประชาธิปไตยกับการปกป้องทรัพยากรชุมชน, ปาฐกถา 14 ตุลาคม ประจำปี 2555, มูลนิธิ 14 ตุลาคม, 2555
- 72 จินตนา แก้วขาว, ประชาธิปไตยกับการปกป้องทรัพยากรชุมชน, ปาฐกถา 14 ตุลาคม ประจำปี 2555, มูลนิธิ 14 ตุลาคม, 2555
- 73 ปรเกษ ปิ่นตบแต่ง, นภาพร อติวานิชยพงศ์, จดรงค์ บุญยรัตนสุนทร, กิติพัฒน์ นนทปัทมดุษฎี, ศิริพร ยอดกมลศาสตร์, รายงานวิจัย “สวัสดิการพื้นฐาน : รากฐานความเป็นธรรมทางรายได้”, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2550
- 74 คณะทำงานวาระทางสังคม, รายงานสังคมไทย มองการพัฒนาที่ยั่งยืน จากฐานล่าง, 2559 (Social Watch Thailand, Social Watch Report, Defining Sustainability from Below, 2016)

- 75 มาเรีย มีส ได้ตั้งข้อสังเกตว่า การศึกษาเกี่ยวกับจิตสำนึกที่แท้จริงของผู้หญิงนั้น การสำรวจความคิดเห็นทั่วไปของผู้หญิงจะให้ข้อเท็จจริงน้อยมาก จะมีแต่ผู้หญิงซึ่งกำลังอยู่ในวิกฤตการณ์ทางความสัมพันธ์ทางสังคมที่แท้จริงที่เธอมีอยู่ และสามารถจะตระหนักถึงสภาพที่แท้จริงของตัวเองได้ จึงต้องมีกระบวนการทำให้ประสบการณ์ส่วนตัวให้เป็นประสบการณ์ร่วมของมวลชน เช่น จากการสัมภาษณ์เดี่ยวก็ให้กลายเป็นกลุ่ม เพื่อการสร้างความรู้สึกร่วม จิตสำนึกร่วม กระบวนการสร้างความรู้ เน้นจุดประสงค์เพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพที่เป็นอยู่ ควรเป็นกระบวนการปลูกจิตสำนึกด้วย, อ้างใน สุกัญญา หาญตระกูล, ผู้ศาสตร์แห่งวิธีการในการศึกษาเรื่องผู้หญิง (Towards A Methodology of Women's Studies, Maria Mies, No 77, November 1979, Institute of Social Study, The Hage, Netherland), ศูนย์ข้อมูลสตรี กองโครงการสังคม สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ค้นข้อมูลจาก ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- 76 อานันท์ กาญจนพันธ์, เวทีร่วมคิดร่วมเคลื่อน "ความเป็นธรรมเชิงนิเวศวัฒนธรรมการเมือง ต่อยอดฐานคิดสิทธิชุมชนท้องถิ่นในการจัดการฐานทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า พลังงาน", จัดโดย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับ ศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ และคณะทำงานวาระทางสังคม, 26 สิงหาคม 2558
- 77 อ้างแล้ว, รายงานการประชุมเพื่อทบทวนปฏิญญาปักกิ่ง และแผนปฏิบัติการเพื่อความก้าวหน้าของสตรี, มูลนิธิผู้หญิง ร่วมกับ คณะทำงานวาระทางสังคม, สนับสนุนโดย UN Women, 28 กันยายน พ.ศ. 2557
- 78 อ้างแล้ว, อานันท์ กาญจนพันธ์
- 79 อานันท์ กาญจนพันธ์ ได้สังเคราะห์ถึงความไม่เป็นธรรมในการจัดการทรัพยากรในสังคมว่า การรุกของทุนเสรีนิยมใหม่ทำให้เกิดสถานการณ์ 3 สูง คือการดูดซับส่วนเกินไว้สูงมาก (High Rent) เกิดความเสี่ยงสูงในการดำเนินชีวิต (High Risk) และคนสูญเสียตัวตน หรืออยู่ในสภาพไร้ตัวตน(High Loss) รวมทั้งยังต้องเผชิญกับกระแสพลิกกลับของรัฐรวมศูนย์ รวมทั้งยังต้องเผชิญกับกระแสพลิกกลับของรัฐรวมศูนย์
- 80 อ้างแล้ว, ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2545
- 81 Anne Stephens, Ecofeminism and Systems Thinking, Routledge, 2015

บรรณานุกรม

- Brauch, Hans Gunter and Team. (2016). *Handbook on Sustainability Transition and Sustainable. Peace*. Springer International Publishing Switzerland.
- Ekachai, Sanitsuda. (1990). *Behind the Smile: Voices of Thailand*. Thai Development Support Committee. Bangkok.
- Ekachai, Sanitsuda. (2007, December 13). *A Woman who Helped the Poor*. Commentary. General news.
- Rao, Manisha. (2012). *Ecofeminism at the Crossroads in India: A Review*. Deportage Esuli Profughe (DEP). p.20.
- Sponsel, Leslie. (2013). การเสวนาเรื่อง *Spiritual Ecology*. สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Sponsel, Leslie. (2017). การบรรยายเรื่อง *Natural Wisdom : Exploring Buddhist Ecology and Environmentalism*. สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Stephens, Anne. (2015). *Ecofeminism and Systems Thinking*. Routledge.
- Warren, Karen J. (2000). *Ecofeminist Philosophy*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- เจาะขุมอำนาจการเมือง-เครือข่ายข้าราชการครอบงำธุรกิจพลังงาน. (19 สิงหาคม 2555). จาก <http://thaipublica.org/2012/08/the-dominant-political-power-and-network-officials/>
- เดวิด คินส์ลีย์. (2551). *นิเวศวิทยากับศาสนา จิตวิญญาณเชิงนิเวศในมุมมองต่างวัฒนธรรม*. แปลโดย ลภาพรรณ ศุภมันตรา. สวนเงินมีมา.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2541). ผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อม. ใน สตรีศึกษา 1. *โครงการหนังสือเล่ม "ผู้หญิงกับประเด็นต่างๆ"*. คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี.
- คณะทำงานวาระทางสังคม. (2544). *ความจริงของความจน*. สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- คณะทำงานวาระทางสังคม (2559). *รายงานสังคมไทย 2559 สังคมสังเกต สังเกตสังคม*. สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- คณะทำงานส่งเสริมบทบาทหญิงชายในการพัฒนา. (2539). *เหลียวหลังแลหน้างานส่งเสริมบทบาทหญิงชายในการพัฒนา*. เอกสารประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ.
- คริส เบเคอร์. (2546). *การพัฒนาคนของประเทศไทย*. รายงาน. สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ.
- คริส แอ็บบอต, พอล โรเจอร์ส และจอห์น สโลโบดา. กลุ่มวิจัยออกซ์ฟอร์ด (Oxford Research Group). (2549). *Global Responses to Global Threats: Sustainable Security for the 21st Century*. แปลโดย สุทธิเกียรติประจักษ์. คบไฟ.
- คริสตา วิชเทอร์ริช. (2559). *สตรีนิยมเดินหน้า ด้านปฏิกริยาตอบโต้ สู่ความเป็นปึกแผ่นครั้งใหม่*. มูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท (FES).
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. (9 มีนาคม 2558). *พิศ(ข)ผู้หญิง ในชีวิตของ "สันติวิธี"*. การแสดงปาฐกถาพิเศษ ป้าย อิงภรณ์ ครั้งที่ 14 คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช และกุสุมา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. (2546). *"สิ่งแวดล้อมกับความมั่นคง : ความมั่นคงของรัฐกับความไม่มั่นคงของราษฎร"*. สถาบันนโยบายศึกษา.
- ดวงมณี เลาวกุล. (2557). การกระจุกตัวของความมั่งคั่งในสังคมไทย. ใน *สู่สังคมไทยเสมอหน้า*, ผาสุก พงษ์ไพจิตร. หน้า 37. มติชน.
- นพนนท์ วรรณเทพสกุล. (2557). บริษัทที่รัฐทิ้งเอกชน: ธุรกิจกับเครือข่ายข้าราชการ. ใน *สู่สังคมไทยเสมอหน้า*, ผาสุก พงษ์ไพจิตร. หน้า 149. มติชน.

- นฤมล อรุโณทัย. (2558). **เวทีร่วมคิดร่วมเคลื่อนไหว แนวคิดการจัดการทรัพยากรบนฐานคิดแม่ธรณี (Mother Earth) ในรัฐธรรมนูญ: แรงแบบดาลใจจากโบลีเวีย**. คณะทำงานวาระทางสังคม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับ โครงการศึกษาและปฏิบัติการงานพัฒนา (FOCUS).
- นลินี ตันธวนิตย์ และคณะ. (2545). ประสบการณ์การต่อสู้ของชาวลุ่มน้ำมูล กรณีศึกษาเขื่อนปากมูลและเขื่อนราษีไศล. ใน **วิถีชีวิต วิถีสู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย**, ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ. หน้า 182. ซิลค์เวอร์มบุคส์.
- ประภาส ปิ่นตบแต่ง. (2541). **การเมืองบนท้องถนน 99 วัน สมัชชาคนจน และประวัติศาสตร์การเดินขบวนชุมนุมประท้วงในสังคมไทย**. ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2552). นิเวศและเพศภาวะกับเสียงที่เงียบหายในสตรีนิยมและขบวนการสิ่งแวดล้อมไทย. ใน **วารสารสตรีนิยมไทย จุดยืน stance**, สุชาดา ทวีสิทธิ์. หน้า 1. ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ. (2545). **วิถีชีวิต วิถีสู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย**, ซิลค์เวอร์มบุคส์.
- พระไพศาล วิสาโล. (2534). **โอบกอด บทเรียนและแรงบันดาลใจในการพิทักษ์ป่าของขบวนการชิปโก้**. กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม และโครงการสันติภาพเพื่อการพัฒนา.
- พระประชา ปสันนธมโม และคณะ. (2539). **จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ ฟริตจ็อฟ คาปรา (The Turning Point ของ Fritjof Capra)**. มูลนิธิโกลด์ คิมทอง.
- มูลนิธิผู้หญิง และเครือข่าย. (2560). **รายงานเวทีสัมมนาเครือข่ายผู้หญิงภาคประชาสังคมกับการขับเคลื่อนและติดตามการดำเนินงานของรัฐตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs)**.
- มูลนิธิผู้หญิง ร่วมกับ คณะทำงานวาระทางสังคม. (28 กันยายน 2557). **เอกสารรายงานการประชุมเพื่อทบทวนปฏิญญาปักกิ่ง และแผนปฏิบัติการเพื่อความก้าวหน้าของสตรี**. UN Women.
- วนิดา ตันติวิทยาพิทักษ์. (20 กุมภาพันธ์ 2540). **ทำไมต้องช่วยคนจน**. ปาฐกถามูลนิธิโกลด์คิมทอง ประจำปี 2540 ณ หอศิลป์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วอลเดน เบลโล และคณะ. (2542). **โศกนาฏกรรมสยาม การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่**. แปลโดย สุรนุช ธงศิลา. มูลนิธิโกลด์ คิมทอง.
- วิเศษ สุจินพรหม. (2544). **การเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะของผู้หญิงในการจัดการป่าชุมชนจังหวัดลำพูน**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ศจินทร์ ประชาสันต์. (2555). **ความมั่นคงอาหาร แนวคิดและตัวชี้วัด**. สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.). มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน และมูลนิธิชีววิถี.
- ศุภสิทธิ์ พรรณารุโณทัย. (2552). **ถมช่องว่างทางสุขภาพในช่วงชีวิตเรา บรรลุความเป็นธรรมทางสุขภาพด้วยปัจจัยสังคมที่กำหนดสุขภาพ**. องค์การอนามัยโลก. สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.).
- สันธิธา กาญจนพันธ์. (2554). **ผู้หญิง ผู้ชาย และความเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม**. ใน **ความคิดสีเขียววาทกรรมและความเคลื่อนไหว**. สถาบันวิจัยสังคม และคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สุกัญญา หาญตระกูล. (2522). **สู่ศาสตร์แห่งวิธีการในการศึกษาเรื่องผู้หญิง (Towards A Methodology of Women's Studies, Maria Mies, No 77, November 1979, Institute of Social Study, The Hague, Netherland)**, ศูนย์ข้อมูลสตรี กองโครงการสังคม สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สุชาดา ทวีสิทธิ์. (2552). **การเปลี่ยนแปลงของหญิงแกนนำในกรณีคัดค้านเขื่อนลำโดมใหญ่ จังหวัดอุบลราชธานี**. ใน **วารสารจุดยืน ปีที่ 3 ฉบับสตรีนิยมและขบวนการทางสังคมว่าด้วยสิ่งแวดล้อม**. หน้า 57. ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- สุภา ไยเมือง. (2555). **ตัวชี้วัดความมั่นคงอาหาร ระดับชุมชน**. สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.). มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน และมูลนิธิชีววิถี.
- สุริชัย หวันแก้ว และคณะ. (2550). **สังคมวิทยาสี่นามิ: การรับมือกับภัยพิบัติ**. สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- หนังสืองานเพลิงศพ วนิดา ต้นติวทยาพิทักษ์. (12 ธันวาคม 2550).
- อวยพร เชื้อนแก้ว. (2555). **เส้นทางสู่การเปลี่ยนแปลง**. มูลนิธิผู้หญิง.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2543). สถานภาพการวิจัย ชุมชนกับการจัดการทรัพยากร: บทสังเคราะห์ผลของการศึกษา, **พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร กระบวนการค้นและนโยบาย**. อานันท์ กาญจนพันธุ์และคณะ. หน้า 1. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2544). **มิติชุมชน วิถีคิดท้องถิ่น ว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร**.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2549). **อยู่ชายขอบมองตลอดความรัฐ** รวมบทความเนื่องในวาระครบรอบ 60 ปี ฉลาดชาย รมิตานนท์. ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (26 สิงหาคม 2558). เอกสารเวทีร่วมคิดร่วมเคลื่อนไหว “ความเป็นธรรมเชิงนิเวศวัฒนธรรม การเมือง ต่อยอดฐานคิดสิทธิชุมชนท้องถิ่นในการจัดการฐานทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า พลังงาน”. สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับ ศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ และคณะทำงานวาระทางสังคม.

เกี่ยวกับผู้เขียน

ราณี หัสสรังสี ปัจจุบันเป็นผู้ประสานงานอาวุโส คณะทำงานวาระทางสังคม สถาบันวิจัยสังคมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และผู้ประสานงาน Social Watch ประเทศไทย ตั้งแต่ปี 2543 – ปัจจุบัน การทำงานด้านผู้หญิง ได้เป็นบรรณาธิการรายงานการทบทวนปฏิญญาปักกิ่ง และแผนปฏิบัติการเพื่อความก้าวหน้าของสตรี ปี 2558 ผู้ประสานงานเครือข่ายผู้หญิงรากหญ้า ปี 2537 – 2540 ร่วมกันคณะอนุกรรมการการมีส่วนร่วมของสตรี คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ (กสส.) สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี ปี 2539 – 2540 ผู้ประสานงานจัดประชุมผู้หญิงชาวบ้าน ร่วมประชุมระดับโลกเรื่องสตรี ณ กรุงปักกิ่ง เมื่อปี 2538 ร่วมรณรงค์ เรื่อง ผู้หญิงกับการพัฒนา ที่ประเทศเยอรมัน ปี 2533

ความเห็นที่ปรากฏในเอกสารฉบับนี้ไม่ถือว่าเป็นความเห็นของมูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท

©2017 มูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท
1550 อาคารธนภูมิ ชั้น 23
ถนนเพชรบุรีตัดใหม่ แขวงมักกะสัน
เขตราชเทวี กรุงเทพฯ 10400
+66 2652 7178-9 Fax: +66 2652 7180
www.fes-thailand.org
Facebook: Friedrich-Ebert-Stiftung Thailand

สั่งซื้อสิ่งพิมพ์ ติดต่อ:
info@fes-thailand.org

ไม่อนุญาตให้ใช้สื่อต่างๆ ที่เผยแพร่โดยมูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท (FES) เพื่อการค้า โดยไม่ได้รับการยินยอมอย่างเป็นทางการเป็นลายลักษณ์อักษรจาก FES

มูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท (FES) เป็นมูลนิธิด้านการเมืองที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศเยอรมัน มูลนิธิตั้งชื่อตามฟรีดริค เอแบร์ท ซึ่งเป็นประธานาธิบดีแห่งประเทศเยอรมันคนแรกที่ได้รับเลือกตั้งจากระบอบประชาธิปไตย

โปรแกรมระดับภูมิภาคในเอเชีย เป็นส่วนหนึ่งของโปรแกรมและโครงการของ FES ในระดับประเทศและระดับโลก แนวการดำเนินการและจุดสนใจของมูลนิธิข้ามพ้นระดับประเทศ ด้วยการตอบสนองต่อกระแสโลกาภิวัตน์ การเคลื่อนย้ายแรงงาน การบูรณาการภูมิภาค และการเชื่อมโยงในด้านอื่นๆ ของชีวิต โครงการต่างๆ ที่จัดทำขึ้นภายใต้กรอบการทำงานนี้ มุ่งที่การสร้างเครือข่ายและพันธมิตรระหว่างบุคคล และองค์กรต่างๆ ในระดับข้ามประเทศ และส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงเพื่อเพิ่มความเป็นธรรมทางสังคม สันติภาพที่ยั่งยืน และการพัฒนาเศรษฐกิจในภูมิภาค

9 786169 134480